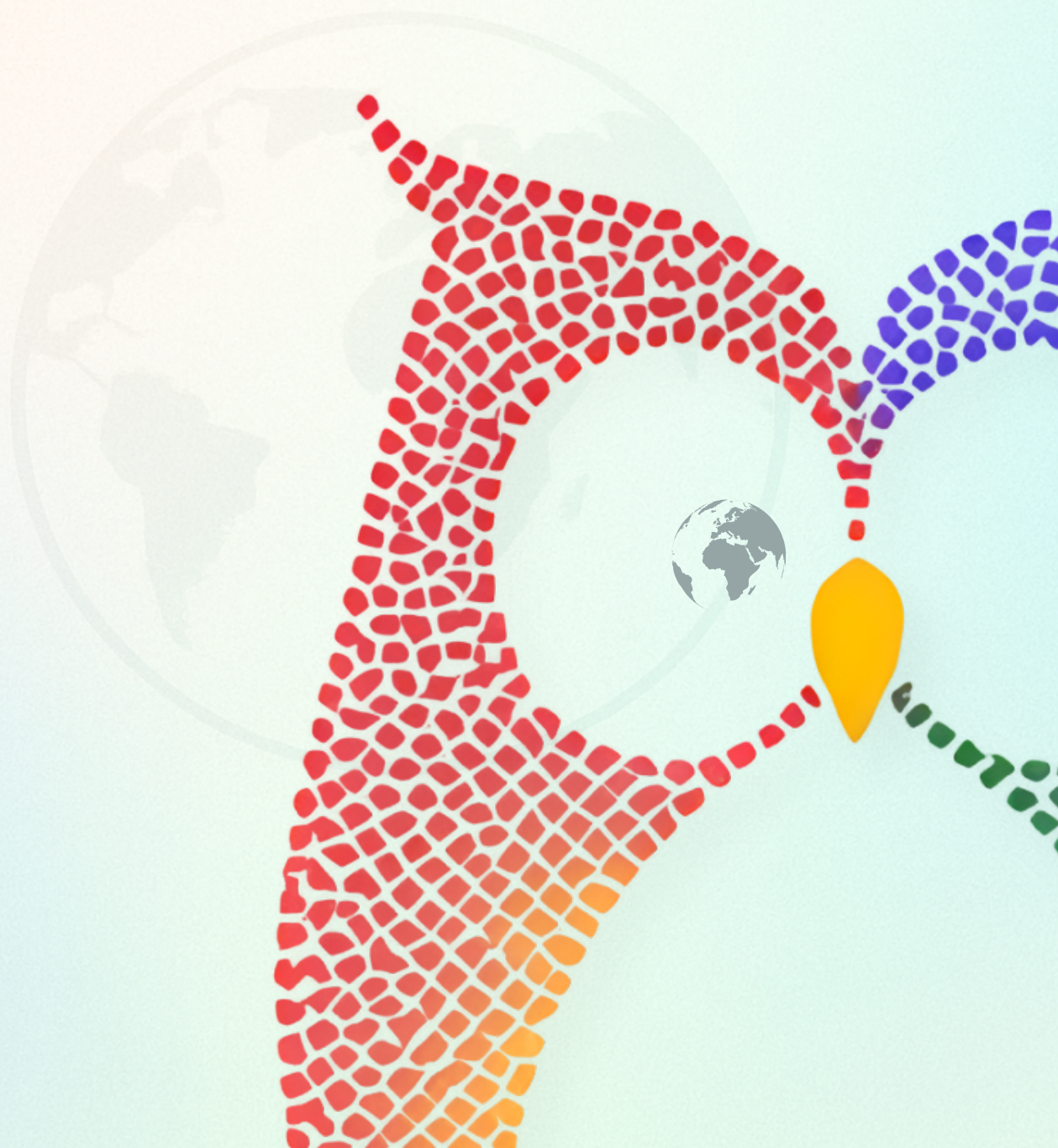


ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568)
Volume 22, Issue 2 (July – December 2025)

ISSN 1685-2494 (Print)
ISSN 2821-9384 (Online)



วารสารสหวิทยาการ

Journal of Integrated Sciences

ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568)

Volume 22, Issue 2 (July – December 2025)

ISSN: 1685-2494 (Print)

ISSN: 2821-9384 (Online)

เจ้าของ: วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ: รองศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ ทิพคุณ

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.พีรพล เจตโรจนานนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณี ชินนาลอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารียา โอปิเตียกู

อาจารย์ ดลวัฒน์ บัวประดิษฐ์

รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันติกุลนันท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาสนา ละอองปลิว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุมิตา สุภากรณ์

คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขานุการวารสาร

หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ

ชุตินันท์ ระวีสะญา

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ออกแบบปก

อาจารย์ ดร.พนมกร โยทะสอน

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สหวิทยาการ: ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์, (บรรณาธิการ)

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2568

ติดต่อกองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการวารสารสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ 10200



email: ci.journal@tu.ac.th



โทรศัพท์ 02-221-6111-20 ต่อ 4405



ส่งบทความเพื่อขอลงตีพิมพ์ในวารสารสหวิทยาการผ่านระบบ ThaiJO ได้ที่
https://so06.tci-thaijo.org/index.php/citujournal?fbclid=IwAR1WmXOVgZ2LYqWuXCXEZtzzMnviY-ZN_CMaPn0ENkyqvD0T-D1AeZvBu2M



บทความทัศนะ ข้อคิดเห็น ภาพที่ปรากฏ ในวารสารเล่มนี้
เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน
บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นพ้องด้วย
และไม่ถือเป็นความรับผิดชอบ
ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียน และวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
การตีพิมพ์ซ้ำต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียน
และวิทยาลัยสหวิทยาการโดยตรงและเป็นลายลักษณ์อักษร

วารสารสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ *Journal of Integrated Sciences*

วัตถุประสงค์ของวารสาร

วารสารสหวิทยาการเป็นวารสารที่มุ่งนำเสนอองค์ความรู้ในหลายสาขาวิชาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศในแต่ละห้วงเวลานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังตระหนักดีว่าปรากฏการณ์ทางสังคมในโลกปัจจุบันได้ทวีความซับซ้อนขึ้นทุกขณะ การทำความเข้าใจโลกหรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยมุมมองแบบเชิงเดียวอาจไม่เพียงพออีกต่อไป ดังนั้น วารสารสหวิทยาการจึงเปิดพื้นที่ให้นักวิชาการในหลายสาขาความรู้ได้มีโอกาสแบ่งปันข้อมูล ความคิดและจุดยืนของตนต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านสหวิทยาการ ซึ่งวารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) และฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม)

อนึ่ง วารสารฯ ได้จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปในการเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ และสร้างเครือข่ายทางวิชาการกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประเภทของผลงานวิชาการที่จะรับตีพิมพ์

1. บทความวิชาการ (Academic Article)
2. บทความวิจัย (Research Article)

ขอบเขตของสาขาวิชาที่เปิดรับ

วารสารสหวิทยาการเปิดรับบทความด้านสังคมศาสตร์และด้านสหวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ นิเทศศาสตร์ การศึกษา และสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ

กำหนดการออกวารสาร

วารสารสหวิทยาการของวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 ระหว่างเดือนมกราคม-เดือนมิถุนายน และฉบับที่ 2 ระหว่างเดือนกรกฎาคม-เดือนธันวาคม

ข้อกำหนดและการพิจารณาผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสาร

1. ผลงานวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารนี้ต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสาร รายงานหรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน ยกเว้นเป็นผลงานที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการแบบไม่มีเรื่องเต็ม
2. ผู้เขียนบทความต้องเขียนบทความตามรูปแบบที่กำหนดไว้ในส่วน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”

3. ผลงานวิชาการที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์สามารถเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ แต่ผลงานดังกล่าวต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

4. บทความทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญอย่างน้อย 3 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review) ทั้งนี้บทความจะต้องได้รับการประเมินว่า “ผ่านการพิจารณา” จากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน

5. กรณีที่ผู้ส่งผลงานวิชาการไม่สามารถปรับหรือแก้ไขตามผลการประเมินจากผู้ประเมินบทความให้แล้วเสร็จในเวลาที่กำหนด กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์พิจารณายกเลิกกระบวนการเพื่อการตีพิมพ์

การส่งบทความเพื่อตีพิมพ์และการแจ้งยกเลิกหรือถอนบทความ

1. ผู้ที่ประสงค์ที่จะส่งบทความเพื่อขอตีพิมพ์ในวารสารสหวิทยาการสามารถส่งผ่านระบบ ThaiJO ได้ที่ https://so06.tci-thaijo.org/index.php/citujournal?fbclid=IwAR1WmXOVgZ2LYqWuXCXEZtzzMnviY-ZN_CMaPn0ENkyqvD0T-D1AeZvBu2M
2. การยกเลิกบทความ หรือการถอนบทความ มีรายละเอียดดังนี้
 - การยกเลิกบทความคือ การเพิกถอนบทความก่อนที่จะมีการตีพิมพ์เผยแพร่
 - การถอนบทความคือ การถอนบทความที่ดำเนินการตีพิมพ์และเผยแพร่เรียบร้อยแล้ว
 - ในกรณีการยกเลิกบทความ หรือการถอนบทความสามารถติดต่อกองบรรณาธิการได้ที่ Email: ci.journal@tu.ac.th

บทบรรณาธิการ

Editorial

วารสารสหวิทยาการ ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568) ฉบับนี้ กองบรรณาธิการมีความภาคภูมิใจในการนำเสนอบทความวิจัยและบทความวิชาการจำนวนเจ็ดเรื่อง ที่ผ่านการคัดสรรและประเมินคุณภาพอย่างเข้มข้น เนื้อหาในฉบับนี้สะท้อนการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ เพื่อตอบโจทย์ความท้าทายของสังคมร่วมสมัย ตั้งแต่การวิพากษ์โครงสร้างเชิงสถาบัน การบริหารจัดการองค์การธุรกิจ นโยบายสาธารณะ ไปจนถึงมิติด้านมนุษยศาสตร์และนวัตกรรมการเรียนรู้ ฉบับนี้เปิดด้วยบทความที่วิพากษ์โครงสร้าง เรื่อง **การจัดการศึกษาไทยในยุคหลังสมัยใหม่: การวิเคราะห์อำนาจและความรู้ผ่านกรอบแนวคิดของ Michel Foucault** งานวิจัยเชิงเอกสารชิ้นนี้มุ่งวิพากษ์ระบบการศึกษาไทยในยุคหลังโควิด-19 ผ่านเลนส์ทฤษฎีของ Michel Foucault โดยชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของอำนาจรวมศูนย์และการผลิตซ้ำองค์ความรู้ที่จำกัด ซึ่งบทความได้เสนอทางออกในการจัดการศึกษาที่เปิดกว้างและส่งเสริมความเป็นพหุนิยมทางความรู้ เพื่อปลดล็อกข้อจำกัดทางโครงสร้างเดิม

เรื่องต่อมา ในมิติของการบริหารจัดการองค์การธุรกิจ **อิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร: หลักฐานเชิงประจักษ์จากบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย** นำเสนอผลการศึกษาเชิงปริมาณที่น่าสนใจจากกลุ่มตัวอย่างบริษัทจดทะเบียน โดยพบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม (TQM) มีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กรซึ่งเป็นการขยายองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระบบคุณภาพเข้ากับระบบบัญชีบริหาร เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในลำดับที่สามและสี่เป็นมิติทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมวิทยาทบทวนเรื่อง **ดนตรีกับการจัดระเบียบทางสังคม: กรณีศึกษารถแท็กซี่สตาลินิสต์** งานวิจัยเชิงคุณภาพที่ฉายภาพการแสดงรถแท็กซี่ในฐานะ “เหตุการณ์หนาแน่นสูง” (high-density events) ที่ดนตรีทำหน้าที่จัดระเบียบสังคมชั่วคราวและสร้างปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบ “ความใกล้ชิดของคนแปลกหน้า” ตามด้วยบทความเรื่อง **เงารุ่งโรจน์และร่วงโรยในนิราศภูเขาทอง: การปรากฏของโลภธรรม 8 ในชีวิตและวรรณกรรมของสุนทรภู่** ซึ่งเป็นการวิเคราะห์วรรณกรรมชิ้นเอกเชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง “โลภธรรม 8” สะท้อนสัจธรรมของชีวิตที่เผชิญความผันผวน ทั้งลาภ ยศ สรรเสริญ และความทุกข์

ว่าด้วยการวิเคราะห์เชิงนโยบายในระดับมหภาคกับบทความที่ห้า เรื่อง **บทเรียนและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ** บทความนี้สังเคราะห์กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชีย โดยเปรียบเทียบข้อจำกัดระหว่างแนวทางขับเคลื่อนโดยรัฐ (Top-down) และโดยชุมชน (Bottom-up) พร้อมทั้งนำเสนอ “แนวทางบูรณาการ” (Integrated Approach) ที่สร้างสมดุลระหว่างการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐและพลังสร้างสรรค์จากฐานรากชุมชน เพื่อสร้างคุณค่าร่วมและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ปิดท้ายด้วยบทความด้านการเรียนรู้ เรื่อง **ปัจจัยและระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ** ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ซึ่งค้นพบความขัดแย้งที่น่าสนใจว่า ความวิตกกังวลของผู้เรียนมีรากฐานมาจากปัจจัยทางจิตวิทยาภายในมากกว่าปัจจัยสนับสนุน

บทความทั้งหมดในฉบับนี้สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นทางวิชาการในการแสวงหาคำตอบและทางออกให้กับประเด็นท้าทายในสังคม กองบรรณาธิการวารสารสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์และจุดประกายความคิดทางวิชาการแก่ผู้อ่านทุกท่าน ขอขอบพระคุณผู้เขียนบทความและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนคุณภาพทางวิชาการในครั้งนี้

ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์

บรรณาธิการ

สารบัญ

Content

บทที่

1

หน้า 9

การจัดการศึกษาไทยในยุคหลังสมัยใหม่: การวิเคราะห์อำนาจและความรู้ผ่านกรอบแนวคิดของ Michel Foucault

Postmodern Thai Education Management: A Critical Analysis of Power and Knowledge through Michel Foucault's Framework

สุพรรณิการ์ ชนะนิล

Supannika Chanani

บทที่

2

หน้า 21

อิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร: หลักฐานเชิงประจักษ์จากบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

The influence of Total Quality Management on management accounting effectiveness and organizational success: empirical evidence from companies listed on the Stock Exchange of Thailand

ขจิต ณ กาฬสินธุ์

Khajit Na Kalasindhu

จิตอุษา ชันทอง

Jitusa Khanthong

ชินกร ชัยดา

Chinnakon Chaiyada

พิมพ์นารา รามางกูร

Pimnara Ramangkul

บทที่

3

หน้า 35

ดนตรีกับการจัดระเบียบทางสังคม: กรณีศึกษารถแห่กังสดาลมิลิค

Music and Social Organization: A Case Study of Kangsadan Music Rot Hae

ณัฐพล วิสุทธิแพทย์

Nattapol Wisuttiapat

บทที่ 4
หน้า 52

เงารุ่งโรจน์และร่วงโรยในนิราศภูเขาทอง: การปรากฏของโลกธรรม 8 ในชีวิตและ
วรรณกรรมของสุนทรภู่
Glory and Decline in Nirat Phu Khao Thong: Reflections on the Eight Worldly
Conditions (Lokadhamma 8) in the Life and Works of Sunthorn Phu

ณัฐพงษ์ แก้วสีสด

Nattaphong Keawseesod

วิลาสินี ดือราแม

Wilasinee Deramae

สุภัคชัย สุธนภิญโญ

Suphakkhathat Suthanaphinyo

บทที่ 5
หน้า 66

บทเรียนและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ
Lessons and an integrated approach to creative tourism development

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ

Yuwadee Wongweeraprasert

บทที่ 6
หน้า 84

ปัจจัยและระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของ
นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ
Factors and Extent of English Speaking Anxiety among Undergraduate Students
Dhonburi Rajabhat University Samutprakan

พรเทพ เจริญกิจ

Pornthep Charoenkit

การจัดการศึกษาไทย

ในยุคหลังสมัยใหม่: การวิเคราะห์อำนาจ
และความรู้ผ่านกรอบแนวคิดของ
Michel Foucault

1

Postmodern Thai Education Management:
A Critical Analysis of Power and Knowledge
through Michel Foucault's Framework

สุพรรณิการ์ ชนะนิล¹
Supannika Chananil

รับบทความ	9 เมษายน 2568
แก้ไขบทความ	15 ตุลาคม 2568
ตอบรับบทความ	22 ตุลาคม 2568

1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาคณิตศาสตร์ คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
113 หมู่ 12 ต.เกาะแก้ว อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด 45120

Assistant Professor, Mathematics Program, Faculty of Education and Human Development, Roi-Et Rajabhat University
113 Moo 12, Ko Kaew, Selaphum, Roi Et Province, Thailand 45120
E-mail: supannika@reru.ac.th



บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยภายใต้บริบทของยุคหลังโควิด-19 โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องอำนาจและความรู้ของ Michel Foucault เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ที่มีต่อการจัดการศึกษาในระดับนโยบาย หลักสูตร และห้องเรียน แนวคิดหลักของบทความชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาไทยยังคงถูกครอบงำด้วยกลไกอำนาจกลาง การผลิตซ้ำความรู้ที่จำกัด และระเบียบวินัยแบบสมัยใหม่ที่ฝังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้และการประเมิน ผลการศึกษาแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาไทย 2) การวิพากษ์นโยบายและหลักสูตรในฐานะเครื่องมือของอำนาจ 3) การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนภายใต้ระเบียบวินัยแบบสมัยใหม่ และ 4) แนวทางการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมความรู้ทางเลือกและเสียงชายขอบ ข้อค้นพบสำคัญชี้ว่า การเปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายของอัตลักษณ์ และชุดความรู้ที่แตกต่าง จะช่วยลดเปลี่ยนการศึกษาจากการควบคุมเชิงอำนาจ และนำไปสู่ระบบที่ยืดหยุ่น เป็นพหุนิยม และตอบสนองต่อพลวัตของโลกยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง บทความเสนอให้มีการออกแบบนโยบาย และหลักสูตรใหม่ที่เปิดกว้างต่อความรู้หลายชุด และสร้างการศึกษาในฐานะพื้นที่แห่งความหมายของทุกคน

คำสำคัญ : การจัดการศึกษาไทย ยุคหลังสมัยใหม่ อำนาจและความรู้ มิเชล ฟูโกต์ เสียงชายขอบ

Abstract

This article aims to critically examine the Thai education system in the post-COVID-19 era using Michel Foucault's framework of power and knowledge. The objective is to explore the structural impacts of social, economic, cultural, and technological changes on policy, curriculum, and classroom practices. The core argument reveals that Thai education remains dominated by centralized authority, a limited regime of knowledge reproduction, and disciplinary structures embedded in pedagogy and assessment. The analysis is divided into four key dimensions: 1) the structural impact on Thai education, 2) the critique of policy and curriculum as tools of power, 3) classroom instruction under modern disciplinary norms, and 4) alternative approaches to education that promote diverse knowledge and marginalized voices. The key findings highlight that creating space for diverse identities and alternative epistemologies can liberate education from authoritarian control and reshape it as a pluralistic, flexible, and responsive system. The article recommends new directions in educational policy and curriculum design that embrace multiple forms of knowledge and redefine education as a meaningful space for all.

Keywords: Thai Education Management, Postmodern Era, Power and Knowledge, Michel Foucault, Marginalized Voices

บทนำ

ในโลกยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern era) แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาได้เปลี่ยนจากการมองว่าโรงเรียนเป็นเพียงพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ ไปสู่การตั้งคำถามต่ออำนาจที่อยู่เบื้องหลังความรู้เหล่านั้น แนวคิดของ Michel Foucault ชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาไม่ใช่พื้นที่กลางทางปัญญา (Neutral space of intellect) หากแต่เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมความรู้และผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านวาทกรรมหลัก (Discursive practices) และกลไกการควบคุมเชิงระเบียบวินัย (Disciplinary power) ซึ่งมีผลในการจำกัดความเป็นไปได้ของความรู้ทางเลือกและกดทับความหลากหลายของอัตลักษณ์ (Roth, 1992) ความคิดนี้ได้รับการต่อยอดจาก Jean-François Lyotard ผู้ปฏิเสธแนวคิดเมตานาฬิกา (Meta-narrative) ที่อ้างถึงความจริงหนึ่งเดียวและเสนอว่าความรู้ในสังคมหลังสมัยใหม่ควรเปิดพื้นที่ให้กับเสียงชายขอบและประสบการณ์เฉพาะปัจเจก (Stock, 2020)

บริบทของประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นภาพของระบบการศึกษาที่แผ่ด้วยกลไกอำนาจและการผลิตซ้ำของวาทกรรมที่ครอบงำ โดยเฉพาะหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เผยให้เห็นความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางของนโยบายการศึกษาไทยในหลายมิติ (ธนารักษ์ สารเชื่อนแก้ว และชัยชัย อธิเกียรติ, 2566) ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพการเรียนรู้ที่ลดลง ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษา และความไม่สอดคล้องระหว่างนโยบายกับบริบทของโรงเรียนจริง รายงานการประเมิน PISA ปี 2022 ระบุว่า คะแนนเฉลี่ยของนักเรียนไทยในด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศในกลุ่ม OECD อย่างต่อเนื่อง โดยมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 394, 409 และ 394 คะแนนจากคะแนนเต็ม 600 ตามลำดับ (อรรพรรณ นิมิตลุง และนนทิยา ทองหล่อ, 2568) ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างทางการศึกษาที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกลุ่มประชากรในระบบการศึกษาหลัก แต่ยังรวมถึงกลุ่มที่อยู่รอบนอกด้วย เช่น ผู้เรียนในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ซึ่งมักถูกจัดวางให้อยู่ในสถานะทางเลือกที่ไม่เทียบเท่ากับการศึกษาในระบบ พิชัยภัสสร พิพัฒน์กุล และคณะ (2566) ได้ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างนโยบายการศึกษาของรัฐบาลมีลักษณะเลือกปฏิบัติ โดยกำหนดมาตรฐานกลางที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของนักเรียนกลุ่มเปราะบาง เช่น นักเรียน กศน. ส่งผลให้โอกาสในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาถูกจำกัดภายใต้เกณฑ์ที่ยึดโยงกับวาทกรรมการคัดกรองความสามารถแบบเดียวกัน บทบาทของรัฐจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้สนับสนุนการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาเท่านั้น หากแต่กลายเป็นกลไกสำคัญในการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการประเมิน การคัดกรอง และการจัดสรรทรัพยากรในระบบ แม้จะมีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษา แต่โครงสร้างหลักของระบบยังคงยึดโยงอยู่กับกรอบคิดแบบสมัยใหม่ (Modernist paradigm) ซึ่งเน้นมาตรฐานกลาง ความรู้แบบสากล และการควบคุมจากส่วนกลาง ความรู้ที่ปรากฏในระบบการศึกษาไทย ไม่ได้เป็นความจริงที่เป็นกลาง หากแต่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการผลิตซ้ำทางอำนาจ ซึ่งมีการเลือกสรร ตัดตอน และกดทับชุดความรู้ทางเลือกอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทางจัดการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายทาง

ดังนั้น การวิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถเปิดเผยและวิพากษ์กลไกอำนาจที่ฝังแทรกอยู่ในทุกระดับของระบบ ตั้งแต่ระดับนโยบายไปจนถึงการปฏิบัติในห้องเรียน บทความนี้จึงเลือกใช้กรอบแนวคิดของ Michel Foucault เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจว่าความรู้ที่ปรากฏในระบบการศึกษาไทย ไม่ได้เป็นความจริงที่เป็นกลาง หากแต่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการผลิตซ้ำทางอำนาจ ซึ่งมีการเลือกสรร ตัดตอน และกดทับชุดความรู้ทางเลือกอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทางจัดการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายทาง

อัตลักษณ์ บริบทท้องถิ่น เสียงของผู้ถูกกดทับ และองค์ความรู้ที่แตกต่างจากกระแสหลัก อันเป็นการตอบสนองต่อความเป็นจริงของโลกยุคใหม่ที่มีพลวัตสูง ซับซ้อน และไม่อาจยึดโยงอยู่กับเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (Meta-Narrative) แบบเดิมที่อ้างว่ามีความจริงหนึ่งเดียวอีกต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยในยุคหลังโควิด-19 ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ที่ส่งผลต่อโครงสร้างและการจัดการศึกษาในระดับนโยบาย หลักสูตร และห้องเรียน
2. เพื่อวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ในระบบการศึกษาไทย โดยใช้กรอบแนวคิดของ Michel Foucault ในการเปิดโปงกลไกการควบคุม การสร้างความรู้ และการผลิตซ้ำระเบียบวินัย
3. เพื่อสะท้อนข้อจำกัดของระบบการศึกษาที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (Meta-narrative) และกดทับความหลากหลายของอัตลักษณ์ เสียงชายขอบ และชุดความรู้ทางเลือก
4. เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการศึกษาไทยที่ส่งเสริมความเป็นพหุนิยมทางความรู้ ยอมรับความหลากหลาย และสร้างพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ที่มีความหมายในโลกยุคหลังสมัยใหม่

วิธีวิทยา

บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยมีมุ่งวิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยในบริบทหลังโควิด-19 ผ่านกรอบแนวคิดของ Michel Foucault เพื่อวิพากษ์บทบาทของอำนาจในการผลิตความรู้และกำกับระเบียบวินัยในระบบการศึกษา โดยเน้นการอ่านเชิงทฤษฎีและตีความเชิงวิพากษ์ในประเด็นอำนาจ-ความรู้ (power-knowledge) ระเบียบวินัย (Disciplinary power) และวาทกรรม (Discourse) ที่ฝังแน่นในโครงสร้างของการจัดการศึกษา

1. แหล่งข้อมูล การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้อ้างอิงข้อมูลจากเอกสารหลัก 3 กลุ่ม ได้แก่

1.1 เอกสารนโยบายและรายงานระดับชาติ ได้แก่ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) รายงานผลการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษา ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2567) รายงานสรุปผลการทดสอบ O-NET ม.3 ปีการศึกษา 2567 (สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน), 2567) และผลการประเมิน PISA 2022: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (ศูนย์ดำเนินงาน PISA แห่งชาติ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2567)

1.2 เอกสารจากองค์กรระหว่างประเทศ ได้แก่ Reimagining our futures together: A new social contract for education (International Commission on the Futures of Education, 2021) และ The state of the global education crisis: A path to recovery (UNESCO et al., 2021)

1.3 งานวิชาการและทฤษฎีหลัก ได้แก่ Discipline and punish: The birth of the prison. (Foucault, 1977) Power/knowledge (Foucault, 1980) The archaeology of knowledge (Foucault, 1970) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

2.1 การสกัดสาระจากเอกสาร (Document extraction) ด้วยการศึกษาลิงก์จากเอกสารทั้งหมด เพื่อคัดกรองข้อมูลสำคัญที่สะท้อนแนวโน้มของอำนาจ ความรู้ และการควบคุมในระบบการศึกษาไทย

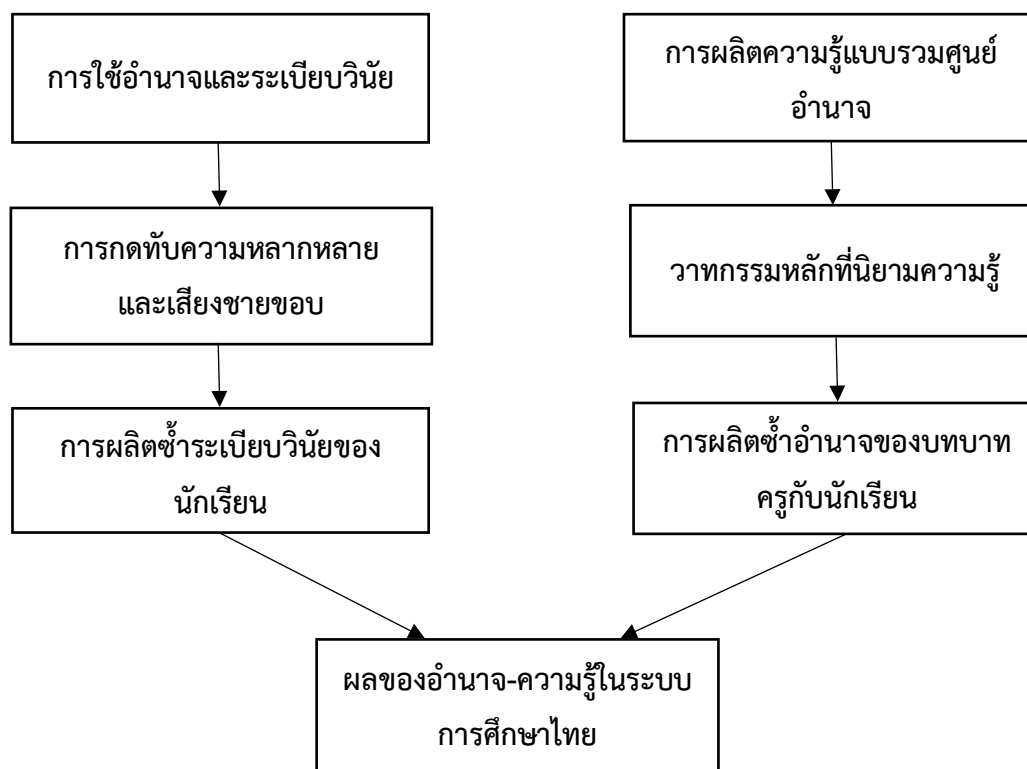
2.2 การเข้ารหัสข้อมูล (Coding) ผ่านการจัดกลุ่มสาระสำคัญโดยใช้รหัสตามกรอบแนวคิดของ Foucault เช่น ระเบียบวินัยในหลักสูตร การผลิตความรู้แบบครอบงำ การควบคุมผ่านการประเมิน

2.3 การตีความเชิงวิพากษ์ (Critical interpretation) โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ กับความรู้ในแต่ละระดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับหลักสูตร และระดับปฏิบัติการเรียนการสอน พร้อมทั้ง วิพากษ์ผลกระทบต่อความหลากหลายและการมีเสียงของกลุ่มชายขอบ

2.4 การสังเคราะห์ข้อเสนอ (Critical synthesis) ดำเนินการสังเคราะห์แนวทางจัดการศึกษาที่ลดการ ครอบงำของวาทกรรมหลัก และเปิดพื้นที่ให้กับทางเลือก ความหลากหลาย และอัตลักษณ์ท้องถิ่น ภายใต้ แนวคิดในยุคหลังสมัยใหม่

3. เกณฑ์การเลือกข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือและเหมาะสมกับกรอบการวิเคราะห์ บทความนี้ใช้เกณฑ์ 3 ประการในการเลือกเอกสาร ได้แก่ ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล (เช่น รัฐบาล องค์กร ระหว่างประเทศ วารสารวิชาการ) ความทันสมัยของเนื้อหา (ไม่เกิน 10 ปี ยกเว้นงานทฤษฎีหลัก) และความ สอดคล้องกับหัวข้อศึกษา (โดยเฉพาะเอกสารที่สะท้อนอำนาจ การควบคุม หรือความรู้ในระบบการศึกษา)

ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพรวมของกรอบการวิเคราะห์ที่ใช้ในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอ โครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ในระบบการศึกษาไทย ภายใต้กรอบคิดของ Michel Foucault แสดงดังภาพที่ 1



ภาพที่ 1 ภาพรวมของโครงสร้างอำนาจและการผลิตความรู้ในระบบการศึกษาไทยตามกรอบแนวคิดของ Michel Foucault

ผลและการอภิปรายผล

จากบริบทที่กล่าวถึงในบทนำ ร่วมกับวัตถุประสงค์และแนวทางการวิเคราะห์เชิงเอกสารภายใต้กรอบความคิดของ Michel Foucault ที่ได้นำเสนอไปข้างต้น บทความนี้จึงได้ดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาใน 4 ประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อเปิดเผยกลไกอำนาจที่แฝงอยู่ในระบบการศึกษาไทย และสะท้อนข้อเสนอเชิงทางเลือกในการจัดการศึกษาในยุคหลังสมัยใหม่ ได้แก่ 1) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาไทย 2) การวิพากษ์นโยบายและหลักสูตรในฐานะเครื่องมือของอำนาจ 3) การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนภายใต้ระเบียบวินัยแบบสมัยใหม่ และ 4) แนวทางการออกแบบระบบการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับความรู้ทางเลือกและเสียงชายขอบ โดยหัวข้อทั้ง 4 หัวข้อนั้น มีผลการศึกษาที่ครอบคลุมและสะท้อนวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ข้อ ทั้งเชิงนโยบาย โครงสร้างระบบอำนาจ และทางเลือกใหม่ ดังนี้

1) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาไทย

ภายหลังการระบาดของโควิด-19 โลกได้เข้าสู่ยุคที่มีลักษณะเป็นสภาวะหลังปกติ (Post-normal condition) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี (Dickens & Fontana, 1994) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย การเปลี่ยนผ่านทางดิจิทัลอย่างกะทันหัน การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบแรงงาน การเคลื่อนย้ายทางประชากร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครอบครัวและวิถีชีวิต (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ได้ส่งแรงกระเพื่อมโดยตรงต่อระบบการศึกษาไทยในทุกระดับ

ด้านสังคม การเคลื่อนตัวของประชากรและโครงสร้างครอบครัวที่ไม่เหมือนเดิม ทำให้สถานศึกษาจำนวนมากต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ เช่น เด็กหลุดออกจากระบบการศึกษาเพิ่มขึ้น ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส และทรัพยากรทวีความรุนแรงขึ้น (UNESCO et al., 2021) โดยเฉพาะในเขตชนบทหรือพื้นที่ชายขอบ ขณะเดียวกัน ระบบการศึกษากลับยังคงยึดติดกับโครงสร้างแบบรวมศูนย์ที่ตอบสนองไม่ทันต่อบริบทเหล่านี้ (พิชยาภัสสร พิพัฒน์กุล และคณะ, 2566) เช่น การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลาง การประเมินแบบมาตรฐานเดียว และการควบคุมผ่านระเบียบราชการที่ไม่ยืดหยุ่น

ด้านเศรษฐกิจ โลกยุคใหม่ถูกขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจฐานข้อมูลและทักษะแห่งอนาคต เช่น การคิดเชิงระบบ ความสามารถในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และการปรับตัวอย่างรวดเร็วต่อการเปลี่ยนแปลง (สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์, 2567) อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาไทยยังเน้นการผลิตแรงงานที่ตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมแบบเดิม ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างความสามารถของผู้เรียนกับความต้องการของตลาดแรงงานอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสะท้อนผ่านการว่างงานของบัณฑิต การทำงานต่ำกว่าศักยภาพ และการเร่งปรับหลักสูตรอย่างไร้ทิศทาง

ด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ การขยายตัวของโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีได้เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้าถึงความรู้และชุดอัตลักษณ์ใหม่ ๆ ที่ไม่จำกัดอยู่ในกรอบแบบแผนของชาติหรือระบบราชการ (นาวัน พิษณุวิเศษกุล, 2560) อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาไทยยังคงผลิตซ้ำวัฒนธรรมแบบทางการ อิงอุดมการณ์ชาตินิยม และไม่เปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น ชาติพันธุ์ และความเชื่อทางศาสนา จึงทำให้โรงเรียนกลายเป็นพื้นที่ที่มุ่งหล่อหลอมผู้เรียนให้มีความคิดและพฤติกรรมในแบบเดียวกัน มากกว่าที่จะเปิดโอกาสให้ค้นหาความหมายของชีวิตด้วยตนเอง

ด้านเทคโนโลยี แม้โควิด-19 จะผลักดันให้สถานศึกษาต้องนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

แต่การใช้เทคโนโลยีส่วนใหญ่กลับจำกัดอยู่ที่การถ่ายทอดเนื้อหาในรูปแบบเดิมผ่านเครื่องมือดิจิทัล โดยไม่เปลี่ยนโครงสร้างของการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2567) ส่งผลให้โอกาสในการสร้างสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่

แม้ว่าบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและลึกซึ้ง หากแต่ระบบการศึกษาไทยยังคงยึดโยงอยู่กับกลไกเชิงโครงสร้างแบบเดิมที่ฝังแน่นในระเบียบอำนาจ ความรู้ และการควบคุมอย่างเป็นทางการ โรงเรียนจึงไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ของการเรียนรู้เท่านั้น หากยังเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้เพื่อจัดระเบียบชีวิตของปัจเจกผ่านกระบวนการคัดเลือกความรู้ การควบคุมพฤติกรรม และการหล่อหลอมอัตลักษณ์ตามแบบแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับสิ่งที่ Michel Foucault เรียกว่า อำนาจ-ความรู้ (power-knowledge) (Foucault, 1980) ซึ่งมีได้มีลักษณะเป็นการบังคับอย่างตรงไปตรงมา แต่ดำรงอยู่ในรูปของวาทกรรมหลักที่แทรกซึมในทุกมิติของโรงเรียน ตั้งแต่หลักสูตร หนังสือเรียน ไปจนถึงกิจวัตรและกฎระเบียบ

สถานการณ์นี้จึงชี้ให้เห็นว่า การวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาไทยจำเป็นต้องลงลึกไปยังระดับการจัดการความรู้และการใช้อำนาจเชิงวาทกรรม เพื่อเปิดโปงกลไกที่มองไม่เห็นแต่ทรงพลัง ซึ่งควบคุมทั้งเนื้อหาและรูปแบบของการเรียนรู้ภายใต้กรอบคิดที่มุ่งผลิตซ้ำอัตลักษณ์แบบเดียว (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2561) ด้วยเหตุนี้ หัวข้อถัดไปของบทความจะมุ่งวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ในระบบการศึกษาไทย โดยใช้กรอบแนวคิดของ Foucault เป็นเครื่องมือในการคลี่คลายโครงสร้างที่ครอบงำการเรียนรู้ของผู้เรียน และเสนอทางเลือกเชิงวิพากษ์สำหรับการจัดการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับเสียงที่ถูกทำให้เงียบ ความรู้ที่ถูกกดทับ และความหลากหลายที่เคยถูกละเลย

2) การวิพากษ์นโยบายและหลักสูตรในฐานะเครื่องมือของอำนาจ

นโยบายการศึกษาและหลักสูตรไม่ใช่เพียงกรอบแนวทางเชิงวิชาการที่มีไว้เพื่อจัดการความรู้แต่คือเครื่องมือของอำนาจที่ใช้ควบคุม กำกับ และสร้างความจริงที่พึงประสงค์ในสายตาของรัฐ ในทัศนะของ Michel Foucault ความรู้ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นกลางหรือไร้บริบท หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้เงื่อนไขของอำนาจและถูกนำไปใช้เพื่อสร้างระเบียบในสังคมผ่านสิ่งที่เขาเรียกว่า วาทกรรม (Discourse) (Foucault, 1977; Foucault, 1980) ซึ่งมีพลังในการกำหนดว่าอะไรคือความรู้ที่ควรเรียน ใครเป็นผู้สอน และใครควรมีสติในการพูดหรือเงียบ

เมื่อพิจารณาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) และแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับล่าสุด (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) จะพบว่ามึลักษณะการรวมศูนย์อำนาจในการนิยามสาระสำคัญของการเรียนรู้ไว้ที่ส่วนกลาง แม้จะมีการกล่าวอ้างถึงความหลากหลายและการบูรณาการท้องถิ่น แต่ในเชิงปฏิบัติกลับกำหนดกรอบของความรู้และวิธีการเรียนรู้อย่างตายตัว ผ่านตัวชี้วัด มาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะหลัก และข้อสอบระดับชาติที่ตอกย้ำแนวคิดแบบวัดผลสำเร็จเชิงปริมาณ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2567) แนวทางเหล่านี้ส่งผลให้ครูมีบทบาทเป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า นักเรียนกลายเป็นผู้รับเนื้อหาอย่างเงื่องง และโรงเรียนเป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำมากกว่าการเรียนรู้ที่มีชีวิต

จากกรอบคิดของ Foucault นโยบายการศึกษาไทยจึงอาจถูกมองว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของระเบียบวินัย (Disciplinary power) ซึ่งไม่ได้ใช้กำลังบังคับ แต่ใช้อำนาจในการสร้างความเชื่อและความจริงผ่านระบบความรู้ โดยเฉพาะการผลิตตำราเรียน การอบรมครู และการประเมินผลสัมฤทธิ์ที่ทำให้ผู้มีอำนาจสามารถ

ควบคุมได้ทั้งวิธีคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน (สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์, 2567) ระบบการศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการจัดการความรู้แต่เป็นกระบวนการควบคุมปัจเจกชนผ่านการกระทำให้กลายเป็นเรื่องปกติ (Normalization) ผ่านการเรียนรู้แบบเจียบเจียบ การท่องจำ และคะแนนสอบ

ในบริบทหลังโควิด-19 ซึ่งโลกเผชิญกับความไม่แน่นอนและความซับซ้อนอย่างไม่เคยมีมาก่อน การยึดติดกับหลักสูตรที่รวมศูนย์และเน้นผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการเพียงมิติเดียวจึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ ตั้งคำถาม และปรับตัว การวิพากษ์นโยบายและหลักสูตรในฐานะเครื่องมือของอำนาจจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้สังคมได้ตั้งคำถามต่อความรู้ที่ถูกทำให้เป็นจริง (Regime of truth) (Roth, 1992) และเสนอความเป็นไปได้ใหม่ในการออกแบบการเรียนรู้ที่มีชีวิต ช่วยฟื้นฟูพลังของโรงเรียนในฐานะพื้นที่แห่งการตั้งคำถาม ไม่ใช่พื้นที่แห่งการผลิตซ้ำ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการผลิตซ้ำอำนาจผ่านระดับต่าง ๆ ในระบบการศึกษาไทย ผู้วิจัยสามารถสรุปสาระสำคัญของการวิเคราะห์ไว้ในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 โครงสร้างการผลิตซ้ำอำนาจ-ความรู้ในระบบการศึกษาไทยตามแนวคิดของ Michel Foucault

ระดับ	ลักษณะของอำนาจ-ความรู้	ตัวอย่างของกลไกที่ใช้ควบคุม
ระดับนโยบาย	การกำหนดนโยบายแบบรวมศูนย์ผ่านการควบคุมแผนการศึกษาระดับชาติและระบบประเมินผลของรัฐ	แผนการศึกษาแห่งชาติ การสอบระดับชาติ (NT, O-NET)
ระดับหลักสูตร	การจัดทำหลักสูตรที่เน้นสาระและวิธีการเรียนรู้ตามกรอบแนวคิดจากส่วนกลางโดยมีตัวชี้วัดและสมรรถนะกำกับ	หลักสูตรแกนกลาง ตัวชี้วัด สมรรถนะหลัก
ระดับโรงเรียน	การจัดการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการตามคำสั่งจากส่วนกลางทำให้โรงเรียนมีบทบาทจำกัดในการออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้	คำสั่งจากต้นสังกัด ระบบการประเมินผล KPI
ระดับห้องเรียน	จัดการเรียนการสอนที่เน้นท่องจำ การสอบ และผลิตซ้ำความรู้ตามกรอบหลักสูตร	แบบฝึกหัด สอบกลางภาค สอบปลายภาค การให้คะแนนเชิงปริมาณ
ระดับปัจเจก	การควบคุมพฤติกรรมและความคิดของผู้เรียนและครูผ่านระเบียบวินัย วัฒนธรรมของโรงเรียน และการอบรมซ้ำ	หนังสือเรียน การอบรมครู วัฒนธรรมความเจียบเจียบในชั้นเรียน

3) การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนภายใต้ระเบียบวินัยแบบสมัยใหม่

ภายใต้กรอบแนวคิดของ Michel Foucault ห้องเรียนไม่ใช่เพียงพื้นที่ทางกายภาพของการเรียนรู้ แต่คือพื้นที่ของระเบียบวินัย (Disciplinary space) ที่อำนาจและความรู้แทรกซึมอยู่ในทุกมิติของความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน (Foucault, 1977) กระบวนการจัดการเรียนการสอนจึงไม่ใช่แค่การถ่ายทอดเนื้อหา แต่คือการควบคุม กำกับ และหล่อหลอมร่างกาย ความคิด และพฤติกรรมของผู้เรียนผ่านเทคนิคต่าง ๆ ที่ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติและถูกต้อง เช่น ตารางเรียน การเข้าแถว การเจียบฟัง การสอบวัดผล การจัดที่นั่ง รวมถึงกฎระเบียบในชั้นเรียน

แนวคิดของ Foucault ชี้ให้เห็นว่าระเบียบวินัยในห้องเรียนมีลักษณะคล้ายกับระบบปาน옵ติคอน (Panopticon) ที่ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องถูกจับตามองตลอดเวลา แต่รู้สึกถึงการถูกควบคุมอยู่เสมอผ่านกลไกของระบบการศึกษา (Roth, 1992) เช่น คะแนน การประเมิน การจัดอันดับ และการลงโทษเชิงสัญลักษณ์ กลไกเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนปรับพฤติกรรมและวิธีคิดให้สอดคล้องกับสิ่งที่ระบบต้องการโดยไม่จำเป็นต้องมีการบังคับโดยตรง ผลลัพธ์ คือ การสร้าง ร่างกายที่เชื่อฟัง (Docile bodies) (Foucault, 1977) ซึ่งหมายถึงผู้เรียนที่เชื่อฟัง ไม่ตั้งคำถาม และพร้อมปฏิบัติตามคำสั่งภายใต้การควบคุมของระเบียบวินัย

นอกจากนั้น ในบริบทของการเรียนการสอนแบบสมัยใหม่ที่เน้นความเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ การเรียนในห้องเรียนถูกออกแบบให้เดินไปตามเส้นทางเดียว ทั้งในแง่ของวิธีสอน เนื้อหา และการประเมินผล ซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนที่มีพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม หรือความสามารถที่แตกต่างกัน ต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับระบบ มากกว่าที่ระบบจะปรับให้เหมาะสมกับความหลากหลายของผู้เรียน (Rowan et al., 2020) นอกจากนี้ยังมีการผลิตซ้ำอำนาจผ่านตำราเรียน เนื้อหาวิชาที่เน้นวาทกรรมของรัฐและการยึดถือครูเป็นศูนย์กลางความรู้ ซึ่งตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจในห้องเรียนอย่างแนบเนียน แม้ว่าจะมีความพยายามในการส่งเสริมการเรียนรู้แบบการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 หรือการใช้เทคโนโลยีในชั้นเรียน (UNESCO et al., 2021) แต่ในทางปฏิบัติการออกแบบกิจกรรม การประเมิน และเป้าหมายการเรียนรู้จำนวนมากยังคงอยู่ภายใต้กรอบคิดเดิมที่มุ่งวัดผลสำเร็จเชิงปริมาณ มากกว่าการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง

ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนภายใต้ระเบียบวินัยแบบสมัยใหม่จึงเป็นตัวอย่างสำคัญของการใช้อำนาจผ่านระบบความรู้ ซึ่งแม้จะไม่แสดงออกในรูปของความรุนแรงโดยตรง แต่ก็ทรงพลังในการหล่อหลอมความเชื่อ ความคิด และการมีตัวตนของผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง และเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลาย ยืดหยุ่น และมีชีวิตในโลกยุคหลังสมัยใหม่

4) แนวทางการออกแบบระบบการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับความรู้ทางเลือกและเสียงชายขอบ

หลังจากการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างนโยบาย หลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนตามกรอบแนวคิดของ Michel Foucault จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันยังคงทำงานภายใต้ระบอบอำนาจ-ความรู้ (Foucault, 1977) ที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าหลัก (Grand narrative) ของรัฐ (Foucault, 1980) และกดทับความหลากหลายทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิธีรู้ (Ways of knowing) ของผู้เรียน บทความนี้จึงเสนอแนวทางการออกแบบระบบการศึกษาใหม่ที่เน้นการคลี่คลายอำนาจ เปิดพื้นที่ให้กับความรู้ทางเลือก และยอมรับเสียงของกลุ่มชายขอบในฐานะผู้รู้ที่มีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาทุกระดับ

แนวทางดังกล่าวควรตั้งอยู่บนหลักการพหุนิยมทางความรู้ (Epistemological pluralism) ซึ่งยอมรับว่าความรู้ไม่ได้มีเพียงชุดเดียวหรือมาจากแหล่งเดียว แต่เป็นผลผลิตของประสบการณ์ชีวิต อัตลักษณ์ และวัฒนธรรมที่หลากหลาย (Treve, 2025) การจัดการศึกษาไทยจึงควรออกแบบให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงชุดความรู้ที่หลากหลาย ทั้งความรู้ท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ ความรู้จากประสบการณ์ของกลุ่มชายขอบ ตลอดจนความรู้ร่วมสมัยในระดับโลก ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผ่านการเปิดหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้เป็นแบบโครงงานหรือการเรียนรู้จากพื้นที่จริง (Place-based learning)

การสร้างพื้นที่สำหรับเสียงชายขอบ หมายถึง การยอมรับว่าผู้เรียนมิใช่เพียงผู้รับสารความรู้จากรัฐหรือครูเท่านั้น แต่คือผู้ร่วมผลิตความรู้และความหมายของการเรียนรู้ในโลกยุคใหม่ โรงเรียนจึงควรเป็นพื้นที่ประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ เสียง ความต้องการ และความรู้สึกของผู้เรียน (Kayumova & Dou, 2022) โดยเฉพาะผู้ที่เคยถูกกดทับ เช่น เด็กที่มาจากครอบครัวยากจน กลุ่มชาติพันธุ์ ผู้หญิง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ หรือผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ แนวคิดการเรียนรู้แบบปลดปล่อยของ Paulo Freire (Freire, 1970) อาจถูกนำมาหลอมรวมกับกรอบคิดของ Foucault เพื่อออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ตื่นรู้ไม่เป็นกลางและตั้งคำถามกับอำนาจ

ในระดับนโยบายควรปรับเปลี่ยนแนวทางการวางแผนและออกแบบการศึกษาจากบนลงล่าง (Top-down) เป็นกระบวนการที่มีการมีส่วนร่วมจากหลากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชน ชุมชน และผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายมากที่สุด (UNESCO et al., 2021) การกระจายอำนาจการศึกษาสู่ท้องถิ่นควรเป็นมากกว่าการกระจายภาระ แต่ต้องกระจายอำนาจเชิงเนื้อหาและความรู้ เพื่อให้ท้องถิ่นมีสิทธิออกแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทของตนเอง ท้ายที่สุด การออกแบบระบบการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับความรู้ทางเลือกและเสียงชายขอบไม่ใช่เพียงการเพิ่มเนื้อหาหรือเปลี่ยนรูปแบบการสอนเท่านั้น หากแต่คือการเปลี่ยนวิธีคิด (Paradigm shift) เกี่ยวกับการเรียนรู้ ความรู้ และอำนาจในระบบการศึกษาไทย เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ยุติธรรม มีความหมาย และเปิดกว้างในโลกยุคหลังสมัยใหม่ที่ไม่อาจพึ่งพาความรู้กลางหรืออำนาจส่วนกลางแบบเดิมได้อีกต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอเชิงนโยบาย

บทความนี้ได้วิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยในยุคหลังสมัยใหม่ ผ่านกรอบคิดของ Michel Foucault ซึ่งชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างของระบบการศึกษาถูกฝังไว้ด้วยอำนาจที่แสดงออกผ่านนโยบาย หลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และวาทกรรมที่ตอกย้ำความรู้ชุดเดียวซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในขณะที่บริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีกลับเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนยิ่งขึ้น ระบบการศึกษาไทยจึงเผชิญกับภาวะ “ไม่เท่าทัน” โลกภายนอกและกลายเป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำความไม่เป็นธรรมทางอำนาจมากกว่าการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมาย

การวิเคราะห์ในบทความนี้ครอบคลุม 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การชี้ให้เห็นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาในทุกระดับ 2) การวิพากษ์นโยบายและหลักสูตรที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมความรู้ 3) การตรวจสอบการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนที่เต็มไปด้วยระเบียบวินัยและกลไกการควบคุม และ 4) การเสนอแนวทางใหม่ของการจัดการศึกษาที่เปิดพื้นที่ให้กับอัตลักษณ์ ท้องถิ่น และเสียงชายขอบ

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว จึงนำมาสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายดังนี้

1. ปรับเปลี่ยนโครงสร้างนโยบายการศึกษาให้เป็นแบบกระจายอำนาจ กระทรวงศึกษาธิการควรกระจายอำนาจด้านหลักสูตร การประเมิน และการบริหารให้แก่สถานศึกษาท้องถิ่นอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ โดยไม่ผูกติดกับมาตรฐานกลางเพียงชุดเดียว

2. เปิดพื้นที่ในหลักสูตรให้กับความรู้ทางเลือก หลักสูตรควรเพิ่มพื้นที่สำหรับองค์ความรู้ที่มาจากชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน และประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียน พร้อมกับสนับสนุนแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ และเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการท่องจำข้อเท็จจริง

3. ปรับรูปแบบการประเมินผลการเรียนรู้ การประเมินไม่ควรถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุม แต่ควรส่งเสริมการสะท้อนคิด การเติบโตของผู้เรียน และการเรียนรู้ที่มีความหมาย การใช้การประเมินแบบหลากหลาย เช่น แฟ้มสะสมงาน การประเมินตนเอง และการประเมินโดยชุมชน ควรได้รับการสนับสนุน

4. พัฒนาครูให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้ การพัฒนาครูควรมุ่งสร้างความตระหนักรู้ในบทบาทของตนในฐานะผู้สร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่เสรี ครูควรได้รับการฝึกอบรมเพื่อเข้าใจมิติอำนาจในชั้นเรียน พร้อมกับพัฒนาแนวคิดเรื่องความรู้ในเชิงวิพากษ์และความหลากหลาย

5. ส่งเสริมระบบการศึกษาที่เน้นพหุนิยมทางความรู้ รัฐควรส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของความรู้หลากหลายชุดในระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศาสนา หรือความรู้พื้นเมือง เพื่อเปิดทางให้ผู้เรียนสามารถเลือกและสร้างชุดความรู้ที่มีความหมายสำหรับตนเอง

การจัดการศึกษาไทยในยุคหลังสมัยใหม่ต้องยอมรับความจริงว่า “ความรู้” ไม่ใช่สิ่งเป็นกลาง และ “การเรียนรู้” ไม่ใช่กระบวนการที่ปลอดจากอำนาจ หากกระบวนการศึกษาจะมีความหมายในโลกยุคใหม่ ก็จำเป็นต้องปฏิรูปไม่ใช่เพียงในระดับโครงสร้าง แต่รวมถึงระดับวาทกรรม วิธีคิด และท่าทีต่อความหลากหลาย โดยยอมรับว่า เสียงของผู้เรียนทุกคนมีคุณค่า และกระบวนการเรียนรู้ควรเปิดพื้นที่ให้พวกเขาได้พูด ได้คิด และได้เลือกอย่างอิสระ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2567). *รายงานผลการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษา ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- ธนารักษ์ สารเชื่อนแก้ว และฉัตรชัย อธิเกียรติ (2566). การจัดการศึกษายุคใหม่ภายใต้แนวคิด Postmodernism. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 9(7), 609–619.
- นาวัน พิษณุวิเศษกุล. (2560). ปรัชญาหลังนวยุค : อะไร อย่างไร และทำไม. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 22(1), 147-155.
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2561). *ปรัชญาการเมืองยุคหลังสมัยใหม่*. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- พิชยาภัสสร พิพัฒน์กุล, ยุทธศักดิ์ อารักษ์กิจสกุล, ภิญาพัชร ชำนาญคำ และสุภาวดี คชนูด. (2566). บทบาทของรัฐกับปัญหาระบบการศึกษาของไทย: การตอกย้ำโอกาสที่ถูกจำกัด - ปมความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กนอกระบบในการศึกษาต่อมหาวิทยาลัย. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 16(2), 130–141.
- ศูนย์ดำเนินงาน PISA แห่งชาติ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2567). *ผลการประเมิน PISA 2022: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร*.
- สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน). (2567). *รายงานสรุปผลการทดสอบ O-NET ม.3 ปีการศึกษา 2567*.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานการพิมพ์.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง, 1 พฤศจิกายน 2565.
- สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์. (2567). การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมในยุคดิจิทัล: ความท้าทายและโอกาส. *วารสารนวัตกรรมการสังคมศาสตร์*, 1(2), 32-44.
- อรรวรรณ นิมตลุง และนนทิยา ทองหล่อ. (2568). บทบาท PISA ในการส่งเสริมสมรรถนะการอยู่ในสังคมโลกของนักเรียนไทย สู่การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER)*, 11(1), 141–152. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2568, จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jber/article/view/280888>
- Dickens, D. R., & A. Fontana (1994). *Postmodernism and Social Inquiry*. New York: Guilford Publications.
- Foucault, M. (1970). The archaeology of knowledge. *Social Science Information*, 9(1), 175-185. <https://doi.org/10.1177/053901847000900108>
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. London: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Seabury Press.
- International Commission on the Futures of Education. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO. <https://doi.org/10.54675/ASRB4722>
- Kayumova, S., & Dou, R. (2022). Equity and justice in science education: Toward a pluriverse of multiple identities and onto-epistemologies. *Science Education*, 106(5), 1097-1117. <https://doi.org/10.1002/sce.21750>.
- Roth, J. (1992). Foucault and Education: Disciplines and Knowledge. *American Educational Research Journal*, 29(4), 683-694. <https://doi.org/10.5860/choice.28-4002>.
- Rowan, L., Bourke, T., L'Estrange, L., Brownlee, L., Ryan, M., Walker, S., & Churchward, P. (2020). How Does Initial Teacher Education Research Frame the Challenge of Preparing Future Teachers for Student Diversity in Schools? A Systematic Review of Literature. *Review of Educational Research*, 91, 112 - 158. <https://doi.org/10.3102/0034654320979171>.
- Stock, N. (2020). The postmodern condition: a report on knowledge. *Educational Review*, 72, 404 - 404. <https://doi.org/10.1080/00131911.2020.1746562>.
- Treve, M. (2025). Pluralism and the culture of education in Thailand: A bibliometric analysis. *Policy Futures in Education*. <https://doi.org/10.1177/14782103251323089>.
- UNESCO, UNICEF, & World Bank. (2021). *The state of the global education crisis: A path to recovery*. Retrieved August 1, 2025, from <https://www.worldbank.org/en/topic/education/publication/the-state-of-the-global-education-crisis-a-path-to-recovery>

อิทธิพลของการบริหารคุณภาพ

โดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและ
ความสำเร็จขององค์กร: หลักฐานเชิงประจักษ์จาก
บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

2

The influence of Total Quality Management on
management accounting effectiveness and
organizational success: empirical evidence from
companies listed on the Stock Exchange of Thailand

รับบทความ 24 สิงหาคม 2568
แก้ไขบทความ 8 ธันวาคม 2568
ตอบรับบทความ 18 ธันวาคม 2568

ขจิต ณ กาฬสินธุ์¹

Khajit Na Kalasindhu

จิตอุษา ขันทอง^{2*}

Jitusa Khanthong

ชินกร ชัยดา³

Chinnakon Chaiyada

พิมพ์นารา รามางกูร⁴

Pimnara Ramangkul

- 1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะวิทยาการจัดการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยนครพนม
เลขที่ 103 หมู่ 3 ถนนชยางกูร ต.ขามเฒ่า อ.เมือง จ.นครพนม 48000

Assistant Professor Dr., Faculty of Management Sciences and Information Technology,
Nakhon Phanom University,

103, Moo 3, Kham Thao, Mueang Nakhon Phanom, Nakhon Phanom 48110 Thailand

- 2* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 ซอยสุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

Assistant Professor, Faculty of Business Administration for Society, Srinakharinwirot University

114 Soi Sukhumvit23, Khlong Toei Nuea, Watthana, Bangkok 10110 Thailand

- 3 นักวิจัย

ที่อยู่ 31 ซอยธานีสุพสันต์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม 48000

Researcher

31 Thanisopsun Alley, Nai Mueang, Mueang Nakhon Phanom, Nakhon Phanom, 48000 Thailand

- 4 อาจารย์, วิทยาลัยธาตุพนม มหาวิทยาลัยนครพนม

เลขที่ 103 หมู่ 3 ถนนชยางกูร ต.ขามเฒ่า อ.เมือง จ.นครพนม 48000

Lecturer, That Phanom Technology College, Nakhon Phanom University

103, Moo 3, Kham Thao, Mueang Nakhon Phanom, Nakhon Phanom 48110 Thailand

*Corresponding author. e-mail: iitusa@e.swu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารคุณภาพโดยรวมกับประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กรโดยใช้สถิติการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผลการทดสอบชี้ให้เห็นว่าการบริหารคุณภาพโดยรวมมีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร เช่นเดียวกับที่ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารมีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อความสำเร็จขององค์กรเช่นกัน จากการศึกษาพบว่าการบริหารคุณภาพโดยรวมส่งผลให้ระบบบัญชีบริหารสามารถวิเคราะห์ต้นทุนและประเมินผลได้อย่างแม่นยำ ตอบสนองการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารและส่งเสริมการกำหนดกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญเชิงทฤษฎีในการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่เชื่อมโยงกับระบบบัญชีบริหารอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ผู้บริหารยังสามารถนำหลักการของการบริหารคุณภาพโดยรวมมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการตัดสินใจและการควบคุมต้นทุน นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ : การบริหารคุณภาพโดยรวม ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร ความสำเร็จขององค์กร

Abstract

This study aims to examine the relationship between Total Quality Management (TQM), management accounting effectiveness, and organizational success using multiple regression analysis. The results indicate that TQM has a significant positive influence on both management accounting effectiveness and organizational success. The findings further show that TQM enhances the ability of management accounting systems to analyze costs and evaluate performance accurately. This, in turn supports managerial strategic decision-making and promotes strategy formulation that aligns with organizational goals. The study contributes theoretically by expanding knowledge on the concrete role of TQM in strengthening management accounting systems. It also offers practical guidance for managers seeking to apply TQM principles to enhance decision-making efficiency and cost control. In addition, the findings underscore the potential of TQM to enhance organizational competitiveness and support sustainable long-term organizational development.

Keywords: Total Quality Management, management accounting efficiency, organizational success

บทนำ

ในยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ องค์กรต่าง ๆ ต้องเผชิญกับความท้าทายจากการแข่งขันที่รุนแรง ความผันผวนของตลาด ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง รวมถึงแรงกดดันจากคู่แข่งทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้องค์กรสามารถอยู่รอดและเติบโตได้อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์กับลูกค้า การเข้าใจความต้องการเชิงลึก และการส่งมอบคุณค่าที่เหนือความคาดหวังของลูกค้าอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน การสร้างความร่วมมือกับซัพพลายเออร์ที่มีประสิทธิภาพก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพ ต้นทุน และการส่งมอบสินค้าและบริการอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ พนักงานในองค์กรยังถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด การพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมของพนักงานในกระบวนการปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพขององค์กรจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้องค์กรสามารถแข่งขันได้ในระยะยาว

การบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management: TQM) เป็นแนวทางการจัดการที่เน้นการปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่องในทุกกระบวนการขององค์กร โดยครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของพนักงาน การมุ่งเน้นลูกค้า การจัดการซัพพลายเออร์ และการปรับปรุงกระบวนการอย่างเป็นระบบ การบริหารคุณภาพโดยรวมไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์และบริการเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อระบบการบริหารจัดการภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบัญชีบริหาร ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการวางแผน การควบคุม และการตัดสินใจของผู้บริหาร (Hertati, 2015; Ishanka & Gooneratne, 2018) การนำการบริหารคุณภาพโดยรวมมาใช้ในองค์กรจะช่วยส่งเสริมให้ระบบบัญชีบริหารมีการพัฒนาในด้านความแม่นยำ การวิเคราะห์คุณค่า และการเชื่อมโยงกับผลการดำเนินงานขององค์กรอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้สามารถวัดประสิทธิภาพในมิติต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน และนำไปสู่การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น (Ghassan et al., 2019)

การบัญชีบริหารในปัจจุบันมิใช่เพียงการจัดทำรายงานต้นทุนหรือควบคุมงบประมาณเท่านั้น แต่ได้พัฒนาไปสู่การเป็นระบบสนับสนุนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญขององค์กร โดยการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ต้นทุน การวัดผลการดำเนินงาน และการประเมินทางเลือกเชิงกลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยเพิ่มความโปร่งใสในการบริหารและลดความเสี่ยงในการตัดสินใจ (Le et al., 2020) การบัญชีบริหารที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับองค์กรผ่านการประเมินตัวชี้วัดสำคัญ การประเมินต้นทุนคุณภาพ และการใช้เครื่องมือทางการบัญชี เช่น การประเมินผลแบบดุลยภาพ และระบบต้นทุนตามฐานกิจกรรม ซึ่งเป็นการผสมผสานการจัดการเชิงคุณภาพเข้ากับข้อมูลทางบัญชี ส่งผลให้ผู้บริหารสามารถกำหนดกลยุทธ์และทรัพยากรอย่างสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จในระยะยาว (Lay & Juroh, 2017)

สำหรับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งต้องดำเนินธุรกิจท่ามกลางการกำกับดูแลที่เข้มงวด ความโปร่งใสในการดำเนินงาน และความคาดหวังของผู้ถือหุ้น การนำระบบการบริหารคุณภาพโดยรวมมาใช้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง การบริหารคุณภาพโดยรวมไม่เพียงช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรในด้านการบริหารจัดการที่มีคุณภาพเท่านั้น แต่ยังส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบบัญชีบริหาร โดยช่วยให้ข้อมูลที่ได้มีความถูกต้อง แม่นยำ และสะท้อนประสิทธิภาพการดำเนินงานจริงมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการวางแผนกลยุทธ์ การควบคุมงบประมาณ และการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในอดีตส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการศึกษาผลของการบริหารคุณภาพโดยรวมต่อ

ประสิทธิภาพการผลิตหรือผลการดำเนินงานเชิงการตลาด ขณะที่การเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวมกับประสิทธิภาพของระบบบัญชีบริหารในบริบทของบริษัทจดทะเบียนไทยยังมีการศึกษาอย่างจำกัด การผนวกรวมระหว่าง การบริหารคุณภาพโดยรวมและการบัญชีบริหารจะช่วยให้บริษัทจดทะเบียนสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน สร้างความเชื่อมั่นต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและนำพาองค์กรสู่ความสำเร็จในระยะยาว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทดสอบอิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร
2. เพื่อทดสอบอิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร
3. เพื่อทดสอบอิทธิพลของประสิทธิภาพการบัญชีบริหารที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management: TQM)

การบริหารคุณภาพโดยรวม หมายถึง แนวคิดการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่องในทุกกระบวนการขององค์กร โดยมีเป้าหมายหลักคือความพึงพอใจของลูกค้าและการบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างยั่งยืน การบริหารคุณภาพโดยรวมจึงไม่ได้เน้นเฉพาะกระบวนการผลิตเท่านั้น แต่ครอบคลุมทุกส่วนขององค์กร ทั้งการบริหาร การบัญชี การจัดซื้อ การตลาด และทรัพยากรบุคคล โดยการมีส่วนร่วมของพนักงานทุกระดับเป็นหัวใจสำคัญของระบบ แนวคิดของการบริหารคุณภาพโดยรวมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การมุ่งเน้นลูกค้า (Customer focus) การมีส่วนร่วมของพนักงาน (Employee involvement) ภาวะผู้นำ (Leadership) การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (Continuous improvement) การตัดสินใจโดยใช้ข้อมูล (Fact-based decision making) และความสัมพันธ์กับซัพพลายเออร์ (Supplier relationship) เห็นได้ว่าการบริหารคุณภาพโดยรวมเน้นการวางระบบที่ทำให้ทุกหน่วยงานสามารถร่วมกันขับเคลื่อนคุณภาพ ลดข้อผิดพลาด และเพิ่มประสิทธิภาพในทุกขั้นตอน (Saragih et al., 2020; Aichouni et al., 2023; Husain, 2022)

ในยุคที่การแข่งขันทางธุรกิจสูงขึ้น และลูกค้ามีความคาดหวังที่เพิ่มมากขึ้น การบริหารคุณภาพโดยรวมจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาความได้เปรียบทางการแข่งขันและความยั่งยืนขององค์กร โดยเฉพาะองค์กรที่ต้องการขยายตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ การนำแนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวมมาใช้ไม่เพียงช่วยเพิ่มคุณภาพสินค้าและบริการเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในคุณภาพ และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำการบริหารคุณภาพโดยรวมมาใช้สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรทั้งในด้านต้นทุน เวลา และคุณภาพของสินค้าและบริการ องค์กรที่ใช้การบริหารคุณภาพโดยรวมอย่างจริงจังจะสามารถลดข้อเสีย ลดความซ้ำซ้อน เพิ่มประสิทธิผลในการทำงาน และลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นได้อย่างมีนัยสำคัญ (Kumar & Gupta, 2021) นอกจากนี้ยังช่วยให้องค์กรสามารถแข่งขันได้สูงขึ้นในตลาด ทั้งในด้านราคาและคุณภาพ อันเป็นผลจากการควบคุมคุณภาพอย่างเป็นระบบ การบริหารคุณภาพโดยรวมมีประโยชน์อย่างมากต่อพนักงาน โดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าขององค์กร และช่วยให้พนักงานพัฒนาทักษะการทำงานอย่างต่อเนื่อง

ในด้านการบริหาร การบริหารคุณภาพโดยรวมมีส่วนช่วยให้ผู้บริหารสามารถวางแผน ควบคุม และตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากมีข้อมูลจากการประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพที่เป็นระบบและชัดเจน

การวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องการบริหารคุณภาพโดยรวมของ Husain (2022) เนื่องจากเป็นกรอบแนวคิดที่มีความทันสมัย สอดคล้องกับบริบทขององค์กรธุรกิจในยุคปัจจุบัน และครอบคลุมมิติสำคัญของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่สามารถอธิบายอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของระบบบัญชีบริหารได้อย่างรอบด้าน ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมุ่งเน้นลูกค้า (Customer focus) คือ การให้ความสำคัญกับความต้องการ ความคาดหวัง และความพึงพอใจของลูกค้าเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานทุกระดับในองค์กร โดยมีเป้าหมายในการสร้างคุณค่าและรักษาความสัมพันธ์ระยะยาวกับลูกค้า 2) การมีส่วนร่วมของพนักงาน (Employee involvement) คือ การส่งเสริมให้พนักงานทุกระดับมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหา และปรับปรุงกระบวนการ เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบและสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในผลลัพธ์ขององค์กร 3) การบริหารด้วยภาวะผู้นำ (Leadership management) คือ การบริหารจัดการและควบคุมองค์กรโดยผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ชัดเจน สร้างแรงบันดาลใจ และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในเป้าหมายและทิศทางขององค์กร 4) การจัดการกระบวนการ (Process management) คือ การออกแบบ ควบคุม และปรับปรุงกระบวนการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพของผลลัพธ์ที่เกิดจากกระบวนการต่าง ๆ ในองค์กร 5) การจัดการซัพพลายเออร์ (Supplier management) คือ การสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและยั่งยืนกับผู้จัดหาเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการปรับปรุงคุณภาพของวัตถุดิบและบริการซึ่งส่งผลต่อคุณภาพโดยรวมของผลิตภัณฑ์และกระบวนการ และ 6) การฝึกอบรมและการศึกษา (Training and education) คือ การพัฒนาศักยภาพของพนักงานผ่านการฝึกอบรม การเรียนรู้ และการพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

2. ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารคุณภาพโดยรวม ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร และความสำเร็จขององค์กร

เนื่องจากการบริหารคุณภาพโดยรวมเป็นระบบการจัดการที่มุ่งเน้นคุณภาพอย่างครอบคลุมทุกภาคส่วนขององค์กร ในขณะที่การบัญชีบริหารเน้นการวางแผน ควบคุม และตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ โดยอาศัยข้อมูลทางการเงินและไม่ใช้การเงิน การผสมผสานแนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวมและการบัญชีบริหารซึ่งเป็นสองแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรในยุคการแข่งขันสูงเข้าด้วยกันจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจและการปรับปรุงกระบวนการภายในองค์กรอย่างยั่งยืน (Hertati, 2015; Ishanka & Gooneratne, 2018) การบริหารคุณภาพโดยรวมส่งผลโดยตรงต่อบทบาทของการบัญชีบริหาร โดยทำให้ระบบการรายงานและวิเคราะห์ต้นทุนต้องมีความแม่นยำมากขึ้น สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพ เช่น การวิเคราะห์ต้นทุนที่ไม่ก่อให้เกิดคุณค่า การประเมินต้นทุนคุณภาพ และการนำระบบต้นทุนฐานกิจกรรมมาใช้เพื่อให้สะท้อนต้นทุนที่แท้จริงของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพ ด้วยเหตุนี้การบัญชีบริหารจึงต้องปรับเครื่องมือและมุมมองให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการบริหารคุณภาพโดยรวม (Kumar & Gupta, 2021)

การบริหารคุณภาพโดยรวมช่วยให้การบัญชีบริหารสามารถขยายขอบเขตจากการควบคุมต้นทุนแบบเดิมไปสู่การวิเคราะห์มูลค่า เพิ่มประสิทธิภาพ และสร้างความยั่งยืนให้กับองค์กร ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากข้อผิดพลาด และพัฒนาระบบรายงานที่เน้นคุณภาพ ทำให้การบัญชีบริหารมีความแม่นยำ โปร่งใส และ

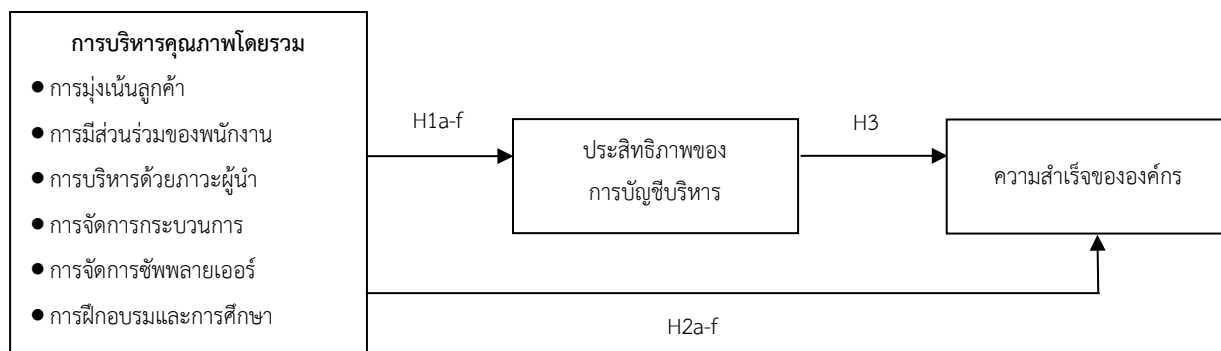
ตอบสนองเชิงกลยุทธ์มากยิ่งขึ้น (Mehralian et al., 2017; Albuhihi & Abdallah, 2018; Ahmad et al., 2022) การบูรณาการระหว่างการบริหารคุณภาพโดยรวมและการบัญชีบริหารนำไปสู่การพัฒนางานที่ยั่งยืนในเชิงคุณภาพและต้นทุน โดยการบริหารคุณภาพโดยรวมทำหน้าที่เป็นแนวคิดหลักในการปรับปรุงกระบวนการและการดำเนินงาน ส่วนการบัญชีบริหารทำหน้าที่เป็นเครื่องมือวิเคราะห์และวัดผลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจการทำงานร่วมกันระหว่างสองระบบนี้จึงเป็นกุญแจสำคัญสู่ความสำเร็จขององค์กรในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้การบัญชีบริหารยังช่วยในการประเมินผลการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานภายในองค์กรอย่างเป็นระบบ ช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามและปรับปรุงกระบวนการให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เครื่องมือทางบัญชีบริหารยังช่วยสร้างความโปร่งใสในการใช้ทรัพยากรและการจัดสรรงบประมาณอย่างเหมาะสม ส่งผลต่อการบรรลุความสำเร็จขององค์กรอย่างยั่งยืน (Lay & Juroh, 2017; Alahakoon et al., 2022)

3. สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 1 การบริหารคุณภาพโดยรวม a) ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า b) ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน c) ด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ d) ด้านการจัดการกระบวนการ e) ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ และ f) ด้านการฝึกอบรมและการศึกษา มีอิทธิพลเชิงบวกต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร

สมมติฐานที่ 2 การบริหารคุณภาพโดยรวม a) ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า b) ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน c) ด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ d) ด้านการจัดการกระบวนการ e) ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ และ f) ด้านการฝึกอบรมและการศึกษา มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กร

สมมติฐานที่ 3 ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กร



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยนี้ ได้แก่ บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย จำนวน 922 บริษัท (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2568) การวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมดเนื่องจากจำนวนประชากรมีจำนวนค่อนข้างน้อย โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน 2568 ถึงวันที่ 31 กรกฎาคม 2568 และกลุ่มตัวอย่างที่สมบูรณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ทางสถิติ ได้แก่

บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย จำนวน 244 บริษัท คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 26.46 ซึ่งเป็นอัตราการตอบกลับของแบบสอบถามที่ยอมรับได้ (Aaker et al., 2019)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยนี้ คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจากการออกแบบการวิจัยและการทบทวนวรรณกรรม รวมทั้งผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมของข้อคำถามจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยแบบสอบถามดังกล่าวประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ส่วนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารคุณภาพโดยรวม จำนวน 24 ข้อ ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร จำนวน 5 ข้อ และส่วนที่ 5 ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำเร็จขององค์กร จำนวน 6 ข้อ โดยที่ ส่วนที่ 3 ถึงส่วนที่ 5 นั้น แบบสอบถามจะมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบบลิเคิร์ตสเกล (Likert scale) ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับ โดยเรียงจาก ระดับ 1 หมายถึงเห็นด้วยน้อยที่สุด ไปจนถึงระดับ 5 เห็นด้วยมากที่สุด

3. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การวิจัยนี้ใช้การทดสอบค่า Factor loadings ในการทดสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม เพื่อยืนยันว่าข้อคำถามแต่ละข้อสามารถวัดตัวแปรเชิงแฝงได้อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่กำหนดไว้ ผลการทดสอบพบว่า ค่า Factor loadings ของตัวแปรทั้งหมดมีค่าระหว่าง 0.622 – 0.939 (ดังตารางที่ 1) ซึ่ง Nunnally & Bernstein (1994) เสนอแนะว่าเกณฑ์การพิจารณาค่าความเที่ยงตรงของเครื่องมือที่เกินกว่า 0.40 เป็นค่าที่ยอมรับได้

การวิจัยนี้ทำการทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) เพื่อประเมินความสม่ำเสมอภายในของข้อคำถามในแต่ละตัวแปรว่ามีความสอดคล้องกันในการวัดแนวคิดเดียวกันหรือไม่ ผลการทดสอบพบว่า มีค่าระหว่าง 0.795 – 0.904 (ดังตารางที่ 1) ซึ่งมีค่ามากกว่า 0.70 ที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Nunnally & Bernstein, 1994) ถือว่าเป็นค่าที่ยอมรับได้

ตารางที่ 1 สถิติเชิงพรรณนาและผลการทดสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

ตัวแปร	Mean	s.d.	Factor Loadings	Cronbach's Alpha
การมุ่งเน้นลูกค้า (CF)	3.628	0.703	0.741 – 0.833	0.806
การมีส่วนร่วมของพนักงาน (EI)	3.578	0.735	0.757 – 0.827	0.806
การบริหารด้วยภาวะผู้นำ (LM)	3.638	0.680	0.622 – 0.867	0.812
การจัดการกระบวนการ (PM)	3.679	0.702	0.618 – 0.909	0.795
การจัดการซัพพลายเออร์ (SM)	3.689	0.708	0.781 – 0.939	0.900
การฝึกอบรมและการศึกษา (TE)	3.747	0.683	0.783 – 0.853	0.839
ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร (MA)	3.715	0.613	0.651 – 0.879	0.820
ความสำเร็จขององค์กร (OS)	3.504	0.750	0.798 – 0.849	0.904

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ทดสอบอิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวม ซึ่งประกอบด้วย 6 มิติ ได้แก่ การมุ่งเน้นลูกค้า การมีส่วนร่วมของพนักงาน การบริหารด้วยภาวะผู้นำ การจัดการกระบวนการ การจัดการซัพพลายเออร์ และการฝึกอบรมและการศึกษา โดยกำหนดให้เป็นตัวแปรอิสระ ขณะเดียวกันได้กำหนดให้ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กรเป็นตัวแปรตาม โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความถดถอยพหุคูณในการทดสอบสมมติฐาน

ตารางที่ 2 แสดงผลการทดสอบสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามโดยใช้การวิเคราะห์สหสัมพันธ์พหุคูณ พบว่า มีค่าตั้งแต่ 0.177 – 0.651 และยังได้ทำการทดสอบสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระพบว่า ตัวแปรอิสระมีสหสัมพันธ์ระหว่าง 0.194 – 0.723 ซึ่งไม่เกิน 0.80 แสดงว่าไม่มีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ (Hair et al., 2013) นอกจากนี้ ได้ใช้การทดสอบเพื่อหาค่า VIF ปรากฏว่าค่า VIF ของตัวแปรอิสระมีค่าน้อยกว่า 10 แสดงให้เห็นว่าตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันแต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (Hair et al., 2013)

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์สหสัมพันธ์พหุคูณ

ตัวแปร	OS	CF	EI	LM	PM	SM	TE	VIF
MA	0.486***	0.640***	0.598***	0.617***	0.565***	0.468***	0.383***	
OS		0.651***	0.644***	0.650***	0.386***	0.368***	0.177***	
CF			0.723***	0.676***	0.525***	0.347***	0.213***	2.615
EI				0.629***	0.441***	0.327***	0.219***	2.211
LM					0.473***	0.324***	0.321***	2.081
PM						0.259***	0.267***	1.609
SM							0.194***	1.137
TE								1.146

*** $p < 0.01$

ตารางที่ 3 แสดงผลลัพธ์จากการทดสอบผลกระทบของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า ($\beta = 0.148$, $p < 0.05$) ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน ($\beta = 0.166$, $p < 0.05$) ด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ ($\beta = 0.190$, $p < 0.01$) ด้านการจัดการกระบวนการ ($\beta = 0.280$, $p < 0.01$) ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ ($\beta = 0.126$, $p < 0.05$) และด้านการฝึกอบรมและการศึกษา ($\beta = 0.150$, $p < 0.01$) มีอิทธิพลเชิงบวกต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงสนับสนุนสมมติฐานที่ 1a – 1f

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ผลกระทบของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร

ตัวแปรอิสระ	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่	-0.044	0.047		-0.939	0.349
การมุ่งเน้นลูกค้า (CF)	0.148	0.073	0.155	2.030	0.044**
การมีส่วนร่วมของพนักงาน (EI)	0.166	0.068	0.171	2.439	0.016**
การบริหารด้วยภาวะผู้นำ (LM)	0.190	0.066	0.195	2.869	0.005***
การจัดการกระบวนการ (PM)	0.280	0.061	0.276	4.612	0.000***
การจัดการซัพพลายเออร์ (SM)	0.126	0.049	0.129	2.573	0.011**
การฝึกอบรมและการศึกษา (TE)	0.150	0.050	0.152	3.003	0.003***
R = 0.776, R ² = 0.602, Adjusted R ² 0.588, F = 45.085					

** p < 0.50, *** p < 0.01

ตารางที่ 4 แสดงผลลัพธ์จากการทดสอบผลกระทบของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า ($\beta = 0.274$, $p < 0.01$) ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน ($\beta = 0.213$, $p < 0.01$) และด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ ($\beta = 0.334$, $p < 0.01$) มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงยอมรับสมมติฐานที่ 2a – 2c และผลการวิจัยพบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม ด้านการจัดการกระบวนการ ($\beta = -0.071$, $p = 0.290$) ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ ($\beta = 0.106$, $p = 0.052$) และด้านการฝึกอบรมและการศึกษา ($\beta = -0.042$, $p = 0.452$) ไม่มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ 2d – 2f

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ผลกระทบของการบริหารคุณภาพโดยรวมที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร

ตัวแปรอิสระ	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่	0.023	0.051		0.439	0.661
การมุ่งเน้นลูกค้า (CF)	0.274	0.081	0.282	3.394	0.001***
การมีส่วนร่วมของพนักงาน (EI)	0.213	0.075	0.216	2.822	0.005***
การบริหารด้วยภาวะผู้นำ (LM)	0.334	0.073	0.339	4.562	0.000***
การจัดการกระบวนการ (PM)	-0.071	0.067	-0.069	-1.060	0.290
การจัดการซัพพลายเออร์ (SM)	0.106	0.054	0.108	1.959	0.052
การฝึกอบรมและการศึกษา (TE)	-0.042	0.055	-0.042	-0.754	0.452
R = 0.725, R ² = 0.526, Adjusted R ² 0.510, F = 33.068					

*** p < 0.01

ตารางที่ 5 แสดงผลลัพธ์จากการทดสอบผลกระทบของประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = 0.486$, $p < 0.01$) จึงยอมรับสมมติฐานที่ 3

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณของการวิเคราะห์ผลกระทบของประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร

ตัวแปรอิสระ	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่	0.000	0.056		0.000	1.000
ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร (MA)	0.486	0.056	0.486	8.642	0.000***
R = 0.486, R ² = 0.236, Adjusted R ² 0.233, F = 74.689					

*** $p < 0.01$

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารคุณภาพโดยรวมกับประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การบริหารคุณภาพโดยรวมถูกกำหนดให้เป็นตัวแปรอิสระ ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ การมุ่งเน้นลูกค้า การมีส่วนร่วมของพนักงาน การบริหารด้วยภาวะผู้นำ การจัดการกระบวนการ การจัดการซัพพลายเออร์ และการฝึกอบรมและการศึกษา ในขณะที่ประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร และความสำเร็จขององค์กร ถูกกำหนดให้เป็นตัวแปรตาม นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบอิทธิพลของประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร

ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าการบริหารคุณภาพโดยรวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน ด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ ด้านการจัดการกระบวนการ ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ และด้านการฝึกอบรมและการศึกษา มีอิทธิพลเชิงบวกต่อประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kumar & Gupta (2021) ที่พบว่า การประยุกต์ใช้การบริหารคุณภาพโดยรวมมีประโยชน์ต่อการบริหารต้นทุนอย่างชัดเจน โดยส่งผลให้ต้นทุนการผลิตลดลงผ่านกิจกรรมไคเซ็น การลดระยะเวลาในกระบวนการผลิต การลดการใช้พลังงาน และการลดต้นทุนแปรรูปลง ทั้งยังสร้างผลประโยชน์ทั้งด้าน การลดคาร์บอนฟุตพริ้นท์ การสร้างจิตสำนึกคุณภาพ และขวัญกำลังใจที่ดีของพนักงาน เช่นเดียวกับ Ngambi & Nkemkiafu (2015) ที่พบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวมด้านการควบคุม และการประเมินคุณภาพ และด้านการมุ่งเน้นของผู้นำ มีผลกระทบเชิงบวกต่อการบริหารต้นทุนขององค์กร นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Alahakoon et al. (2022) ที่พบว่า การนำการบริหารคุณภาพโดยรวมมาใช้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบัญชีบริหารอย่างชัดเจน โดยส่งผลให้สามารถระบุและลดต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพและความสูญเสียได้ ขยายการวัดผลจากตัวชี้วัดทางการเงินสู่ตัวชี้วัดที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น การมีส่วนร่วมของพนักงานและความเป็นเลิศในการดำเนินงาน และพัฒนาระบบติดตามและรายงานผลที่เป็นระบบ ส่งเสริมการตัดสินใจและการปรับปรุงองค์กรอย่างต่อเนื่อง

ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าการบริหารคุณภาพโดยรวม ไม่ว่าจะเป็นด้านการมุ่งเน้นลูกค้า ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน และด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ ล้วนมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กร สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Wassan et al. (2002) ซึ่งพบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวมเป็นแนวทางสำคัญที่ส่งผลเชิงบวกต่อผลการดำเนินงานขององค์กรในอุตสาหกรรมการผลิต โดยช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Afzal et al. (2022) พบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน การมุ่งเน้นกระบวนการปฏิบัติงาน และความมุ่งมั่นของผู้บริหาร มีผลกระทบเชิงบวกต่อผลการดำเนินงานขององค์กร โดย Ngambi & Nkemkiefu (2015) พบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวมด้านการฝึกอบรมและการสร้างพลังให้กับพนักงานมีผลกระทบเชิงบวกต่อความรับผิดชอบต่อสังคม และผลการดำเนินงานที่เป็นตัวเงิน อย่างไรก็ตาม ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวม ด้านการจัดการกระบวนการ ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ และด้านการฝึกอบรมและการศึกษา ไม่มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กร ผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การบริหารคุณภาพโดยรวมมีอิทธิพลทางอ้อมต่อผลการดำเนินงานขององค์กรโดยส่งผ่านตัวแปรส่งผ่านคือประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร Tajouri & Lakhel (2024) พบว่า การบริหารคุณภาพโดยรวมมีผลเชิงบวกทางตรงต่อผลการดำเนินงานขององค์กรและนวัตกรรม อีกทั้งยังพบว่าการบริหารคุณภาพโดยรวมมีผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรส่งผ่านคือการเรียนรู้ขององค์กร

นอกจากนี้ ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความสำเร็จขององค์กร สอดคล้องกับผลการวิจัยในอดีตที่พบว่าการบัญชีบริหารมีบทบาทสำคัญในการประเมินผลการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานภายในองค์กรอย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามตรวจสอบ และปรับปรุงกระบวนการทำงานให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านการเงินและไม่ใช้การเงิน (Lay & Juroh, 2017; Alahakoon et al., 2022)

สรุป

การวิจัยนี้ช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง การบริหารคุณภาพโดยรวมกับการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กร โดยนำเสนอโมเดลที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการบริหารคุณภาพโดยรวมทั้งทางตรงและทางอ้อมผ่านประสิทธิภาพของการบัญชีบริหาร อีกทั้งยังขยายขอบเขตของแนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวมด้วยการพิจารณาองค์ประกอบเฉพาะ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า ด้านการมีส่วนร่วมของพนักงาน ด้านการบริหารด้วยภาวะผู้นำ ด้านการจัดการกระบวนการ ด้านการจัดการซัพพลายเออร์ และด้านการฝึกอบรมและการศึกษา และทดสอบอิทธิพลของแต่ละด้านต่อผลลัพธ์องค์กรอย่างมีระบบ นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังช่วยยืนยันแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของระบบบัญชีบริหารยุคใหม่ที่ไม่ใช่เพียงแต่การควบคุมต้นทุน แต่ยังรวมถึงการสนับสนุนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์และการวัดผลการดำเนินงานในหลายมิติ

ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางแก่ผู้บริหารในการพัฒนาองค์กรอย่างเป็นระบบ ผ่านการประยุกต์ใช้การบริหารคุณภาพโดยรวมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบบัญชีบริหาร ช่วยให้ผู้บริหารตัดสินใจด้านกลยุทธ์ได้อย่างแม่นยำยิ่งขึ้น โดยอาศัยข้อมูลจากระบบบัญชีบริหารที่มีความแม่นยำ โปร่งใส และวิเคราะห์ได้หลากหลายมิติ นอกจากนี้ ผลการวิจัยช่วยสนับสนุนการออกแบบการประเมินและติดตามผลการ

ดำเนินงานภายในองค์กร ให้ครอบคลุมทั้งด้านการเงินและไม่ใช้การเงิน เช่น การมีส่วนร่วมของพนักงาน และการสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้า

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต ดังนี้

1. งานวิจัยนี้มุ่งเน้นในบริบทของบริษัทจดทะเบียน ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจนและระบบบัญชีที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไปควรขยายกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมธุรกิจนอกอุตสาหกรรมอื่น เช่น SMEs ธุรกิจบริการ หรือองค์กรภาครัฐ เพื่อเปรียบเทียบอิทธิพลของการบริหารคุณภาพโดยรวมต่อการบัญชีบริหารและผลการดำเนินงานในบริบทที่แตกต่างกัน
2. แม้ว่าการวิจัยนี้จะตรวจสอบบทบาทของการบัญชีบริหารในฐานะตัวแปรส่งผ่านแล้ว แต่ยังมีโอกาสในการศึกษาตัวแปรแทรกซ้อนอื่น เช่น วัฒนธรรมองค์กร การเรียนรู้ขององค์กร หรือระดับความพร้อมทางเทคโนโลยี ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารคุณภาพโดยรวมกับผลการดำเนินงาน
3. เพื่อให้เข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการปรับใช้การบริหารคุณภาพโดยรวมและการเปลี่ยนแปลงระบบบัญชีบริหาร ควรใช้การวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับเชิงปริมาณ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารระดับสูง หรือการสังเกตการณ์ในภาคสนาม ซึ่งจะช่วยให้เห็นบริบทจริงของการจัดการคุณภาพในแต่ละองค์กรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
4. การวัดประสิทธิภาพของการบัญชีบริหารและความสำเร็จขององค์กรยังสามารถพัฒนาได้เพิ่มเติม โดยเฉพาะในด้านดัชนีชี้วัดที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น ความพึงพอใจของพนักงาน และความยั่งยืน เพื่อสะท้อนมิติการดำเนินงานขององค์กรอย่างรอบด้าน
5. งานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลจากแบบสอบถามที่สะท้อนการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งอาจแตกต่างจากผลการดำเนินงานจริงขององค์กรในเชิงวัตถุประสงค์ งานวิจัยในอนาคตจึงควรนำข้อมูลทุติยภูมิ เช่น ตัวชี้วัดทางการเงินจากรายงานประจำปี หรือข้อมูลด้านความยั่งยืน มาผสมผสานกับข้อมูลแบบสอบถาม เพื่อเพิ่มความเที่ยงตรงในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร
6. งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณซึ่งเหมาะสมกับการทดสอบสมมติฐานเชิงสาเหตุ แต่ยังไม่สามารถตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนระหว่างมิติต่าง ๆ ของการบริหารคุณภาพโดยรวมได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น งานวิจัยในอนาคตควรใช้แบบจำลองสมการโครงสร้างเพื่อทดสอบทั้งความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและคุณภาพของโมเดลพร้อมกัน

เอกสารอ้างอิง

- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2568, 1 เมษายน). รายชื่อบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์. SET. สืบค้นเมื่อ 1 เมษายน 2568, จาก <https://www.set.or.th/th/market/information/securities-list/main>
- Aaker, D. A., Kumar, V., Leone, R. P. and Day, G. S. (2019). *Marketing Research*. (13th ed). New York: John Wiley and Sons.
- Afzal, N., Hanif, A., & Rafique, M. (2022). Exploring the impact of total quality management initiatives on construction industry projects in Pakistan. *PLOS ONE*, 17(9), e0274827. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274827>
- Ahmad, F., Hamid, N. A., Ahmad, A. N. A., Nawli, M. N. M., Rahman, N. A. A. A., & Hamid, N. A. A. (2022). The impact of TQM on business performances based on balanced scorecard approach in Malaysia SMEs. *International Journal for Quality Research*, 16(1). <https://doi.org/10.24874/IJQR16.01-16>
- Aichouni, M., Touahmia, M., Alshammari, S., Said, M. A., Aichouni, A. B. E., Almudayries, M., & Aljohani, H. (2023). An empirical study of the contribution of total quality management to occupational safety and health performance in Saudi organizations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(2), 1495. <https://doi.org/10.3390/ijerph20021495>
- Alahakoon, A. M. S. K., Wijesinghe, M. R. P., & Premarathne, W. G. I. D. (2022). Management accounting practices: A case of total quality management (TQM) strategies and performance. *Wayamba Journal of Management*, 12(2), 1–19. <https://doi.org/10.4038/wjm.v12i2.7512>
- Albuhisi, A. M., & Abdallah, A. B. (2018). The impact of soft TQM on financial performance: The mediating roles of non-financial balanced scorecard perspectives. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 35(7), 1360–1379. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-03-2017-0036>
- Ghassan, G., Maelah, R., Amir, A. M., & Farhan, M. F. (2019). Total quality management and the role of management accountants on organisational performance: The service sector in Malaysia. *Asian Journal of Business and Accounting*, 12(2), 147–178. <https://doi.org/10.22452/ajba.vol12no2.6>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2013). *Multivariate data analysis* (6th ed). New Jersey: Pearson Education Limited.
- Hertati, L. (2015). Total quality management as technics on strategic management accounting. *International Journal of Recent Advances in Multidisciplinary Research*, 2(11), 942–949.

- Husain, C. A. A. B. C. (2022). Implementation total quality management (TQM) to determine competitive advantage in small and medium enterprise (SME). *Journal of Management Info*, 9(1), 48–72. <https://doi.org/10.31580/jmi.v9i1.2614>
- Ishanka, S., & Gooneratne, T. (2018). Total quality management and changes in management accounting systems in a manufacturing firm: A case study. *Asia-Pacific Management Accounting Journal*, 13(1), 45–75.
- Kumar, S., & Gupta, P. (2021). Implementation of cost management initiatives through TQM in an Indian automotive industry: A case study. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*, 12(1), 25–38. <https://doi.org/10.33832/ijdrbc.2021.12.1.03>
- Lay, T. A., & Jusoh, R. (2017). Organizational capabilities, strategic management accounting and firm performance. *Jurnal Akuntansi dan Keuangan Indonesia*, 14(2), Article 6. <https://doi.org/10.21002/jaki.2017.12>
- Le, H. M., Nguyen, T. T., & Hoang, T. C. (2020). Organizational culture, management accounting information, innovation capability and firm performance. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1857594. <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1857594>
- Mehralian, G., Nazari, J. A., Nooriparto, G., & Rasekh, H. R. (2017). TQM and organizational performance using the balanced scorecard approach. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 66(1), 111–125. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-08-2015-0114>
- Ngambi, M. T., & Nkemkiafu, A. G. (2015). The impact of Total Quality Management on firm's organizational performance. *American Journal of Management*, 15(4), 69–85.
- Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Saragih, J., Tarigan, A., Pratama, I., Wardati, J., & Silalahi, E. F. (2020). The impact of total quality management, supply chain management practices and operations capability on firm performance. *Polish Journal of Management Studies*, 21(2), Article 27. <https://doi.org/10.17512/pjms.2020.21.2.27>
- Tajouri, O., & Lakhal, L. (2024). The impact of TQM practices on organizational performance and on innovation: The mediating role of organizational learning. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 41(6), 1457–1495. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-06-2022-0188>
- Wassan, A. N., Memon, M. S., Mari, S. I., & Kalwar, M. A. (2022). Impact of total quality management (TQM) practices on sustainability and organisational performance. *Journal of Applied Research in Technology & Engineering*, 3(2), 93–102. <https://doi.org/10.4995/jarte.2022.17408>

ดนตรีกับการจัดระเบียบทางสังคม: กรณีศึกษารถแห่กังสดาลมิวสิค

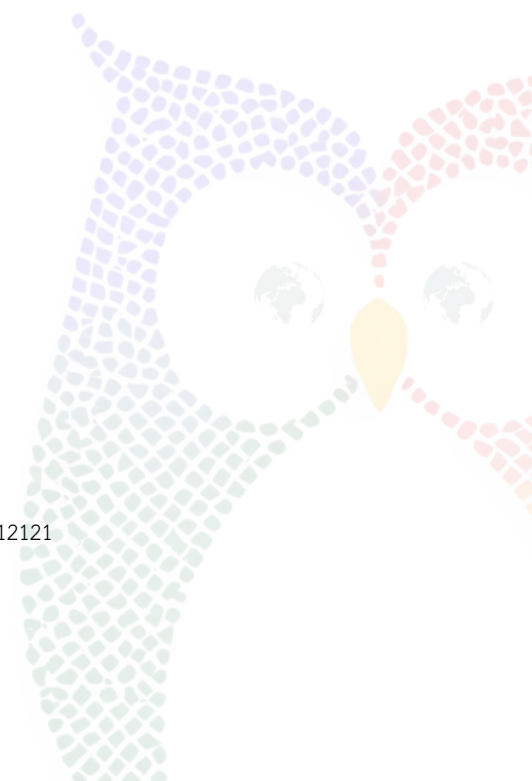
3

Music and Social Organization: A Case Study of Kangsadan Music Rot Hae

ณัฐพล วิสุทธิแพทย์¹
Nattapol Wisuttipat

รับบทความ	6 กรกฎาคม 2568
แก้ไขบทความ	21 ตุลาคม 2568
ตอบรับบทความ	22 ตุลาคม 2568

1 ดร., คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
99 หมู่ 18 ถนนพหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121
Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University
99 Moo 18 Phahonyothin Rd, Khlong Nueng, Khlong Luang, Pathum Thani, Thailand 12121
E-mail: nwisutti@tu.ac.th



บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของดนตรีต่อการสร้างกระบวนการและสภาวะทางสังคม โดยเน้นไปที่การแสดงรอตแฮ่ และพิจารณาถึงเงื่อนไขและบริบททางวัฒนธรรม สังคม ที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างและการต่อรองกระบวนการทางสังคมในการแสดงดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การค้นคว้าเอกสารและการลงภาคสนามผ่านชาติพันธุ์วรรณา ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับคณะรอตแฮ่ กังสดาลมิวสิคในกรุงเทพมหานคร และใช้กรอบแนวคิดดนตรีในเชิงสังคมวิทยาของ เทีย เดอนอรา เป็นหลัก ผลการวิจัยพบว่าการแสดงรอตแฮ่เป็นพื้นที่ของเหตุการณ์หนาแน่นสูง ประกอบไปด้วยการเล่นดนตรี การเต้น และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ลักษณะของดนตรีที่มีจังหวะรวดเร็ว มีความร่าเริง และเน้นการมีส่วนร่วมในการแสดงรอตแฮ่ก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ผู้คนแปลกหน้าทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน การแสดงดนตรีในรอตแฮ่ยังเหนี่ยวนำความสามารถกระทำการและสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนแปลกหน้าในขบวนแห่ และเป็นต้นเหตุของกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ที่ทั้งสอดคล้องและขัดแย้งกับบรรทัดฐานทางสังคมทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของดนตรีในการประกอบสร้างและกำหนดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คน

คำสำคัญ : รอตแฮ่ สังคมวิทยาดนตรี มานุษยวิทยาดนตรี การมีส่วนร่วม กังสดาลมิวสิค

Abstract

This study examines the role of music in shaping social processes and conditions, focusing on participation in *rot hae* (mobile music parade) performances. It also considers the cultural and social contexts that influence the formation and negotiation of these processes. Using a qualitative approach, the research combines documentary study and ethnographic fieldwork. The author conducted participant observation with the Kangsadan Music Rot Hae in Bangkok and draws primarily on Tia DeNora's sociological framework of music. The findings reveal that *rot hae* performances constitute highly interactive social spaces featuring music-making, dancing, and diverse forms of participation. The lively rhythms and participatory character of the music foster a form of social organization where previously unacquainted individuals come together to engage in shared activities. These performances also generate agency and foster close connections among participants, collectively highlighting the role of music in shaping and structuring social interactions among people.

Keywords: *rot hae*, sociology of music, anthropology of music, participation, Kangsadan Music

บทนำ

งานวิชาการที่ศึกษาดนตรีในบริบทสังคมและวัฒนธรรมเป็นสาขาที่กำลังเติบโตอย่างต่อเนื่อง และก่อให้เกิดคุณูปการมากมายทั้งในแวดวงสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ รวมไปถึงการศึกษาที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ คุณสมบัติสำคัญของงานวิชาการลักษณะนี้คือการพิจารณาถึงบทบาทและหน้าที่ของดนตรีและความสัมพันธ์ของดนตรีกับวัฒนธรรมและกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ของมนุษย์ควบคู่ไปกับการศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ของดนตรีในฐานะที่เป็นวัตถุทางเสียงเอง ด้วยเหตุที่แนวทางการศึกษาดังกล่าวอาศัยความรู้จากหลายแขนง งานวิชาการที่ศึกษาดนตรีในบริบทสังคมและวัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) โดยปริยาย และไม่สามารถถูกจำกัดอยู่ในสาขาวิชาหรือคณะใดคณะหนึ่ง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่งานวิจัยเกี่ยวกับดนตรีในเชิงสังคมศาสตร์จะปรากฏอยู่ในสาขาวิชาที่หลากหลาย เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ดนตรีวิทยา มานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) การแสดงศึกษา (Performance studies) วัฒนธรรมศึกษา (Cultural studies) ฯลฯ การหยิบบ่มและโต้ตอบกันของกรอบแนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิจัยข้ามกันไปมาระหว่างสาขาวิชาเหล่านี้และสาขาวิชาอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่าการศึกษาดนตรีและเสียงไม่ได้เป็นศาสตร์ที่มีไว้ให้เฉพาะนักดนตรีเท่านั้น (ณัฐพล วิสุทธิแพทย์, 2567, น. 275)

การศึกษาดนตรีในบริบทสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทยเองก็มีความเป็นมาที่ยาวนาน เช่นเดียวกับการศึกษาดนตรีในเชิงครุศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ ซึ่งมีพัฒนาการที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทัศน์ของสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในภาพรวมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็น 1) การเก็บบันทึกเสียงดนตรีในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมของความเป็นอื่นผ่านการศึกษาดนตรีแบบเปรียบเทียบโดยใช้บรรทัดฐานของดนตรีแบบตะวันตกเป็นมาตรฐาน (Ellis, 1885; Morton, 1976) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมรดกของการล่าอาณานิคมในการสร้างความรู้เชิงวิชาการ 2) การศึกษาดนตรีในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่มีความจำเพาะเจาะจงมากขึ้น และให้ความสำคัญกับประสบการณ์สนามที่ผู้วิจัยได้ประสบพบเจอผ่านชาติพันธุ์วรรณาและชาติพันธุ์นิพนธ์ (Myers-Moro, 1993; Wong, 2001) ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อวิกฤติของความเป็นตัวแทน (Crisis of representation) ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงการศึกษาเชิงสังคมศาสตร์อย่างยิ่งยวดในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1980 (Marcus & Fischer, 1999) และ 3) บทบาทของนักวิชาการท้องถิ่นในการผลักดันพรมแดนความรู้เกี่ยวกับการศึกษาดนตรี โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการจ้องมอง (Gaze) จากสายตาของชาวตะวันตกในการสร้างความชอบธรรมให้กับงานวิชาการ (Roongruang, 1999; Phoasavadi, 2005; Adler, 2014; Lekakul, 2017; Wisuttiapat, 2022)

การศึกษาดนตรีในบริบทสังคมวัฒนธรรมยังขยายตัวออกจากพรมแดนของดนตรีไทยที่เป็นวัฒนธรรมตัวแทนของชาติ สู่การศึกษาดนตรีในภูมิภาคและในชุมชนต่าง ๆ ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นดนตรีล้านนา (สงกรานต์ สมจันทร์, 2566) วัฒนธรรมดนตรีในภาคใต้ของประเทศไทย (ทรงพล เลิศกอบกุล, 2563) และดนตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสำหรับการศึกษาดนตรีในบริบทสังคมวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของดนตรีจารีต เช่น การแสดงหมอลำ (Miller, 1985) รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมดนตรีดังกล่าวเข้าสู่พื้นที่ของดนตรีสมัยนิยม ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการนำเข้าเครื่องดนตรีจากวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกและการเข้าสู่อุตสาหกรรมดนตรีโดยตัวนักดนตรีและศิลปินนักร้อง (Miller, 2005; Kitiarsa, 2006) และการประยุกต์ใช้ดนตรีอีสานในฐานะการแสดงทางเสียงเพื่อการต่อต้านและการแสดงออกทางการเมือง (Tausig, 2019) ตัวอย่างของงานเขียนทางวิชาการที่ได้ยกมาโดยสังเขปนี้ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของดนตรีต่อความหมายทางวัฒนธรรมและกิจกรรมทางสังคมของผู้คนใน

แต่ละพื้นที่ และยังบ่งบอกถึงคุณภาพของการศึกษาดนตรีในบริบทสังคมวัฒนธรรมต่อการขยายพรมแดนความรู้ทางสังคมศาสตร์ในภาพรวม

ท่ามกลางกระแสความนิยมของการศึกษาวัฒนธรรมดนตรีในภาคอีสานที่ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ หนึ่งในวัฒนธรรมดนตรีจากภูมิภาคดังกล่าวซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วประเทศ ทั้งในพื้นที่กายภาพและพื้นที่ออนไลน์คือการแสดงดนตรีที่เรียกว่า “รถแห่” การแสดงดังกล่าวเริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2550 อย่างช้า ๆ จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมการแสดงยอดนิยมทั่วประเทศ รถแห่ในที่นี้มีความหมายครอบคลุมหลายนัยยะ ทั้งยานพาหนะที่ใช้บรรทุกอุปกรณ์แสงสี ศิลปิน และยังหมายถึงรูปแบบการแสดงที่เกิดขึ้นภายในยานพาหนะลักษณะดังกล่าว การแสดงรถแห่มีหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่รถแห่ขนาดใหญ่ในรูปแบบรถทัวร์ ไปจนถึงรถแห่ที่มีขนาดกะทัดรัดอย่างรถเข็น และสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายบริบท ทั้งในงานบวช งานเฉลิมฉลอง หรือในรูปแบบคอนเสิร์ต แต่ไม่ว่ารถแห่และการแสดงรถแห่จะเกิดขึ้นในลักษณะใด การแสดงและยานพาหนะเหล่านี้ก่อให้เกิดลักษณะของการแสดงดนตรีที่เรียกว่า “มหรสพสังเอย” (จารุวรรณ ดวงคำจันทร์, 2564) จริงอยู่ว่าการแสดงดนตรีที่มีการเคลื่อนที่นั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทยและสังคมโลก แต่การมาถึงของรถแห่ทำให้รูปแบบของการแสดงแบบเคลื่อนที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และยังเปิดประเด็นการศึกษาทางวิชาการทั้งในด้านดนตรี สังคม การเมือง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ การแสดงรถแห่จึงไม่ใช่ความบันเทิงรูปแบบใหม่ของ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนผ่านการแสดงดนตรีในโลกยุคที่เต็มไปด้วยความพลิกผันได้เป็นอย่างดี

แม้ว่างานเขียนเชิงวิชาการเกี่ยวกับรถแห่จะเติบโตขึ้นควบคู่กับจำนวนผู้ประกอบการ ศิลปิน และแฟนคลับ รวมไปถึงยอดการเข้าชมออนไลน์หรือ “ยอดวิว” ของการแสดงดังกล่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แต่งานวิชาการที่พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการแสดงดนตรีแบบรถแห่กับอิทธิพลทางสังคมโดยตรงนั้นกลับมีจำนวนไม่มากนัก ข้อจำกัดเหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจไม่น้อยเมื่อพิจารณาถึงงานวิชาการที่ศึกษาดนตรีในเชิงสังคมที่มีอยู่มากมาย จริงอยู่ที่การศึกษาเกี่ยวกับรถแห่ในเชิงวิชาการจำนวนไม่น้อยได้พูดถึงประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ประเด็นดังกล่าวกลับปรากฏอยู่ในฐานะบริบทมากกว่าที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงดนตรีโดยตรง นั่นจึงทำให้ทัศนคติเชิงลบที่มีต่อรถแห่ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมที่หยาบคาย อนาจาร และมอมเมา หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “วัฒนธรรมตลาดล่าง” นั้นถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ทัศนคติดังกล่าวนี้เป็นเพียงภาพสะท้อนเพียงเศษเสี้ยวเดียวของวัฒนธรรมรถแห่เท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการแสดงรถแห่โดยมุ่งไปที่การพิจารณาปฏิบัติการเกี่ยวกับดนตรี และบทบาทหน้าที่ทางสังคมของปฏิบัติการดังกล่าวโดยเฉพาะ ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงอิทธิพลทางสังคมของรถแห่ในฐานะที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมสมัยนิยมรูปแบบใหม่ บทความวิจัยชิ้นนี้จะนำเสนอประเด็นทางสังคมดังกล่าวในการแสดงรถแห่ผ่านการวิเคราะห์ตีความกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับดนตรีและเสียงเป็นหลัก โดยไม่นำเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการแสดงรถแห่ เช่น จำนวนเพลงที่ใช้เล่น จำนวนผู้คนที่เข้าร่วมกิจกรรมการแสดงรถแห่ เวลาที่เริ่มและจบการแสดง ฯลฯ เนื่องจากบทความนี้ต้องการตีแผ่กระบวนการที่รถแห่ได้เหนี่ยวนำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม หรือสร้างเงื่อนไขที่ทำให้ผู้คนนั้นมีส่วนร่วมและนำไปสู่ความสามารถในการกระทำการ (Agency) ของผู้มีส่วนร่วมในการแสดงรถแห่ในบทบาทต่าง ๆ

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาคัดเลือกกรณีรถแห่กั๋งสดาลมิลิสิกในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากคณะดังกล่าวเป็นตัวแทนของการแพร่กระจายและการเปลี่ยนแปลงของรถแห่จากการแสดงท้องถิ่นในภาคอีสานกลายเป็นวัฒนธรรมมหรสพสามัญในประเทศไทย พาหนะหลักของรถแห่กั๋งสดาลมิลิสิกคือรถเข็นขนาดกว้าง 1 เมตร ยาวประมาณ 2 เมตร ซึ่งมีขนาดเล็กกะทัดรัดกว่ารถแห่ขนาดใหญ่หรือรถแห่ “ทรานส์ฟอร์มเมอร์” ในภาคอีสาน

ความสะดวกในการเคลื่อนที่ของรถแท็กซี่ขนาดเล็กเอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับผู้คนในพื้นที่ที่รถแท็กซี่ขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณรอบ ๆ อุโบสถในวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา รถแท็กซี่ขนาดเล็กยังเผยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงดนตรีจากรถแท็กซี่ในภาคอีสาน โดยแนวเพลงส่วนใหญ่ที่บรรเลงจะเป็นเพลงลูกทุ่งและเพลงสมัยนิยมที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ส่วนเพลงหมอลำที่เป็นแนวเพลงหลักสำหรับรถแท็กซี่ในภาคอีสานนั้นจะมีสัดส่วนที่น้อยลงในรายการเพลงของรถแท็กซี่ขนาดเล็ก

บทความวิจัยนี้ได้นำเสนอประเด็นทางสังคมในการพิจารณาพลังของดนตรีที่เชื่อเชิญให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วม (Participatory discrepancies) (Keil, 1987) และเป็นการวิเคราะห์ตีความกระบวนการทางสังคมที่กำกับการกระทำของผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมรถแท็กซี่ การพิจารณาประเด็นเหล่านี้จะขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับการศึกษาดนตรีในมุมมองของสังคมวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการเกิดขึ้นของอารมณ์ปลื้มปิติรวมหมู่ (Collective effervescence) จากการมีส่วนร่วมของผู้คนในกิจกรรมทางสังคม แม้รถแท็กซี่ในฐานะกิจกรรมทางสังคมนั้นมีความคล้ายคลึงกับการแสดงดนตรีสดที่ถูกศึกษาอย่างกว้างขวางก็จริง แต่การเคลื่อนที่ และบริบทท้องถิ่นที่รถแท็กซี่เข้าไปเกี่ยวข้องทำให้การศึกษารถแท็กซี่ควรได้รับการพิจารณาอย่างเฉพาะเจาะจงมากกว่าแค่การแสดงดนตรีสดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ บทความวิจัยนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาการแสดงรถแท็กซี่ในฐานะที่เป็นกิจกรรมทางสังคมและผลิตทางวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยการศึกษาเหล่านี้จะก่อให้เกิดคุณูปการทางวิชาการต่อการขยายขอบข่ายในการศึกษาดนตรีเชิงข้ามศาสตร์ และนำดนตรีมาเป็นประเด็นในการสนทนากับกระแสวิชาการทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการประกอบสร้างของกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในการแสดงรถแท็กซี่ขนาดเล็กในบริบทของงานบวช ตลอดจนการต่อรองของกระบวนการทางสังคมดังกล่าว

ทบทวนวรรณกรรม

บทความวิจัยนี้จะประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดที่มาจากหลากหลายแขนง ทั้งจากทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งทุกกรอบแนวคิดต่างถูกร้อยเรียงกันไว้โดยมีดนตรีเป็นศูนย์กลาง หลักการในภาพกว้างที่ผู้วิจัยใช้พิจารณาการแสดงดนตรีรถแท็กซี่ในฐานะที่เป็นกิจกรรมทางสังคมนั้นได้รับอิทธิพลมาจากการเขียนของคริสโตเฟอร์ สมอลล์ (Christopher Small) ที่ได้เสนอแนวคิดในการทำกิจกรรมดนตรีผ่านการประดิษฐ์คำว่า การดนตรี (Musicking) หรือ โดยเน้นย้ำว่า “การดนตรีคือการมีส่วนร่วมระดับใด ๆ ในการแสดงดนตรี ไม่ว่าจะเป็นการแสดงโดยตรง การฟัง การซ่อม การจัดไว้ซึ่งอุปกรณ์สำหรับการแสดง (บทเพลง เครื่องดนตรี) หรือ การเต้น” (Small, 1998, p. 9) เป้าประสงค์ของการเสนอแนวคิดของสมอลล์ คือ การพลิกกลับมุมมองของการแสดงดนตรี จากเดิมที่เคยเป็นเรื่องของสุนทรีย์และศิลปกรรมโดยสมบูรณ์ให้มาเป็นหนึ่งในปฏิบัติการทางสังคมของมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการแสดงดนตรีนี้เองจะเผยให้เห็นถึงความหมายของดนตรีและสังคมที่มีต่อกันและกัน แนวคิดของสมอลล์ถือเป็นหัวใจหลักของการพิจารณาการแสดงรถแท็กซี่ เพราะในการแสดงดังกล่าวมีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมาย ทั้งการเล่นดนตรี การเต้น การร้องเพลง รวมถึงพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมแสดงออกมา กิจกรรมและพฤติกรรมทั้งหลายนี้ล้วนมีความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ของรถแท็กซี่ในการสะท้อนและประกอบสร้างสังคม

ความหมายของการแสดงดนตรีจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการมีส่วนร่วม การแสดงดนตรีรูปแบบต่าง ๆ นั้นเรียกร้องการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างของการมีส่วนร่วมนี้เองที่ก่อให้เกิดรูปแบบและสภาวะทางสังคมอันหลากหลาย โทมัส ทูรีโน (Thomas Turino) นักมานุษยดนตรีวิทยาได้เสนอกรอบแนวคิดในการจำแนกประเภทของดนตรีตามลักษณะของกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยในการแสดงดนตรีสดนั้นได้ถูกจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การแสดงดนตรีที่เน้นการนำเสนอ (Presentational musical performances) หมายถึงการแสดงดนตรีที่เน้นการแสดงออกซึ่งทักษะทางดนตรีและความเป็นเลิศของผู้เล่นดนตรี และมีระยะห่างระหว่างผู้แสดงและผู้ชมที่ชัดเจนทั้งทางกายภาพ เช่น เวที และทางสังคม เช่น ผู้แสดงเล่นดนตรีเป็นหลัก ผู้ชมฟังเป็นหลัก คุณสมบัติของดนตรีในการแสดงดนตรีลักษณะนี้มักจะมีข้อข้อต้องใช้เวลาในการเล่น และใช้เวลาในการฝึกซ้อมเพื่อให้การแสดงออกมาสมบูรณ์ที่สุด เช่น คอนเสิร์ต การประกวดร้องเพลง และ 2) การแสดงดนตรีที่เน้นการมีส่วนร่วม (Participatory musical performances) คือการแสดงที่อาศัยความร่วมมือของผู้เล่นและคนดูมากกว่าการแสดงออกถึงความเป็นเลิศทางดนตรี ในการแสดงลักษณะนี้ระยะห่างระหว่างผู้แสดงดนตรีและผู้ชมจะมีน้อยมากหรือแทบไม่มีเลย ไม่มีการแบ่งหน้าที่ระหว่างผู้แสดงและผู้ฟัง ผู้แสดงและผู้ฟังนั้นมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อความสำเร็จของการแสดงดนตรีเท่า ๆ กัน ลักษณะของดนตรีประเภทนี้มักจะมีองค์ประกอบที่เข้าไปเข้ามา มีท่วงทำนองที่จดจำหรือสามารถเลียนแบบได้ง่าย แต่นั่นไม่ได้ทำให้คุณค่าของการแสดงดนตรีลักษณะนี้ลดน้อยลงแต่อย่างใด เพราะว่าการแสดงดนตรีที่เน้นการมีส่วนร่วมนั้นส่งผลให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งทูรีโนเรียกสิ่งนี้ว่าการเชื่อมต่อทางสังคม (Social synchrony) (Turino, 2008)

ผู้วิจัยนำแนวคิดในการพิจารณาการแสดงดนตรีของทูรีโนมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาการแสดงรณรงค์ โดยพิจารณาการแสดงดังกล่าวว่ามีลักษณะของทั้งการแสดงดนตรีที่เน้นการนำเสนอ (ทักษะของนักดนตรีและผู้ควบคุมเสียงในรณรงค์) และการมีส่วนร่วม (ความจำเป็นของคนดูที่ทำให้การแสดงรณรงค์นั้นมีความสนุกสนาน) อยู่พร้อม ๆ กันอันถือเป็นเรื่องปกติ โดยการนำเสนอและการมีส่วนร่วมนี้ล้วนมีส่วนสำคัญในการเชื่อมต่อทางสังคมที่ทำให้การแสดงรณรงค์นั้นมีพลัง และมีความสามารถในการประกอบสร้างและกำหนดลักษณะทางสังคมบางอย่างได้ การประยุกต์ใช้แนวคิดของทูรีโนไม่เพียงแต่เผยให้เห็นถึงความพึงพอใจ (Pleasure) และพลังของการมีส่วนร่วมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจความเกี่ยวพันกันระหว่างค่านิยมและความเป็นการเมืองที่ไม่สามารถแยกออกจากการแสดงได้

ถึงแม้ว่ากรอบแนวคิดทั้งของสมอลล์ และของทูรีโนจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการพิจารณาบทบาทหน้าที่ทางสังคมของการแสดงรณรงค์ แต่จะเห็นได้ว่าขอบเขตในการพิจารณาของกรอบแนวคิดทั้งสองนั้นอยู่ในระดับส่วนรวม (Collective) และเน้นที่การวิเคราะห์การกระทำที่รายล้อมมากกว่าการพิจารณาการแสดงดนตรีโดยตรง ด้วยเหตุนี้แนวคิดที่มุ่งเป้าไปที่คุณสมบัติทางสังคมผ่านดนตรีจึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจรณรงค์ในมิติภาคพื้น (Grounded) ผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดของ เทีย เดอนอรา (Tia DeNora) โดยเน้นไปที่การทำความเข้าใจพลังของดนตรีผ่านการใช้อย่างกระทำและรูปแบบที่หลากหลาย เพื่ออธิบายกลวิธีต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนดนตรีให้เป็นทรัพยากรในการสร้างฉันทศน์ วัตรปฏิบัติ ข้อสันนิษฐาน และเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในชีวิตสังคมของผู้คน โดยพบว่า แนวคิดของเดอนอราจะเน้นบทบาทที่สำคัญของดนตรีท่ามกลางสถานการณ์ทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ และพรรณนาให้เห็นถึงการใช้ดนตรีเพื่อดึงกลุ่มคนที่มาจากร้อยพ่อพันแม่ มีพื้นเพที่หลากหลายให้อยู่ในข้อกำหนดระเบียบสังคมแบบชั่วคราว (DeNora, 2000, p. xi) ดังนั้น รูปแบบของการจัดระเบียบทางสังคมที่เกิดขึ้นมิใช่การกลับไปอยู่ในบรรทัดฐานเดิม แต่เป็นเงื่อนไขทางสังคมในบริบทเฉพาะที่ผู้มีส่วนร่วมตกลงที่จะปฏิบัติตาม ซึ่งพลังของดนตรีในมุมมองของเดอนอราจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจ

เข้าใจการแสดงดนตรีรุดหน้าในมุมที่ยังไม่มีการศึกษามากนัก นั่นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจของดนตรีกับการกำหนดและประกอบสร้างรูปแบบทางสังคม แม้ว่าสถานะทางสังคมนั้นจะมีลักษณะชั่วคราวก็ตาม แต่การพิจารณาการแสดงรุดหน้าในลักษณะนี้จะช่วยตัดผ่านการข้อพิจารณาที่ครอบงำการแสวงหาคคุณค่าทางศิลปะแบบบนลงล่างว่ารุดหน้าเป็นวัฒนธรรมที่ “ไม่ดีงาม”

สิ่งที่ควรพิจารณาต่อไปคือเงื่อนไขที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาของสถานะทางสังคมที่เกิดจากการแสดงและการมีส่วนร่วมกับดนตรี รวมถึงปัจจัยทางดนตรีที่สามารถเชื่อเชิญการมีส่วนร่วมของผู้คนที่หลากหลายภายใต้การยอมรับซึ่งกฎระเบียบเดียวกัน ในประเด็นนี้ หลุยส์ มานูเอล การ์เซีย-มิสปิเรตา (Luis Manuel Garcia-Mispireta) (2023) พบว่าการจัดปาร์ตีดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ หรือ อีดีเอ็ม (Electronic Dance Music; EDM) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “ความใกล้ชิดของคนแปลกหน้า” (Stranger-intimacy) เพราะผู้ที่เข้าร่วมปาร์ตีอีดีเอ็มยินดีที่จะหยิบนั่งและรับความสัมพันธ์ที่ถูกสงวนไว้สำหรับคนสนิท ได้แก่ การถูกเนื้อต้องตัว และการโอบกอดกับคนแปลกหน้า การ์เซีย-มิสปิเรตาสังเกตว่าหากความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ถูกนำไปใช้นอกพื้นที่ปาร์ตีอีดีเอ็มนั้นจะขัดแย้งกับบรรทัดฐานของสังคมที่บุคคลพึงปฏิบัติกับคนแปลกหน้าทันที และอาจนำมาซึ่งผลกระทบร้ายแรงทั้งในทางกฎหมายและทางศีลธรรม แม้ว่าในพื้นที่ปาร์ตีนั้นความใกล้ชิดระหว่างคนแปลกหน้ากลายเป็นสิ่งที่ยอมรับได้แต่ก็มีขีดจำกัดเช่นเดียวกัน ความใกล้ชิดนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความเป็นพวกพ้อง เห็นอกเห็นใจ และกระตุ้นให้ผู้คนมีส่วนร่วมและตอบสนองกับดนตรีอีดีเอ็ม การ์เซีย-มิสปิเรตาเรียกสำนึกของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมแบบหลวม ๆ และพร่ามัว (Vague) ที่เกิดจากความใกล้ชิดของคนแปลกหน้าว่า ความสามัคคีเหลว (Liquidarity) โดยใช้คำว่า Liquid ที่แปลว่าของเหลว มาเปรียบเทียบกับความสามัคคีเป็นปึกแผ่นในภาษาอังกฤษ (Solidarity) ซึ่งมีคำว่า Solid ที่แปลว่าของแข็งอยู่ ทั้งนี้แนวคิดเรื่องความใกล้ชิดของคนแปลกหน้า และความสามัคคีเหลวนั้นมีประโยชน์อย่างมากในการวิเคราะห์สถานะและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในการแสดงดนตรีรุดหน้า เนื่องจากทั้งสองกิจกรรมเป็นการแสดงที่เกิดขึ้นชั่วคราว และเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่ไม่สามารถกระทำได้ในชีวิตประจำวันกับคนแปลกหน้า

จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยและงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับรุดหน้า พบว่า ส่วนใหญ่มักจะเน้นไปที่สังคมและวัฒนธรรมอีสาน และการวิพากษ์ทัศนคติและค่านิยมที่สถาบันทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลหยิบนั่งให้ผู้คนและวัฒนธรรมอีสาน งานวิจัยเกี่ยวกับรุดหน้าที่สำคัญ คือ วิทยานิพนธ์ของจารุวรรณ ดั่งคำจันทร์ (2564) ที่ศึกษาการเติบโตของรุดหน้าตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา จารุวรรณแสดงให้เห็นถึงการก่อตัวของวัฒนธรรมรุดหน้าที่ผสมผสานรูปแบบการแสดงยอดนิยมอย่างหมอลำกับเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ช่วยให้การเคลื่อนย้ายการแสดงดนตรีนั้นสะดวกสบายมากขึ้น เช่น การดัดแปลงรถบรรทุกเป็นเวทีการแสดง การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ผลงานการแสดง ความนิยมของวัฒนธรรมรุดหน้าทำให้เกิดผู้ประกอบการรุดหน้ามากขึ้นหลายราย และก่อให้เกิดศิลปินรุดหน้าอิสระเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ จารุวรรณยังได้อธิบายถึงระบบนิเวศของธุรกิจรุดหน้าที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน และผลกระทบของโรคระบาดไวรัสโควิด-19 ต่อการแสดงรุดหน้า ข้อเสนอสำคัญของจารุวรรณในงานชิ้นนี้คือความร่วมมือและทันสมัยของวัฒนธรรมอีสานที่แสดงให้เห็นถึงการโอบรับและเลือกใช้เทคโนโลยี สร้างความหมายและคุณค่าของเทคโนโลยีแบบท้องถิ่นที่รับรู้ได้โดยคนอีสานและแพร่กระจายสู่ผู้บริโภคผ่านการแสดงดนตรีนอกเหนืออาณาเขตวัฒนธรรมอีสานในประเทศไทย ในขณะเดียวกัน วิริยะ สว่างโชติ และ ศิรษา บุญมา ก็ได้พูดถึงพัฒนาการของรุดหน้าในฐานะวัฒนธรรมสมัยนิยมเช่นกัน โดยเน้นไปที่สุนทรียะของการผสมเสียงในการแสดงดังกล่าว รวมไปถึงประเด็นเรื่องมลพิษทางเสียงของรุดหน้าที่สร้างความไม่พอใจให้กับชุมชนที่ถูกเสียงของรุดหน้ารบกวนอย่างไม่สมควรใจ (Sawangchot & Boonma, 2025)

วิทยานิพนธ์ของรุ่งลติษ จตุรไพศาล (2565) ได้พูดถึงการเต้นรำในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงและต่อสู้ทางวัฒนธรรมของวัยรุ่นอีสาน โดยชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการแสดงรณรงค์ เช่น การบริโภคเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ การเต้นรำว่าไม่ใช่แค่เป็นภาพสะท้อนของความ “ไม่ศิวิไลซ์” อย่างที่สื่อหรือสถาบันทางสังคมอื่น ๆ พยายามจะนำเสนอ หากแต่กิจกรรมเหล่านี้เป็นภาพแทนของสภาวะคาร์นิวัล (Carnavalesque) ในการแสดงรณรงค์ ท่ามกลางสภาวะนี้ กฎระเบียบและศีลธรรมทางสังคมจะถูกยกเว้นเป็นการชั่วคราว และสามารถถูกนำมาใช้ได้อย่างง่ายดายโดยไม่มีผลกระทบที่ตามมา หากมองด้วยกรอบแนวคิดดังกล่าวแล้ว รุ่งลติษ เสนอว่าวัยรุ่นอีสานนั้นกำลังแสดงให้เห็นถึงการต่อต้านค่านิยมของการแสดงออกทางเพศผ่านการเต้นรำโดยใช้การแสดงรณรงค์เป็นสื่อกลาง และในการต่อต้านนี้เองวัยรุ่นอีสานก็ได้ประกอบสร้างอัตลักษณ์ตัวตนขึ้นมา

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการศึกษาวิชาการอีกแขนงหนึ่งที่พิจารณาดนตรีแห่งประเทศไทยอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมและกิจกรรมทางสังคมที่เคลื่อนไหวได้ เช่น งานของสงกรานต์ สมจันทร์ (2566, น. 105-129) ที่พิจารณาของบทบาทของหมู่แห่ในวัฒนธรรมล้านนาในการประโคม ทำให้พิธีกรรมนั้นดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่นและเป็นเครื่องหมายทางเสียงให้ผู้คนในพื้นที่และช่วงเวลานั้นรับทราบถึงการเกิดขึ้นและมียุทธศาสตร์พิธีกรรม รวมถึงวิทยานิพนธ์ของ Tassanawongwara (2018) ที่ศึกษาวงกลองยาวของชาวสยามในรัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงความเป็นไทยจากส่วนกลาง ซึ่งแตกต่างจากสำนักทางชาติพันธุ์เดิมของชาวสยามในรัฐเปอร์ลิสที่เชื่อว่าอัตลักษณ์ความเป็นไทยของตนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับชาวไทยทางตอนใต้ของประเทศไทยมากกว่า เช่นเดียวกับงานของ Wisuttipat (2025) ที่ได้ขยายพรรณแดนของการศึกษารณรงค์โดยมุ่งเป้าไปที่รณรงค์ขนาดเล็กที่รับงานแสดงในบริเวณกรุงเทพมหานคร โดยได้เสนอให้เห็นว่าการแสดงรณรงค์เข้ามาท้าทายคู่ตรงข้ามระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ทางโลกในกิจกรรมทางพุทธศาสนา และเผยให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่และความหมายของศาสนาพุทธในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อาจจะไม่ได้ตั้งอยู่บนคู่ตรงข้ามดังกล่าว ขณะที่การศึกษาของณัฐพล วิสุทธิแพทย์ (2568) ได้ชี้ให้เห็นว่าการแสดงรณรงค์นั้นอาศัยวิถีของการฟังที่แตกต่างไปจากการบริโภคดนตรีสมัยนิยมกระแสหลักที่เน้นการฟังผลงานดนตรีเป็นเพลง ๆ ไป โดยการแสดงรณรงค์เรียกร้องวิถีของการฟังที่เน้นความต่อเนื่องของเสียงเพลงและคุณค่าของการมีส่วนร่วมผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปิน นักดนตรีและผู้ชม ประสบการณ์พหุสัมผัสเหล่านี้แตกต่างไปจากปทัสสถานของวัฒนธรรมสำแดงสมัยนิยมที่อยู่ภายใต้กำกับของอุตสาหกรรมดนตรี จึงเห็นได้ว่าการวิจัยและการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับรณรงค์ที่กล่าวมานี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพทางความรู้ของการศึกษารณรงค์ผ่านแง่มุมต่าง ๆ ที่กำลังเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จะเข้ามาเติมเต็มการศึกษารณรงค์ในด้านบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของดนตรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานชาติพันธุ์วรรณา ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2565 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2566 ผ่านการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในสนามเป็นหลักร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม วิธีดังกล่าวเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาสาขามานุษยดนตรีวิทยา (Seeger, 1992; Slobin, 1994; Wong, 2008) ซึ่งเป็นสาขาที่ผู้วิจัยมีความเชี่ยวชาญ ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงเครื่องมือและขั้นตอนวิธีการเข้าถึงข้อมูล

อันนำมาสู่ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ตีความในบทความวิจัยนี้ รวมไปถึงบริบท และตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยเพื่อความโปร่งใสของการเขียนชาติพันธุ์พนธ์¹ ดังนี้

1. ดำเนินการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการแสดงรณรงค์ ทั้งในภูมิภาคอีสานและภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ ตลอดจนกรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการแสดงดนตรีแบบเคลื่อนที่ (Mobile music) ดนตรีในมุมสังคมวิทยาและเสียงศึกษา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพิจารณากิจกรรมทางสังคมที่จะเกิดในการแสดงรณรงค์

2. ดำเนินการคัดเลือกคณะรณรงค์ที่ใช้ในการศึกษา โดยใช้เกณฑ์พิจารณา คือ มีอายุการก่อตั้งมากกว่า 20 ปี และอยู่ในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากสามารถศึกษาการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างอีสานและกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจงกับรณรงค์คณะกังสดาลมิวสิก ซึ่งเป็นผู้ให้บริการด้านการแสดงดนตรี แสง สี เสียง ครบวงจรในย่านลาดปลาเค้า กรุงเทพมหานคร มายาวนานกว่า 40 ปี มีสมาชิกประจำคณะอยู่ราว 11-12 คน และเลือกดำเนินการสังเกตการแสดงรณรงค์ในการแห่หน้าค เนื่องจากเป็นบริบทที่รณรงค์กังสดาลมิวสิกได้รับว่าจ้างให้แสดงเป็นหลัก

3. ในระหว่างการลงภาคสนามนั้น ผู้วิจัยจะทำหน้าที่ช่วยเซ็นรณรงค์หน้ารอบโบสถ์ บันทึกภาพและเสียงในการแสดง โดยนำเสียงและภาพเคลื่อนไหวที่บันทึกได้เป็นทางเข้าสู่การวิเคราะห์บทบาททางสังคมในการแสดงดนตรีรณรงค์ โดยศึกษาสังเกตโครงสร้างของการแสดง ว่ามีการเรียบเรียงบทเพลง และการตอบสนองของผู้มีส่วนร่วมต่อบทเพลงนั้น ๆ อย่างไร รวมถึงบทบาทของนักดนตรีและศิลปินกับผู้มีส่วนร่วมในระหว่างการแสดงรณรงค์ จากนั้นจึงนำเสนอการวิเคราะห์ตีความผ่านการพรรณนาเป็นหลัก

4. ดำเนินการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย และเรียบเรียงนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบงานเขียนเชิงชาติพันธุ์พนธ์ โดยแบ่งออกเป็น 1) ชาติพันธุ์พนธ์ของรณรงค์คณะกังสดาลมิวสิก และ 2) การประกอบสร้างและการต่อรองของกระบวนการทางสังคมในการแสดงรณรงค์

ผลการศึกษา

1. ชาติพันธุ์พนธ์ของรณรงค์

วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2565 เวลา 05.30 น. ผู้วิจัยนัดพบกับสมาชิกวงกังสดาลมิวสิกที่บริเวณชุมชนประตูวัดลาดปลาเค้า หลังจากผู้วิจัยมาถึงที่นัดหมายไม่นานนักก็ปรากฏรถกระบะบรรทุกรณรงค์ขนาดเล็กอยู่ที่ท้ายกระบะ ผู้วิจัยก็ทราบทันทีว่าเป็นสมาชิกวงกังสดาลมิวสิก พวกเขาจอดรถอีก 2 คนมาสมทบเวลา 05.45 น. พวกเขาจึงกลับขึ้นไปบนรถกระบะอีกครั้ง ผู้วิจัยและสมาชิกบางส่วนปีนขึ้นไปบนรณรงค์ที่อยู่หลังกระบะเพื่อเดินทางไปยังบ้านของเจ้าภาพงานบวชเข้าที่ได้จ้างวงกังสดาลมิวสิกเพื่อเล่นแห่หน้าค

บ้านของผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพนั้นอยู่ไม่ไกลจากวัดมากนัก ประมาณ 1 กิโลเมตร และอยู่ในซอยที่ค่อนข้างแคบ รถกระบะพาพวกเราไปถึงหน้าบ้านของเจ้าภาพ ซึ่งสังเกตได้ไม่ยากจากไฟนีออนหลากสีที่ประดับอยู่หน้าบ้านเป็นสัญญาณให้ทราบว่าสถานที่นี้กำลังจะจัดงานบุญ หลังจากพวกเรารับประทานอาหารเข้าตามคำเชิญของเจ้าภาพเสร็จ หัวหน้าวงกังสดาลมิวสิก ได้เตรียมดอกไม้ ธูป เทียน และสุรา 1 ขวด สำหรับไหว้ครูเพื่อเป็นสิริมงคลให้การแสดง เช่นเดียวกับผู้บรรเลงกีตาร์ เบส คีย์บอร์ด ก็เตรียมพร้อมเครื่องดนตรี

¹ ผู้วิจัยทราบว่าคำว่าชาติพันธุ์วรรณนาและชาติพันธุ์พนธ์นั้นมาจากภาษาอังกฤษคำเดียวกัน คือ คำว่า Ethnography แต่ผู้วิจัยต้องการใช้คำว่าชาติพันธุ์วรรณนาในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการลงภาคสนามและการวิเคราะห์ตีความประสบการณ์สนาม ส่วนคำว่าชาติพันธุ์พนธ์นั้นจะหมายถึงกระบวนการเขียนประสบการณ์ที่ได้พบเจอในสนาม ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพแทนอีกชั้นหนึ่งต่อจากการลงภาคสนาม

ของตนเอง และต่อสายเข้ากับระบบเครื่องเสียง ในขณะที่ผู้บรรเลงกลองชุดก็ขึ้นไปประจำที่เครื่องดนตรีบนรถแห่ที่ยังคงอยู่บนกระบะ

เวลา 06.30 น. เพลงชุดแรกก็เริ่มดังขึ้น เป็นสัญญาณทางเสียงที่ยืนยันถึงพิธีอุปสมบทที่จะเกิดขึ้นอีกในไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้า โดยมีผู้ช่วยในคณะเริ่มถ่ายทอดสดการบรรเลงบนสื่อสังคมออนไลน์ เพลงที่กังสดาลมิวสิคเล่นในช่วงแรกมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบวชและจัดอยู่ในการร้องประเภทเพลงแหล่ ได้แก่ เพลงนาคน้ำเต้า เพลงไวพจน์ลาบวช เพลงบวชพระดีกว่า สอดแทรกด้วยเพลงที่พูดถึงพระคุณบิดามารดา เช่น เพลงค่าน้ำนม และเพลงลูกทุ่งสมัยนิยมที่มีจังหวะไม่เร่งเร็วมากนัก ผู้วิจัยสังเกตว่าเพลงชุดแรกที่กังสดาลมิวสิคแสดงนั้นได้เชื่อเชิญให้แขกผู้ร่วมงาน ณ บ้านของเจ้าภาพ ออกมาเพื่อร่วมตัวฟังเพลงในอาณาบริเวณที่รถแห่จอดอยู่ จังหวะของบทเพลงชุดแรกมีลักษณะ “เนิบ ๆ” กล่าวคือไม่ได้เร็วไวมากนัก แต่ก็ไม่เชื่องช้าจนน่าเบื่อหน่าย ช่วงรอยต่อระหว่างเพลง นักร้องนำจะผลัดเปลี่ยนหน้าที่กันร้องเพลง คอยประกาศให้ทราบถึงงานบวชที่จะเกิดขึ้น และเชื่อเชิญให้ญาติพี่น้องของผู้ที่จะอุปสมบทเข้ามาร่วมสนุกกันกับขบวนแห่ที่จะเริ่มต้นขึ้นจากในซอยบ้านของเจ้าภาพ ช่วงท้ายของเพลงชุดแรก ผู้วิจัยสังเกตถึงแขกผู้ร่วมพิธีอุปสมบทที่แต่งกายด้วยชุดไทยและชุดแฟนซีสวยงามเริ่มตบเท้าและขยับร่างกายเต้นประกอบจังหวะอย่างพอเป็นกระษัย

บทเพลงชุดที่ 2 ที่กังสดาลมิวสิคแสดงนั้นกำหนดได้ทิศทางของการแสดงและการมีส่วนร่วมของผู้คน รวมถึงขบวนแห่อย่างชัดเจนมากขึ้น จังหวะของบทเพลงชุดนี้เริ่มมีความเร็วมากขึ้น เน้นกระสวนจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์ของเพลงลูกทุ่งอย่างจังหวะรำวงในเพลงรำวงสระบุรี เพลงรำวงกลองยาว เพลงแม่ครัวจำ ในระหว่างการบรรเลงเพลงชุดนี้ ผู้ร่วมงานพิธีอุปสมบทเริ่มตบเท้าขบวนแห่อย่างชัดเจนมากขึ้น เหล่าหญิงชายที่แต่งกายด้วยชุดไทยต่างมายืนต่อท้ายรถแห่ ต่อด้วยนาครที่จะเข้าพิธีอุปสมบท และปิดท้ายด้วยพ่อแม่ พี่น้อง และญาติสนิทของนาครที่คอยถือเครื่องอัฐบริขาร ในระหว่างการแสดงเพลงชุดที่ 2 เวลาประมาณ 07.30 น. รถกระบะได้ให้สัญญาณในการเคลื่อนที่มุ่งหน้าสู่วัดลาดปลาเค้า ขณะที่บทเพลงยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อรักษาอารมณ์ร่วมของผู้ร่วมงานในขบวนแห่เอาไว้ ที่น่าสังเกตคือหลังจากที่ขบวนแห่เริ่มเคลื่อนที่แล้ว เพลงที่กังสดาลมิวสิคเลือกเล่นจะประกอบไปด้วยเพลงลูกทุ่งที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เช่น เพลงคาเฟอีน เพลงปูนาขากะ เพลงอะไรจะเกิดก็ให้มันเกิด ในช่วงนี้ จังหวะของบทเพลงมีลักษณะเร่งเร็วขวนต้นอย่างชัดเจน ประกอบกับการกระตุ้นจากนักร้องให้ผู้ที่อยู่หน้าขบวนแห่ออกลีลาการเต้นมากขึ้นด้วยคำว่า “ยาวไป ๆ” หรือคำว่า “ฮึ้ย ๆ” เมื่อรถกระบะเคลื่อนตัวออกมาจากซอยเข้าสู่ถนนใหญ่ พบว่า เริ่มมีญาติของเจ้าภาพมาร่วมขบวนแห่มากขึ้น โดยเฉพาะหน้าขบวนแห่ที่ติดกับลำโพงรถแห่บนท้ายรถกระบะ

เมื่อเหลือระยะทางอีกประมาณ 500 เมตรก่อนถึงวัด รถกระบะได้หยุดจอดและสมาชิกวงกังสดาลมิวสิคหยุดการแสดงชั่วคราว เพื่อที่จะขนย้ายรถแห่ที่อยู่ท้ายรถกระบะลงมาบนถนน หลังจากที่ได้ตรวจสอบความพร้อมของรถแห่เรียบร้อยแล้ว นักดนตรีก็ได้เชื่อมสายต่อเครื่องดนตรีได้แก่ กีตาร์ไฟฟ้า เบสไฟฟ้า และคีย์บอร์ดเข้ากับเครื่องเสียง ส่วนผู้บรรเลงกลองก็กลับขึ้นไปนั่งที่กลองชุดบนรถแห่อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นรถแห่กังสดาลมิวสิคก็ได้เริ่มบรรเลงเพื่อสร้างบรรยากาศความครึกครื้นให้กับขบวนอีกครั้ง โดยนักดนตรีได้เดินบรรเลงไปพร้อมกับรถแห่ที่เคลื่อนตัวอย่างช้า ๆ ผู้วิจัยสังเกตว่าอารมณ์ความรู้สึกและบรรยากาศของขบวนแห่ในการบรรเลงรอบนี้มีความสนุกสนานกว่าช่วงก่อนหน้านี้อย่างเห็นได้ชัด ผู้คนในขบวนแห่โดยเฉพาะส่วนหน้าติดกับลำโพงรถแห่เริ่มแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมอย่างเปิดเผยแม้ว่าบางคนจะแต่งกายด้วยชุดไทยที่ขยับตัวได้ไม่กระฉับกระเฉงก็ตาม

เมื่อรถแห่นำขบวนแห่เข้ามาอยู่ในพื้นที่บริเวณรอบ ๆ โบสถ์ และหลังจากที่ผู้มีส่วนร่วมในขบวนแห่จัดเตรียมขบวนแห่เรียบร้อยแล้ว ช่วงสำคัญที่สุดและสนุกที่สุดของการแห่ก็ได้เริ่มขึ้น รถแห่กังสดาลมิวสิค

จะต้องนำขบวนแห่วนรอบโบสถ์เป็นจำนวน 3 รอบก่อนที่จะหยุดบรรเลงเพลงเพื่อส่งนาคเข้าโบสถ์สำหรับทำพิธีอุปสมบทตามขั้นตอนทางพุทธศาสนา แม้ว่ารถแห่กังสดาลมโหรีจะมีขนาดเล็กพอที่จะสามารถขึ้นแห่รอบโบสถ์ได้ แต่รถแห่กับบรรทุกลำโพงขยายเสียงใบใหญ่จำนวน 6 ชั้นด้วยกัน กำลังขับของลำโพง รวมถึงด้านบนของพื้นที่รอบโบสถ์ที่มีหลังคามุงเอาไว้อันรอบ ทำให้เสียงที่ได้ยินจากรถแห่นั้นก็ก้องขึ้นอีกเป็นทวีคูณ ซึ่งเสียงที่ตั้งแข่งแซ่ของรถแห่กังสดาลมโหรีนั้นก็กลับกลายเป็นสิ่งเร้าชั้นดีที่ทำให้ขบวนแห่เต้นรำกันอย่างสนุกสนานมากกว่าขณะกำลังแห่อยู่บริเวณนอกวัดหลายเท่าตัว

บทเพลงส่วนใหญ่ที่กังสดาลมโหรีบรรเลงในขณะแห่รอบโบสถ์นั้น พบว่า เป็นเพลงลูกทุ่งสลับกับหมอลำและเพลงสตริงบ้างประปราย รวมไปถึงบทเพลงจากต่างประเทศที่กำลังเป็นที่นิยมในสื่อสังคมออนไลน์ขณะนั้น เช่นเพลง Letih ที่ถูกนำมาเรียบเรียงใหม่โดย Edu Sitepu XDS ดีเจชาวอินโดนีเซีย และเป็นที่รู้จักกันหมู่ผู้บริโภคสื่อชาวไทยว่าเพลง “วอเอ๊ะ” แต่ไม่ว่าจะเป็นบทเพลงใดที่กังสดาลมโหรีนำมาแสดง ความเร็วจังหวะที่ใช้ในการแสดงช่วงนี้จะมีคามคงที่และต่อเนื่องอยู่เกือบตลอดเวลา เสียงกลองที่เร้าด้วยจังหวะที่ผู้คนคุ้นเคยอย่างสามช่า จังหวะหมอลำ ประกอบกับเสียงจังหวะควาเบลล์ (Cowbell) สอดประสานกันกับเสียงกีตาร์ และเสียงคีย์บอร์ด และทั้งหมดนี้ก็ถูกยึดโยงไว้ด้วยเสียงย่านความถี่ต่ำจากเบสไฟฟ้า เสียงทั้งหมดนี้เป็นฉากหลังให้นักร้องสลับสับเปลี่ยนกันสร้างความครื้นเครงให้ผู้ร่วมงานอย่างต่อเนื่องตลอดการแห่ทั้ง 3 รอบ

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่วนรอบโบสถ์คือการแสดงดนตรีและการมีส่วนร่วมของผู้ที่ร่วมขบวนแห่นาคหน้ารถแห่ที่มีเนื้อหาสองแง่สองง่าม เช่น ในเพลงวังวาว ที่มีคำว่า “สาว สาว สาว ชัก ชัก ชัก” เมื่อถึงท่อนดังกล่าว ผู้ร่วมขบวนแห่ที่เป็นสุภาพสตรีกลุ่มหนึ่งก็ร่วมกันทำท่า “เต้นเต๋า” หรือการขยับเอวไปด้านหน้าและหลังของลำตัว หรือในเพลงปูหนิบอ๊ปปี้ ที่เมื่อถึงท่อนหลักของเพลง หรือท่อน ฮุก ที่ร้องว่า “ปูหนิบอ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ เจ็บหลาย ปูหนิบอ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ อ๊ปปี้ เกือบตาย” ผู้เข้าร่วมขบวนแห่ก็ร่วมกันชูนิ้วชี้กับนิ้วกลางคว่ำลงบนพื้นและเต้นเต๋วไปตลอดท่อนฮุก ซึ่งเป็นท่าเต้นประจำเพลงดังกล่าว และในช่วงการแสดงนี้เอง นักร้องของรถแห่จะกระตุ้นเร้าให้ขบวนแห่ตอบสนองกับบทเพลงอยู่ตลอดเวลา เช่นคำพูดว่า “เอวอยู่ไหน” “เอวมา” “เอ้าส่ายเยอะ ๆ ส่ายเยอะ ๆ” นอกจากนี้ ในช่วงที่ขบวนแห่นั้นมีระดับความสนุกสนานสูงสุด ผู้วิจัยได้สังเกตถึงอารมณ์ร่วมของขบวนแห่ที่ถูกกระตุ้นจากเครื่องตีมันเมมา จริงอยู่ว่าในขบวนแห่นั้นมีการบริโภคเครื่องตีมันเมมาเป็นระยะ ๆ ตลอดทาง แต่ดูเหมือนว่าในระหว่างการวนแห่รอบโบสถ์นั้นมีการบริโภคสุรกันอย่างเปิดเผยแม้ว่าจะอยู่ในบริเวณที่สำคัญของวัดและในช่วงเวลาของพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาก็ตาม ผู้ร่วมขบวนแห่ทั้งหมด นักดนตรีวงกังสดาลมโหรี รวมไปถึงนาค และครอบครัว แม้กระทั่งพระภิกษุที่มองขบวนแห่มาจากในโบสถ์ ก็ไม่มีท่าทีต่อต้านพฤติกรรมดังกล่าว แต่ก็มีได้มีท่าทีสนับสนุนอย่างตรงไปตรงมาเช่นเดียวกัน

เวลาประมาณ 09.00 น. เมื่อขบวนแห่วนรอบโบสถ์ครบทั้ง 3 รอบแล้ว จึงค่อย ๆ เคลื่อนมาหยุดอยู่ที่หน้าปากทางเข้าโบสถ์ ในช่วงนี้รถแห่จะหลีกเลี่ยงให้กับนาคได้ขึ้นไปในโบสถ์เพื่อทำพิธีอุปสมบท และเริ่มเล่นเพลงเจ้าภาพจงเจริญ เพื่อเป็นสัญญาณให้กับผู้ที่อยู่ในขบวนแห่ได้ทราบว่าขั้นตอนของการแห่และการแสดงของวงกังสดาลมโหรีกำลังจะสิ้นสุดลง และเมื่อเพลงดังกล่าวจบลง วงกังสดาลมโหรีก็เคลื่อนที่ออกจากบริเวณโบสถ์ นักดนตรีเริ่มทยอยถอดอุปกรณ์ต่อพ่วงกับเครื่องดนตรีของตนออก รถแห่ถูกเข็นขึ้นบนรถกระบะ แยกผู้มาร่วมงานและผู้ร่วมขบวนแห่ต่างพูดคุยกันถึงความสนุกสนานระหว่างการแห่ ผู้ร่วมงานบางคนก็เดินเข้ามาหานักดนตรีในวงกังสดาลมโหรีเพื่อสอบถามช่องทางการติดต่อ หลังจากทีนาคเข้าโบสถ์ผู้ร่วมงานทั้งหมดก็แยกย้ายออกจากบริเวณโบสถ์ เพื่อรอรับประทานอาหารฉลองพระใหม่ต่อไป

2. การประกอบสร้างและการต่อรองของกระบวนการทางสังคมในการแสดงรณรงค์

จากชาติพันธุ์พินธ์ ผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปในหัวข้อก่อนหน้านี้สามารถอภิปรายได้โดยใช้แนวคิด 2 แนวคิดมาใช้เป็นกรอบในบริบทของการแสดงดนตรีรณรงค์ ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องเหตุการณ์หนาแน่นสูง (High-density events) และ 2) บทบาทของดนตรีในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

2.1) แนวคิดเรื่องเหตุการณ์หนาแน่นสูงถูกประดิษฐ์ขึ้นโดย อีเรนา สเต็งส์ (Stengs, 2024) ในการศึกษาการก่อตัวของพื้นที่มรดกหลังจากภารกิจช่วยเหลือทีมฟุตบอลหมู่ป่าคาเดมียออกจากถ้ำหลวงขุนน้ำนางนอน จังหวัดเชียงราย ใน พ.ศ. 2561 สเต็งส์ใช้แนวคิดเหตุการณ์หนาแน่นสูงเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม นั่นหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือทีมฟุตบอลในฐานะเป็นตัวละครที่ถูกติดตามอย่างใกล้ชิดแบบนาฬิกาที่ต่อเนื่องด้วยสื่อแบบหลากหลายทบทวี สเต็งส์เสนอว่าเหตุการณ์หนาแน่นสูงนั้นสามารถเกิดขึ้นในระดับชีวิตประจำวัน ซึ่งเหตุการณ์ลักษณะนี้ได้เหนี่ยวนำให้ผู้คนกระทำในลักษณะและระดับที่แตกต่างกัน และเป็นบ่อเกิดให้กับรูปแบบใหม่ของปฏิบัติการที่มีรูปแบบขั้นตอนดังเช่น พิธีกรรม (Ritualized practices) ลักษณะเด่นที่สำคัญของเหตุการณ์หนาแน่นสูงตามที่สเต็งส์เสนอ คือ การไร้ซึ่งช่วงเวลาพักให้สงบสติอารมณ์หรือหายใจหายคอ (Absence of downtime) เนื่องจากเหตุการณ์หนาแน่นสูงนั้นเต็มไปด้วยจุดสนใจที่เกิดขึ้นจากการกระทำต่าง ๆ มากมายอยู่ตลอดเวลา

การแสดงและการมีส่วนร่วมของรณรงค์ดังที่ได้นำเสนอในหัวข้อผลการวิจัยนั้นมีลักษณะของเหตุการณ์ที่มีความหนาแน่นสูงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ มีจุดสนใจอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงดนตรี การเต้นรำ การกระตุ้น กระเช้าเหวี่ยงระหว่างนักร้องและผู้ร่วมงานที่กำลังเต้นอยู่ในขบวนแห่ การดื่มสุราทั้งอย่างลับ ๆ และอย่างโจ่งแจ้ง แม้ว่าเหตุการณ์ทั้งหมดล้วนเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ แต่เหตุการณ์เหล่านี้ไม่สามารถอุบัติขึ้นได้ในสถานที่และช่วงเวลาของการอุปสมบทได้หากปราศจากสภาวะแวดล้อมทางเสียงของรณรงค์ การปราศจากซึ่งเวลาให้หายใจหายคอเป็นเครื่องยืนยันว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้มีส่วนร่วมในการแสดงรณรงค์นั้นเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา เหตุการณ์หนาแน่นสูงในกรณีของรณรงค์อาจจะไม่นำไปสู่การอุบัติขึ้นของสถานที่ที่กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างในกรณีของถ้ำหลวงฯ ก็จริง แต่การแสดงรณรงค์นั้นได้เผยให้เห็นถึงปฏิบัติการที่มีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมอยู่ไม่น้อย เพราะมีการลำดับขั้นตอน และวิธีการปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนที่ชัดเจน และสิ่งเหล่านี้จะเผยให้เห็นถึงพลังอำนาจทางสังคมของดนตรีที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อย่อยถัดไป

2.2) แน่ใจว่าการแสดงดนตรีจากรณรงค์นั้นสร้างความสนุกสนานครื้นเครงให้กับผู้คนที่ร่วมขบวนแห่เพื่อยินดีไปกับภาคในพิธีอุปสมบท และเป็นส่วนประกอบสำคัญของภูมิทัศน์เสียง (Soundscape) ของขบวนแห่ แต่สิ่งที่ควรพิจารณาไม่น้อยไปกว่ากัน คือ ดนตรีในการแสดงรณรงค์นั้นทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดระเบียบทางสังคม โดยบทเพลงแต่ละบทเพลงที่นักแสดงดนตรีรณรงค์ตั้งใจร้อยเรียงและบรรเลงอย่างต่อเนื่องตลอดการแห่นั้นได้ทำหน้าที่รวบรวมผู้คนที่มีมาจากหลากหลายที่ และหลายคนก็เป็นคนแปลกหน้าของกันและกัน ให้มีเป้าหมายเดียวกันในช่วงขณะนั้นผ่านการกระทำ (เต้น เดิน ฯลฯ) ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ตัวดนตรีและการแสดงรณรงค์ก็ยังสามารถสร้างความสามารถในการตัดสินใจและการกระทำของปัจเจกได้อีกด้วย (DeNora, 2000, pp. 109–110) ลักษณะทางดนตรีของรณรงค์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างและจัดระเบียบทางสังคมในกิจกรรมดังกล่าว ด้วยความดังของเสียงเครื่องดนตรีที่ถูกขับออกมาจากเครื่องขยายเสียงตัวเชื้อ ความเร็วของจังหวะที่เร้าใจชวนเต้น รวมไปถึงรูปแบบจังหวะที่คุ้นหู และเนื้อเพลงที่มีความสนุกสนานสอดแทรกด้วยเนื้อหาสองแง่สองง่าม ทั้งหมดนี้ทำหน้าที่เหนี่ยวนำให้ผู้มีส่วนร่วมได้มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านการแห่หน้าค อีกทั้ง ภูมิทัศน์เสียงของรณรงค์ในขบวนแห่นั้นยังได้ส่งสัญญาณให้กับผู้มี

ส่วนร่วมได้ทราบถึงขอบเขตที่ปราศเลือนของการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ร่วมขบวนแห่ด้วยกัน และระหว่างผู้ร่วมขบวนแห่กับนักดนตรีและนักร้อง ส่งผลให้การตีฉลุ การเต้นรำ รวมไปถึงการยั่วล้อกับศีลธรรมต่าง ๆ ถูกอนุญาตให้แสดงออกมาได้แม้ว่าจะอยู่ภายใต้ศาสนสถาน และภายใต้การจ้องมองของพระภิกษุสงฆ์ก็ตาม

การอภิปรายผลการวิจัย

เมื่อการแสดงดนตรีรุดหน้าสร้างเงื่อนไขของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้มีส่วนร่วมในขบวนแห่แล้ว การกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของนักร้องและนักดนตรีกับผู้ร่วมขบวนแห่ ถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่นำไปสู่การเชื่อมต่อทางสังคมในการแสดงรุดหน้า เห็นได้ชัดว่านักดนตรีและนักร้องของกัณธาลมวิสิธเน้นเรื่องการสร้างสภาวะดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระตุ้นอารมณ์ของผู้ชมด้วยถ้อยคำและวลีสั้น ๆ อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นการเชื้อเชิญที่เป็นเอกลักษณ์ในการแสดงรุดหน้า ภายใต้เงื่อนไขเองที่กิจกรรมที่ดูขัดแย้งกับบรรทัดฐานสังคมนั้นเผยแพร่ออกมาให้เห็น กล่าวได้ว่าการเต้นรำ การขยับร่างกาย และการแสดงยั่วล้อกันระหว่างนักดนตรีกับผู้ร่วมขบวนแห่เป็นผลมาจากการควบคุมเรือนร่างอย่างตั้งใจ รวมถึงการบริโภคสุราที่มีความเผลอเผลอมากขึ้นเมื่อการแสดงดำเนินไปเรื่อย ๆ สอดคล้องกับเดอนอรา ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดระเบียบและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายใต้การเชื่อมต่อทางสังคมนี้นับเป็นหนึ่งในพลังของดนตรีที่ทำให้ผู้คนนั้น “ตกหลุมดนตรี” (Fall in with music) (DeNora, 2000, p. 124) แน่นอนว่าการตกหลุมดนตรีนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในกิจกรรมอื่น ๆ ของชีวิตประจำวัน แต่บางครั้งการตกหลุมดนตรีก็อาจจะเป็นสภาวะที่ปลดปล่อยความพึงพอใจและบางครั้งการตกหลุมดนตรีก็อาจสร้างความกระอักกระอ่วนใจทางสังคมได้เช่นกัน ดังเห็นได้จากทัศนคติเชิงลบของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ที่มีต่อรุดหน้าว่าเป็นการแสดงที่หยาบคาย และเต็มไปด้วยอวดบวมข่มขู่ต่าง ๆ หรือแม้แต่ชุมชนในหมู่บ้านจัดสรรไม่ไกลจากวัดลาดปลาเค้าที่มักจะมีเรื่องเสียงรบกวนที่มาจากการเล่นรุดหน้าในตอนเช้าของวันหยุดสุดสัปดาห์

เมื่อการแสดงดนตรีรุดหน้าและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระหว่างขบวนแห่นั้นกำหนดเงื่อนไขของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว การตอบสนองต่อเงื่อนไขทางสังคมโดยปัจเจกผ่านการมีส่วนร่วมทางดนตรีจึงสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของการแสดงดนตรีรุดหน้าในการกำหนดความสามารถในการกระทำของบุคคล อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยในหัวข้อก่อนหน้านี้ สามารถเห็นได้ว่ายานของการตอบสนองของผู้คนต่อการแสดงดนตรีรุดหน้านั้นมีความกว้าง ผู้มีส่วนร่วมบางคนเลือกที่จะเต้นรำ บางคนเลือกที่จะขยับร่างกายพอประมาณพลางเดินไปกับขบวนแห่ บางคนเลือกที่จะเดินไปกับขบวนแห่เฉย ๆ โดยปราศจากการเต้นใด ๆ บางคนเลือกที่จะตีฉลุอย่างเปิดเผย และบางคนเลือกที่จะตีฉลุอย่างระมัดระวัง สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะเน้นย้ำมิใช่การไล่เรียงจำนวนหรือเพ้นท์ลักษณะของการตอบสนอง หากแต่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างการตอบสนองอันหลากหลายที่ระคนกันไปในพื้นที่ของการแสดงรุดหน้ามากกว่า นอกจากนี้ความสามารถในการกระทำที่ถูกเหนี่ยวนำผ่านการแสดงดนตรีรุดหน้ายังมีความเข้มข้นสูง ดังเห็นได้จากกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวที่ได้แทนที่คุณค่าทางวัฒนธรรมและเงื่อนไขทางสังคมที่ผูกติดอยู่กับศาสนสถานอีกด้วย แม้ว่าจะเป็นการเล่นที่อย่างชั่วคราวก็ตาม การตอบสนองหลากหลายรูปแบบของผู้ที่มีส่วนร่วมในการแสดงรุดหน้านั้นสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดความใกล้ชิดของคนแปลกหน้า ของการเซย์-มิสปีเรตา เพราะพฤติกรรมที่เข้าข่ายหยาบคายหรือลามกอนาจารอย่างการเต้นรำ หรือผิดศีลธรรมอย่างการตีฉลุ กลับกลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ดึงดูดให้ผู้คนที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน การสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดลักษณะดังกล่าวกับคนแปลกหน้าในชีวิตประจำวันทั่วไปนอกเหนือจากพื้นที่การแสดงรุดหน้านั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย และหากการสร้าง

ความสัมพันธ์แบบนี้เกิดขึ้นจริงก็จะนำมาสู่ความไม่ลงรอยทางสังคม เนื่องจากการแสดงออกถึงความใกล้ชิดกันระหว่างผู้คนที่มีความสนิทสนมกันโดยเฉพาะ มิใช่การกระทำระหว่างคนแปลกหน้าที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เด่นชัด และตีตรากันอย่างเปิดเผย และผู้คนที่มีส่วนร่วมกับขบวนการในลักษณะอื่น ๆ จึงเปรียบเสมือนความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนแปลกหน้า ในทำนองเดียวกัน ความหลากหลายของการกระทำของผู้ร่วมขบวนการยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีเหลว ตามแนวคิดของการ์เซีย-มิสปีเรตา เพราะพื้นที่ของการแสดงรณรงค์หลอมรวมผู้คนให้มีส่วนร่วมในลักษณะเดียวกัน แต่ก็ไม่ได้เรียกร้องความสนิทชิดเชื้อในลักษณะฉันทมิตร แต่เป็นความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ ที่ กระจายหายไปหลังจากการแสดงรณรงค์และขบวนการสิ้นสุดลง

สรุป

การแสดงรณรงค์นั้นไม่ใช่เพียงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความเป็นอีสานใหม่ หรือเป็นภาพสะท้อนของการโอบรับเทคโนโลยีในวัฒนธรรมการสำแดงท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่สำคัญที่ช่วยให้เห็นถึงพลังอำนาจของดนตรีในการจัดระเบียบสังคม (แม้ว่าในสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจะมีความยุ่งเหยิงก็ตาม) และในการสร้างความสามารถกระทำการของปัจเจก จริงอยู่ว่าในการแสดงรณรงค์นั้นอาจจะมีรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไป ทั้งขนาด ระยะเวลา จำนวนผู้ร่วมงาน ฯลฯ และการศึกษารณแห่งคณะกังสดาลมิวลิตได้เปิดเผยให้เห็นถึงรายละเอียดเฉพาะเจาะจงที่เกิดขึ้นในระดับภาคพื้น ประสพการณ์ทางชาติพันธุ์วรรณนาที่ใช้ในการวิเคราะห์ตีความสิ่งที่เกิดขึ้นในสนามนั้นแสดงให้เห็นถึงประเด็นทางสังคมในภาพกว้างที่คอยกำกับความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คน รวมไปถึงกิจกรรมที่ปรากฏในสนาม ทั้งการแสดงดนตรี การเต้น และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น การศึกษาที่เฉพาะเจาะจงที่ผู้วิจัยได้นำเสนอนั้นจะเป็นประตูไปสู่การพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในภาพกว้างที่เกิดขึ้นได้ผ่านดนตรีประเภทรณรงค์และการมีส่วนร่วมกับการรณรงค์โดยเฉพาะ ไม่ว่าจะรณรงค์นั้นจะมีลักษณะใด และเกิดขึ้นในบริบทใดก็ตาม

ข้อเสนอแนะ

ดนตรีมีอิทธิพลในการประกอบสร้างความจริงทางสังคมผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวในตัวบท หรือผลงานดนตรี (ชิษณุพงศ์ อินทร์แก้ว, 2562) แต่ในขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมและการใช้ดนตรีสามารถเผยให้เห็นถึงการประกอบสร้างความจริงทางสังคมในอีกรูปแบบหนึ่งได้เช่นกัน ทั้งในรูปแบบที่ตอกย้ำและบังคับใช้อำนาจนำเพื่อสร้างบรรทัดฐานทางสังคมหรืออุดมการณ์ทางการเมือง (Ouyang, 2022) หรือในรูปแบบที่เป็นการทำทลายต่อต้าน และยั่วยุบรรทัดฐานนั้นเพื่อนำไปสู่ความเป็นไปได้ทางสังคมรูปแบบอื่น ๆ (Vich & Chitsanupong, 2025) ประเด็นทางสังคมเหล่านี้สามารถถูกพิจารณาอย่างเข้มข้นและแยกแยะได้โดยไม่ต้องละทิ้งการแสดงและการมีส่วนร่วมกับดนตรี การศึกษาบทบาทและพลังอำนาจของดนตรีในการแสดงรณรงค์นั้นเป็นเพียงหนึ่งในความเป็นไปได้อีกมากมายในการพินิจถึงวิธีการใช้ดนตรีของผู้คน และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมกับดนตรี ยังมีการแสดงและการมีส่วนร่วมทางดนตรีอีกมากมายในชีวิตประจำวันที่ต้องการสำรวจตรวจสอบและรอคอยการตีแผ่ถึงความหมายและความสำคัญทางสังคมของดนตรี ผู้วิจัยหวังว่าการศึกษานี้จะเป็นแนวทางไปสู่การสำรวจตรวจสอบดนตรีในเชิงสังคมศาสตร์ และหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดผู้คนจึงฟัง เล่น และมีส่วนร่วมกับดนตรี ไม่ว่าสิ่งที่เรียกว่าดนตรีนั้นจะมีรูปแบบใดก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ดวงคำจันทร์. (2564). *รณแห่งอีสาน: มหรพสัญจรข้ามพรมแดนวัฒนธรรม* (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2566, จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:273830.
- ชิษณุพงศ์ อินทร์แก้ว. (2562). ดนตรี: การประกอบสร้างความจริงทางสังคม. *วารสารมนุษยสังคมศิลปาสาร*, 1(1), 58-71. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2566, จาก <https://so03.tcithaijo.org/index.php/hsa/article/view/203666>.
- ณัฐพล วิสุทธิแพทย์. (2567). ดนตรีและเสียง. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี & เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ (บ.ก.), *มานุษยวิทยาที่ปรากฏ: 40 มโนทัศน์ร่วมสมัย* (น. 273-310). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ณัฐพล วิสุทธิแพทย์. (2568). ยาวปาย: การเคลื่อนที่และวิธีการฟังของรณแห่ง. *วารสารมานุษยวิทยา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร*, 8(1), 11-44. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2568, จาก <https://so06.tcithaijo.org/index.php/jasac/article/view/279785>.
- ทรงพล เลิศกอบกุล. (2563). *วัฒนธรรมดนตรีถิ่นใต้*. เชียงใหม่: ศูนย์ความเป็นเลิศด้านดนตรีและนาฏศิลป์ล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- รุ่งลติช จตุรไพศาล. (2565). *รณแห่งและการเดินบันได: วิทยุอีสานใหม่กับการประดิษฐ์ประเพณีและการสื่อสารเพื่อการต่อสู้ทางวัฒนธรรม* (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สืบค้นเมื่อ 12 มิถุนายน 2566, จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:307429.
- สงกรานต์ สมจันทร์. (2566). *คีตล้านนาคดี มานุษยวิทยาดนตรีและพิธีกรรมในล้านนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Adler, S. I. (2014). *Music for the Few: Nationalism and Thai Royal Authority* (Doctoral Dissertation). University of California, Riverside. USA. Retrieved October 9, 2018, from <https://escholarship.org/uc/item/3qb6z7dc>.
- DeNora, T. (2000). *Music in Everyday Life*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ellis, A. J. (1885). On the Musical Scales of Various Nations. *Journal of the Society of Arts*, 33, 485-527.
- Garcia-Mispireta, L. M. (2023). *Together, Somehow: Music, Affect, and Intimacy on the Dancefloor*. Durham, USA: Duke University Press Books.
- Keil, C. (1987). Participatory Discrepancies and the Power of Music. *Cultural Anthropology*, 2(3), 275-283. Retrieved May 21, 2023, from <https://doi.org/10.1525/can.1987.2.3.02a00010>.
- Kitiarsa, P. (2006). Modernity, Agency, and “Lam Sing”: Interpreting ‘Music-Culture Contacts’ in Northeastern Thailand. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 17(2), 34-65. Retrieved January 2, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/40860814>.

- Lekakul, G. (2017). *Prachan: Music, Competition, and Conceptual Fighting in Thai Culture* (Doctoral Dissertation). University of London. UK. Retrieved October 17, 2021, from <https://doi.org/10.25501/SOAS.00026516>.
- Marcus, G. E., & Fischer, M. M. J. (1999). *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences* (2nd ed.). Chicago, USA: University of Chicago Press.
- Miller, T. E. (1985). *Traditional Music of the Lao: Kaen Playing and Mawlum Singing in Northeast Thailand*. Westport, USA: Greenwood Press.
- Miller, T. E. (2005). From Country Hick to Rural Hip: A New Identity Through Music for Northeast Thailand. *Asian Music*, 36(2), 96-106. Retrieved October 10, 2018, from <https://dx.doi.org/10.1353/amu.2005.0014>.
- Morton, D. (1976). *The Traditional Music of Thailand*. Berkeley, USA: University of California Press.
- Myers-Moro, P. (1993). *Thai Music and Musicians in Contemporary Bangkok*. Berkeley, USA: Centers for South and Southeast Asia Studies, University of California at Berkeley.
- Ouyang, L. X. (2022). *Music as Mao's Weapon: Remembering the Cultural Revolution*. Urbana, USA: University of Illinois Press.
- Phoasavadi, P. (2005). *From Prachan to Prakuad: The Process of Officializing Traditional Music Competition in Contemporary Bangkok* (Doctoral Dissertation). University of Washington. USA. Retrieved October 10, 2018, from <https://www.proquest.com/openview/f8d8c0caca7e09270543384e600fd8e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>.
- Roongruang, P. (1999). *Thai Classical Music and Its Movement from Oral to Written Transmission, 1930-1942: Historical Context, Method, and Legacy of the Thai Music Manuscript Project* (Doctoral Dissertation). Kent State University. Retrieved October 10, 2018, from <https://www.proquest.com/openview/fa274c9faa45809bbf9316d0f46e8ae2/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>.
- Sawangchot, V., & Boonma, S. (2025). Rod-Hae: Sound System Culture and Live Music Performance in Northeastern Thailand. In V. Sawangchot (Ed.), *Made in Thailand: Studies in Popular Music* (pp. 129-135). New York, USA: Routledge.
- Seeger, A. (1992). Ethnography of Music. In H. Myers (Ed.), *Ethnomusicology: An Introduction* (pp. 88-119). London, UK: The Macmillan Press.
- Slobin, M. (1994). Ethnomusicology: From Ethnography to Cultural Studies. *American Anthropologist*, 96(3), 701-703. Retrieved March 12, 2019, from <https://www.jstor.org/stable/682318>.
- Small, C. (1998). *Musicking: The Meanings of Performing and Listening*. Connecticut, USA: Wesleyan University Press.

- Stengs, I. (2024). The Material Heritage of “The Wild Boars Cave Rescue”—A Case-Study of Emotions and Sacralisation in Present-Day Thailand. *Religions*, 15(3), 1-22. Retrieved July 3, 2025, from <https://doi.org/10.3390/rel15030258>.
- Tassanawongwara, C. (2018). *Performing Identity through the Klong Yao Tradition among the Siamese Community of Perlis Malaysia* (Master’s Thesis). University of Malaya. Kuala Lumpur.
- Tausig, B. (2019). *Bangkok Is Ringing: Sound, Protest, and Constraint*. New York, USA: Oxford University Press.
- Turino, T. (2008). *Music as Social Life: The Politics of Participation*. Chicago, USA: University of Chicago Press.
- Vich Boonrod & Chitsanupong Intarakaew. (2025). Music and Women’s Power Negotiation in Local Spaces: A Case Study of Factory Women and the Creation of New Social Spaces. *Asia Social Issues*, 18(5), 1-11. Retrieved October 2, 2025, from <https://doi.org/10.48048/asi.2025.280052>.
- Wisuttipat, N. (2022). *Spicy: Gendered Practices of Queer Men in Thai Classical String Music* (Doctoral Dissertation). University of California, Riverside. USA. Retrieved December 18, 2024, from <https://escholarship.org/uc/item/05f4j044>.
- Wisuttipat, N. (2025). Twerking, Alcohol, Ordination: Rethinking Sacred and Secular with Rot Hae’s Mobile and Participatory Performances in Thailand. *MUS/Cultures*, 52. [forthcoming]
- Wong, D. (2001). *Sounding the Center: History and Aesthetics in Thai Buddhist Performance*. Chicago, USA: University of Chicago Press.
- Wong, D. (2008). Moving: From Performance to Performative Ethnography and Back Again. In G. F. Barz & T. J. Cooley (Eds.), *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology* (2nd ed., pp. 76-89). New York, USA: Oxford University Press.

เงารุ่งโรจน์และร่วงโรย

ในนิราศภูเขาทอง:

การปรากฏของโลกธรรม 8

ในชีวิตและวรรณกรรมของสุนทรภู่

4

Glory and Decline in *Nirat Phu Khao Thong*:
Reflections on the Eight Worldly Conditions
(*Lokadhamma 8*) in the Life and Works of
Sunthorn Phu

รับบทความ 24 เมษายน 2568
แก้ไขบทความ 27 ตุลาคม 2568
ตอบรับบทความ 28 ตุลาคม 2568

ณัฐพงษ์ แก้วสีสด^{1*}

Nattaphong Keawseesod

วิลาสินี ดือราแม²

Wilasinee Deramae

สุภักดิ์ สุธนภิญโญ³

Suphakkhathat Suthanaphinyo

1-2 นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

เลขที่ 1 ถนนอุทองนอก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

Undergraduate Student, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University
No. 1 U-Thong Nok Road, Dusit Subdistrict, Dusit District, Bangkok 10300, Thailand

*Corresponding author, e-mail: s65121109002@ssru.ac.th

3 อาจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

เลขที่ 1 ถนนอุทองนอก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

Lecturer, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University

No. 1 U-Thong Nok Road, Dusit Subdistrict, Dusit District, Bangkok 10300, Thailand

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการปรากฏของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “โลกธรรม 8” ภายในวรรณกรรมนิราศภูเขาทองประกอบกับชีวประวัติของสุนทรภู่ซึ่งเป็นผลงานที่สะท้อนสถานะชีวิตและจิตใจของกวีเอกในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิต ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากต้นฉบับนิราศภูเขาทองฉบับตรวจชำระของกรมศิลปากร พ.ศ. 2510 และเอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์พบว่า โลกธรรม 8 ปรากฏในตัวบทอย่างเด่นชัดและสัมพันธ์กับชีวิตจริงของสุนทรภู่ โดยมีลาภ-เสื่อมลาภ สะท้อนผ่านโอกาสที่กวีได้รับราชการเป็นอาลักษณ์จากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และการเสื่อมสูลูกเมื่อสิ้นรัชกาลนั้น มียศ-เสื่อมยศ ปรากฏจากการได้รับแต่งตั้งเป็นขุนสุนทรโวหาร และการตกจากสถานะกวีหลวงสู่สามัญชนในรัชกาลถัดมา สรรเสริญ-นินทา แสดงผ่านการได้รับการยกย่องเชิดชูจากพระมหากษัตริย์และราชสำนัก ตลอดจนการเผชิญคำครหาหลังบวชเป็นพระภิกษุแต่ยังคงแต่งนิราศ สุข-ทุกข์ สะท้อนผ่านความปิติเมื่อได้รับพระเมตตาจากพระมหากษัตริย์และความทุกข์โศกจากการสูญเสียที่พึงพิงและการพลัดพราก นิราศภูเขาทองมิได้เป็นเพียงวรรณกรรมพรรณนาเส้นทาง หากยังสะท้อนสัจธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “โลกธรรม 8” ที่สุนทรภู่ถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของชีวิต การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า สุนทรภู่ได้ใช้โลกธรรม 8 เพียงเพื่อแสดงอารมณ์ส่วนตัว แต่ยังเจตนาสื่อสารหลักธรรมแก่ผู้อ่าน เพื่อให้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงและการวางใจอย่างรู้เท่าทันในความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ผลวิจัยจึงช่วยเสริมความเข้าใจเชิงลึกทั้งด้านวรรณคดีและด้านปรัชญาธรรม ทำให้นิราศภูเขาทองมีคุณค่าทั้งเชิงสุนทรียศาสตร์และเชิงศีลธรรม

คำสำคัญ : นิราศภูเขาทอง โลกธรรม 8 พระพุทธศาสนา สุนทรภู่

Abstract

This study aims to examine the manifestation of Buddhist teachings, particularly the “Eight Worldly Conditions” (*Lokadhamma 8*), in the literary work *Nirat Phu Khao Thong*, in conjunction with the biography of Sunthorn Phu. The text reflects both the existential conditions and the inner world of Thailand’s preeminent poet during a significant transitional period of his life. The research employs content analysis based on the 1967 critical edition of *Nirat Phu Khao Thong* published by the Fine Arts Department, together with relevant secondary sources. The findings reveal that the Eight Worldly Conditions appear prominently in the text and correspond closely to Sunthorn Phu’s real-life experiences. (1) Gain and loss are reflected in his service as a royal scribe under King Rama II and the decline of his status after the king’s passing. (2) Honor and dishonor emerge from his appointment as Khun Sunthorn Woharn and his subsequent fall from the position of court poet to that of a commoner in the following reign. (3) Praise and blame are conveyed through the esteem he received from the monarch and the court, contrasted with the criticism he faced after ordaining as a monk while continuing to compose poetry. (4) Happiness and suffering are

illustrated through his joy in royal favor and his sorrow over the loss of patronage and personal separation.

Nirat Phu Khao Thong is not merely a travelogue but also a profound reflection of Buddhist truths, especially the Eight Worldly Conditions, which Sunthorn Phu expressed through his lived experiences. The study suggests that Sunthorn Phu did not treat these conditions merely as personal sentiments but as a deliberate means of communicating Buddhist teachings, encouraging readers to recognize impermanence and cultivate equanimity amid life's changes. Consequently, this work enriches understanding of both literary aesthetics and moral philosophy, affirming the enduring value of *Nirat Phu Khao Thong* as a masterpiece of Thai literature.

Keywords: *Nirat Phu khao Thong*, Eight Worldly Conditions, Buddhism, Sunthorn Phu

บทนำ

สุนทรภู่ หรือพระสุนทรโวหาร รัตนกวีแห่งสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ได้รังสรรค์ผลงานวรรณคดีอันทรงคุณค่าไว้เป็นจำนวนมาก กวีนิพนธ์ของท่านมีลีลาสละสลวย สัมผัสนอกและสัมผัสในประสานกันอย่างงดงาม อ่านแล้วไพเราะเพราะพริ้ง แสดงถึงจินตนาการอันกว้างไกล (กรมศิลปากร, 2529, น. 1) หนึ่งในผลงานที่มีคุณค่า คือ นิราศภูเขาทองซึ่งเป็นผลงานที่สุนทรภู่แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ช่วงที่ท่านตกยากและประสบความลำบาก ในเรื่องนี้ สุนทรภู่ได้ถ่ายทอดความน้อยใจในโชคชะตาและความอาภัพของตนเอง อย่างไรก็ตาม ท่านมิได้โทษใครว่าเป็นต้นเหตุของความทุกข์นั้น แต่กลับยอมรับว่าเป็นเรื่องของโชคชะตาที่กำหนดไว้ ซึ่งสะท้อนบุคลิกของสุนทรภู่ได้อย่างชัดเจนว่า ท่านไม่เคยคิดจองเวรหรือโทษใคร ในนิราศภูเขาทองผู้อ่านสามารถสัมผัสได้ถึงความจริงรักภักดีและความชื่นชมของสุนทรภู่ที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) เนื่องจากท่านแต่งเรื่องนี้หลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตไม่นาน ทำให้ความเศร้าโศกของสุนทรภู่ยังคงฝังแน่นในจิตใจ อีกทั้งในช่วงเวลานั้น ท่านกำลังเผชิญกับความยากลำบากและขาดที่พึ่งพิง การแต่งนิราศเรื่องนี้จึงเกิดขึ้นท่ามกลางความทุกข์และความโศกเศร้า ด้วยเหตุนี้บรรยากาศในนิราศภูเขาทองจึงเต็มไปด้วยความหม่นหมอง แตกต่างกับนิราศเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ที่มักมีการหยอกล้อหรือพรรณนาถึงความรัก แต่ในเรื่องนี้แทบไม่มีการรำพันถึงความรักฉันคู่สาวเลย ผู้อ่านจึงสัมผัสได้ถึงอารมณ์ที่แตกต่างออกไปจากนิราศทั่วไป แม้นิราศภูเขาทองจะเป็นนิราศที่สั้นที่สุดของสุนทรภู่ แต่กลับได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศที่ดีที่สุด สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การที่กวีแต่งนิราศจากประสบการณ์จริงและอารมณ์ความรู้สึกแท้จริง ช่วยให้ผลงานมีความจริงใจและสามารถสร้างความประทับใจแก่ผู้อ่านได้มากกว่านิราศที่แต่งขึ้นจากจินตนาการ (พจนีย์ เห็นพิทักษ์, 2515, น. 195)

เนื่องจากศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์มาตั้งแต่อดีต เมื่อมนุษย์พัฒนาความคิดและรวมตัวกันเป็นชุมชน ศาสนาจึงกลายเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข ศาสนาเกี่ยวข้องกับจิตใจมนุษย์วางแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นหลักยึดและเป็นแสงสว่างนำทาง ด้วยเหตุนี้ การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงมีศาสนาแทรกอยู่ในวิถีปฏิบัติและประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ซึ่งล้วนได้รับอิทธิพลจากศาสนา อีกทั้งวรรณกรรม ในฐานะเครื่องบันทึกเหตุการณ์ของแต่ละยุคสมัย ย่อมสะท้อนอิทธิพลของศาสนาไว้

อย่างชัดเจนและแพร่หลาย โดยจะพบว่าวรรณกรรมไทยสะท้อนปรัชญาและความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยมุ่งสอนให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยเน้นเรื่อง **กรรม** ซึ่งเป็นตัวกำหนดผลของการกระทำ ไม่ว่าดีหรือชั่ว เห็นได้จากวรรณกรรมประเภทนิราศ กวีมักพรรณนาเรื่องกรรมและผลของกรรม โดยเปรียบเทียบความพลัดพรากจากคนรักกับเวรกรรมที่ทำให้สัตว์โลกต้องพรากจากคู่ หากเคยทำให้ผู้อื่นพลัดพราก ย่อมได้รับผลกระทบตอบสนอง หรือหากกระทำความดีแล้วไม่สมหวัง ก็มักเชื่อว่าเป็นเพราะกรรมแต่ปางก่อนที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จ แนวคิดเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางศาสนา นอกจากนี้กวีได้นำหลักธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะ **จริยธรรม** มาสอดแทรกในวรรณกรรมของตน เนื่องจากจริยธรรมมีอิทธิพลต่อจิตใจมนุษย์อย่างยิ่ง และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งจริยธรรมนั้นประกอบด้วยทั้งข้อควรปฏิบัติ และข้อห้าม โดยส่งเสริมให้คนทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว เพื่อป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้กวีจึงใช้โอกาสแทรกคำสอนเหล่านี้ลงในงานของตน จนกลายเป็นภาพิตและข้อคิดทางศาสนา เช่น **โลกธรรม 8** ที่ปรากฏใน *นิราศภูเขาทอง* ของสุนทรภู่ (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2536, น. 212-214, 232-233)

ผู้วิจัยได้ศึกษาบททวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผ่านการวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่พบว่า นิราศภูเขาทองสะท้อนสุนทรียศาสตร์และความงามในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการแปรภาพที่พบเห็นและอารมณ์ความรู้สึกเป็นบทกวี ตลอดจนการพรรณนาความอาลัยต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีของสุนทรภู่ที่มีต่อพระองค์เสมอมา นอกจากนี้นิราศภูเขาทองยังสะท้อนถึงความรักและความคิดคำนึงถึงหญิงคนรัก โดยมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากวรรณกรรมแนวจินตนาการ เนื่องจากเรื่องราวที่เล่านี้มาจากประสบการณ์จริงไม่ได้ปรุงแต่ง แต่กลับให้แง่คิดเชิงปรัชญาและสอดคล้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อหา ได้แก่ ไตรลักษณ์ หลักกรรม อธิษฐานธรรม 4 สัมมาวาจา ธรรมทำให้งาม 2 การไม่คบคนพาล ศีล 5 โลกธรรม 8 และความกตัญญูกตเวที ซึ่งช่วยเสริมมิติทางศีลธรรมและจริยธรรมให้กับบทกวี ทำให้นิราศภูเขาทองเป็นวรรณกรรมที่มีทั้งความงามและคุณค่าทางศาสนา (ธัญลักษณ์ อารยตานนท์ และ พระมหาพจน์ สุวโจ, 2565, น. 267-268)

นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาและวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง พบว่าสุนทรภู่ได้ถ่ายทอด “โลกธรรม 8” ไว้อย่างกลมกลืนกับคำสอนแห่งพุทธธรรมอย่างแนบเนียน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาในบริบทของชีวิตกวีผู้มากด้วยประสบการณ์ทั้งด้านรุ่งเรืองและร่วงโรย ชะตาชีวิตที่ต้องเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างผกผันได้หล่อหลอมให้สุนทรภู่ตระหนักถึงสัจธรรมของโลกอย่างถ่องแท้ ในงานนิราศชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความจริงอันเป็นสากลของ “โลกธรรม 8” ได้แก่ ลาภ-เสื่อมลาภ ยศ-เสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา และ สุข-ทุกข์ ซึ่งมีการสอดแทรกไว้ทั้งในเชิงเนื้อหาและอารมณ์ความรู้สึกของบทกวีอย่างแนบเนียน แสดงให้เห็นว่าแม้โลกจะหมุนเวียนด้วยความไม่แน่นอนเพียงใด มนุษย์ก็ยากจะหลีกเลี่ยงธรรมดาเหล่านี้ไปได้ พระพุทธองค์ทรงชี้ว่าธรรมเหล่านี้คือวิถีแห่งโลกเป็นสิ่งที่มากับชีวิต เป็นบททดสอบของจิตที่ควรฝึกฝนให้รู้เท่าทันและวางเฉย ในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่จึงไม่เพียงแต่ถ่ายทอดความงดงามของภาษาและฉากเดินทาง หากยังเผยแผ่ภูมิอันลุ่มลึกของชีวิตมนุษย์ที่ผูกพันกับความไม่เที่ยง โดยสื่อสารผ่านบทกวีที่เต็มไปด้วยศรัทธาปลงใจ และความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต (เครือวัลย์ ศรีรัตนลัม, 2553, น. 88) อย่างไรก็ตามงานวิเคราะห์ในครั้งนี้ยังเป็นเพียงการศึกษาโดยรวม มิได้ลงลึกถึงรายละเอียดในแต่ละข้อของโลกธรรม 8 อย่างแยกเป็นด้าน ๆ จึงเป็นแนวทางเบื้องต้นที่สามารถพัฒนาและต่อยอดในการศึกษาวิเคราะห์เชิงลึกในอนาคต

วัตถุประสงค์

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาการปรากฏของโลกรธรรม 8 ในนิราศภูเขาทองประกอบกับชีวประวัติของสุนทรภู่

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อศึกษาการสะท้อนหลักธรรม “โลกรธรรม 8” ในวรรณกรรม นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่

แหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ: หนังสือนิราศภูเขาทอง ฉบับตรวจชำระของกรมศิลปากร พ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นต้นฉบับหลักในการวิเคราะห์

2. ข้อมูลทุติยภูมิ: หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมของสุนทรภู่ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา และแนวคิดเรื่องโลกรธรรม 8

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ทบทวนและวิเคราะห์ข้อความใน นิราศภูเขาทอง โดยละเอียด เพื่อคัดเลือกวรรคตอนที่สะท้อนหลักธรรมในแต่ละข้อ

2. เปรียบเทียบและเชื่อมโยงกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

3. สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตจริงของสุนทรภู่กับประเด็นธรรมะที่ปรากฏในตัวบท เพื่อให้เห็นมิติของวรรณกรรมเชิงธรรมะอย่างเป็นองค์รวม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ในครั้งนี้ใช้แนวคิดเรื่องโลกรธรรม 8 เป็นกรอบในการวิเคราะห์โลกรธรรม 8 ในพระพุทธศาสนา โดยโลกรธรรม คือธรรมดาของโลก ธรรมที่มีอยู่ประจำโลกและครอบงำสรรพสัตว์ให้ดำเนินไปตามครรลองของมัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2564ก, น. 382) พระพุทธศาสนานิยามว่า โลกรธรรม 8 ประกอบด้วยสองส่วน คือฝ่ายที่น่าปรารถนาและฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนา ซึ่งเปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญที่หมุนเวียนสลับกันอยู่ในชีวิตมนุษย์ ฝ่ายที่น่าปรารถนา หรือ อภิหารมณ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ลาภ คือการได้มาซึ่งทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ ยศ คือ การได้รับตำแหน่งหรือเกียรติยศ สรรเสริญ คือการได้รับคำชมเชยจากผู้อื่น และสุข คือ ความสบายทั้งกายและใจ สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา ใฝ่หา และถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความสำเร็จในชีวิต ในทางตรงกันข้าม ฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนา หรือ อนิหารมณ ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ เสื่อมลาภ คือการสูญเสียทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ เสื่อมยศ คือการหมดอำนาจหรือเกียรติคุณ นินทา คือการถูกตำหนิหรือกล่าวร้าย และทุกข์ คือความเจ็บปวดทั้งกายและใจ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2564ข, น. 216–217; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สิ่งเหล่านี้คือเงามืดที่มนุษย์พยายามหลีกเลี่ยง แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเช่นเดียวกับความสุข โลกรธรรม 8 จึงเป็นสัจธรรมที่ทุกคนต้องเผชิญ ไม่ว่าจะยากดีมีจนล้วนต้องผ่านความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านดีและร้าย ชีวิตของมนุษย์ไม่อาจมีแต่ความสุขโดยปราศจากความทุกข์

เช่นเดียวกับฤดูกาลที่เปลี่ยนผันตามธรรมชาติ ผู้ที่เข้าใจและยอมรับโลกธรรมย่อมสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีสติและปัญญา เมื่อพบความสุขก็รู้เท่าทัน ไม่หลงระเห็จเมื่อพบความทุกข์ก็รู้จักยอมรับและปล่อยวาง การตระหนักเช่นนี้ช่วยให้ใจสงบ ไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ทั้งหลาย (พระครูภาวนาจนธรรมาภรณ์ และคณะ, 2566, น. 119) ผู้ศึกษานำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ นิราศภูเขาทอง เพื่อพิจารณาท่าทีและความรู้สึกของผู้ประพันธ์ต่อเหตุการณ์ระหว่างการเดินทาง ไม่ว่าจะเป็นความพลัดพราก ความโศกเศร้า ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง หรือความหวังและการปล่อยวางต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เหล่านี้ล้วนสะท้อนสภาพจิตใจของผู้ประพันธ์ภายใต้บริบทของสังคมและวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกยุคทุกสมัยต่างดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้โลกธรรม 8 เช่นเดียวกัน

ผลการวิจัย

นิราศภูเขาทองซึ่งแต่งขึ้นในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเนื้อความกล่าวถึงช่วงเวลาที่ยอดขุนทรภู์ กำลังบวชเป็นพระภิกษุ หลังจากออกพรรษาและรับกฐินในเดือน 11 แล้ว ท่านได้ออกเดินทางจากวัดราชบูรณราชวรวิหาร (วัดเลียบ) พร้อมกับหนูพัดผู้เป็นบุตรชายที่ยังเด็กอยู่ มุ่งหน้าไปยังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างการเดินทางโดยเรือ ขุนทรภู์ได้พรรณนาถึงสถานที่สำคัญที่ผ่านไปตามลำดับ อาทิ พระบรมมหาราชวัง จากนั้นล่องเรือผ่านบางพลัด นนทบุรี ปากเกร็ด สามโคก และบ้านจี้ว จนกระทั่งถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วงค่ำ และแวะพักค้างคืนที่หน้าวัดพระเมรุ รุ่งเช้าซึ่งเป็นวันพระ ท่านได้เดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งเชื่อกันว่ามีพระธาตุบรรจุอยู่ ณ ที่นั้น ขุนทรภู์ได้ตั้งจิตอธิษฐานขอพรให้ได้เกิดเป็นคนดี มีศีลธรรม และมีความสุขทั้งกายและใจในทุกชาติ พร้อมทั้งตั้งปณิธานเพื่อมุ่งสู่พระนิพพานในอนาคต หลังจากได้กราบพระแล้ว ท่านได้พบพระธาตุในเกสรดอกบัว จึงอัญเชิญบรรจุไว้ในขวดแก้ว และวางไว้ในโลงศิระเพื่อนำกลับไปบูชา ทว่าเมื่อถึงรุ่งเช้า พระธาตุกลับอันตรธานหายไป ในวันเดียวกันนั่นเอง ขุนทรภู์จึงออกเดินทางกลับกรุงเทพฯ และถึงวัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) ในช่วงเย็นของวันนั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2548, น. 12)

ผลการวิเคราะห์ตัวบทวรรณคดีประกอบกับชีวประวัติของขุนทรภู์ สามารถจำแนกแนวคิดโลกธรรม 8 ในนิราศภูเขาทอง ได้ดังนี้

1. ลาก - เสื่อมลาก

ลากในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ถูกคนทั่วไปปรารถนาและยินดีเมื่อได้รับ ถือเป็นสิ่งที่สร้างความพึงพอใจและความสุขทางใจ ทั้งในแง่ของทรัพย์สิน สิ่งของ หรือโอกาสที่ได้รับโดยไม่คาดคิดมาก่อน หรือได้รับมาโดยไม่ต้องลงทุนลงแรง จึงมักได้รับการยกย่องว่าเป็นลาภอันประเสริฐ โดยทั่วไป ลากย่อมส่งผลให้เกิดความรู้สึกสบายใจ เบิกบาน และเป็นที่พึงพอใจของผู้ได้รับ (พระครูอุเทศธรรมสาธิต อชิโต (เร็นราย), 2564, น. 56)

จากการวิเคราะห์ประวัติของขุนทรภู์ จะพบว่าชีวิตของขุนทรภู์นั้นได้รับลากโดยไม่คาดคิดมาก่อน กล่าวคือเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทอดพระเนตรสำนวนกลอนของขุนทรภู์ในระหว่างการสอบสวนหาผู้แต่งหนังสือบัตรสนเท่ห์ ด้วยทรงเห็นถึงความสามารถทางวรรณศิลป์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนทรภู์เข้ารับราชการเป็นอาลักษณ์ (กรมศิลปากร, 2529, น. 13)

ในขณะที่เมื่อบริบทแวดล้อมหลายอย่างในชีวิตของขุนทรภู์เปลี่ยนแปลงไปจะพบว่าขุนทรภู์ประสบกับการ เสื่อมลาก โดยเสื่อมลาก ในที่นี้หมายถึง ความธรรมดาของโลกที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สิ่งที่ได้มาย่อมมีโอกาสเสื่อมสูญไปได้เช่นกัน เป็นสถานะที่แสดงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นไปได้หรือเสีย กำไรหรือขาดทุน สมหวังหรือผิดหวัง ล้วนเป็นไปตามกฎแห่งอนิจจัง อันเป็นหลักในพระพุทธศาสนาที่ชี้ให้เห็นว่า

ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืน แม้สิ่งของหรือทรัพย์สินที่เราครอบครองและผูกพันด้วยความรักและห่วงหา
ก็ไม่อาจยึดถือไว้ได้ตลอดไป (พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิโต (รินรวย), 2564, น. 56)

ผลการวิเคราะห์ด้วยบทจะพบว่าสุนทรภู่สะท้อนการเสื่อมลาภจากการสูญเสียสถานะของตนเองจากวี
หลงไปเป็นสามัญชนดังตัวบท

“ถึงหน้าวังดังหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไอผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศรัทธาขาด	ด้วยไร้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคช้ำกรรมช้ำวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา”
	(กรมศิลปากร, 2510, น. 8)

จากตัวบทจะพบว่าเมื่อเดินทางมาถึงบริเวณหน้าพระบรมมหาราชวัง สุนทรภู่เกิดความเศร้าโศก
อย่างลึกซึ้ง เนื่องด้วยระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้ซึ่งเคย
ทรงใกล้ชิดและมีพระเมตตาต่อท่านเป็นอย่างยิ่ง สุนทรภู่เคยมีโอกาสเข้าเฝ้าพระองค์บ่อยครั้งและได้รับความไว
วางพระราชหฤทัยในฐานะกวีประจำราชสำนัก เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต สุนทรภู่จึงรู้สึกทราบบนตนเองได้
สิ้นชีวิตลงด้วยเช่นกัน เหตุเพราะขาดที่พึ่งและไม่มีญาติหรือผู้ให้ความช่วยเหลือ ส่งผลให้ชีวิตตกของสุนทรภู่อยู่
ในความยากลำบาก ประสบทั้งโรคภัยไข้เจ็บและเคราะห์กรรมที่ถาโถม มีอาจพึงพาใครได้ดังที่เคย และยังคง
เผชิญกับความเสื่อมลาภจากตำแหน่งและเกียรติยศที่เคยได้รับมาก่อนหน้านี้

2. ยศ - เสื่อมยศ

ยศ ในที่นี้หมายถึง สถานะหรือเกียรติแห่งความเป็นใหญ่ ซึ่งเกิดขึ้นจากการทำความดี มีคุณธรรม
และเป็นที่ยอมรับในสังคม บุคคลใดที่ประกอบความดี ย่อมมีสิทธิ์ได้รับยศตามความเหมาะสม ทั้งนี้ “ยศ”
สามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ **อิสริยยศ** คือ ยศที่แสดงถึงความสูงศักดิ์ เป็นที่เคารพยกย่องของ
บุคคลทั่วไป ผู้มีอิสริยยศมักได้รับความสะดวกสบายจากผู้คนรอบข้าง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มักไร้อุปสรรค
ซึ่งแตกต่างจากบุคคลธรรมดาสามัญที่อาจประสบอุปสรรคมากกว่าในชีวิตประจำวัน **บริวารยศ** หมายถึง ยศที่
เกิดจากการมีบริวารหรือผู้ร่วมงานจำนวนมาก ซึ่งพร้อมให้ความช่วยเหลือในหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งหนักและเบา
อย่างไรก็ตาม การจะได้รับบริวารยศนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ผู้ที่ได้รับต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีน้ำใจ เมตตา และกรุณา
จึงจะเป็นที่รักใคร่ของผู้คน และ **เกียรติยศ** คือ ความมีชื่อเสียงอันเกิดจากการประพฤติดี มีศีลธรรม
ซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ และสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคม เป็นยศที่เกิดจากความดีงามและเป็นที่ยอมรับ
ในวงกว้าง (พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิโต (รินรวย), 2564, น. 56)

จากการศึกษาประวัติของสุนทรภู่ พบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระเมตตา
และโปรดปรานสุนทรภู่เป็นอย่างยิ่ง ภายหลังสุนทรภู่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาลักษณ์ในราชสำนัก ก็
มีเรื่องเล่าถึงความสามารถและความชอบในหน้าที่ของท่านว่า ในขณะนั้นพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร
เรื่อง รามเกียรติ์ และเมื่อดำเนินเรื่องมาถึงตอนนางสีดาผูกคอตาย ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์เดิมในรัชกาลที่ 1
ที่ใช้แสดงละครสืบต่อกันมา พระองค์ทรงเห็นว่าบทดังกล่าวยังไม่ลื่นไหลหรือเหมาะสม จึงมีพระราชดำริให้กวี
ในราชสำนักร่วมกันช่วยแต่งต่อ แต่ไม่มีใครสามารถเรียบเรียงบทให้ต่อพระราชหฤทัยได้ ในโอกาสนั้น
พระองค์จึงทรงมีพระราชดำรัสให้สุนทรภู่เป็นผู้แต่งบทต่อ ผลงานของสุนทรภู่เป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง
พระองค์จึงทรงยกย่องในเชาว์ปัญญาและมีฝีมือด้านกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่ และนับแต่นั้นมา สุนทรภู่จึงได้รับการ

ยกย่องให้เป็นหนึ่งในกวีที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยและทรงปรึกษาอยู่เสมอ พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งสุนทรภู่เป็นขุนสุนทรโวหาร ประจำกรมพระอาลักษณ์ พร้อมทั้งพระราชทานที่ดินให้ปลูกเรือนอยู่บริเวณใต้ท่าช้าง และทรงโปรดให้เข้าเฝ้าเป็นนิจ ในคราวที่เสด็จประพาส ก็โปรดให้สุนทรภู่ลงเรือพระที่นั่งร่วมด้วย เพื่อทำหน้าที่อ่านและเขียนบทกลอนในขณะทรงพระราชนิพนธ์ (กรมศิลปากร, 2529, น. 14-15) เมื่อสุนทรภู่รำลึกถึงอดีตอันรุ่งเรืองในราชสำนัก แล้วเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบันที่ต้องเผชิญความโดดเดี่ยวและไร้อำนาจ บทพรรณนาใน *นิราศภูเขาทอง* จึงสะท้อนสภาพภาวะเสื่อมยศได้อย่างเด่นชัด ดังตัวบท

“ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั่งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกลิ่นสิ้นแม่น้ำในลำคลอง	มิได้ซ้องเคื่องขัดหทัยา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 16)

จากตัวบทประพันธ์พบว่าเมื่อสุนทรภู่เดินทางมาถึงบริเวณหน้าแพ ได้พบเรือพระที่นั่งจอดเทียบอยู่เบื้องหน้า ภาพดังกล่าวกระตุ้นให้เกิดความทรงจำถึงอดีตเมื่อครั้งยังมีโอกาสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ร่วมกับพระจมีนไวย ซึ่งเป็นพระสหายคนสนิท ความคิดถึงในช่วงเวลาแห่งเกียรติยศนั้นทำให้สุนทรภู่เกิดความโศกเศร้าจนน้ำตาไหล ในอดีตสุนทรภู่เคยหมอบกราบเบื้องพระยุคลบาท และมีโอกาสลงเรือบัลลังก์ทองร่วมในพระราชกิจ ทั้งยังมีบทบาทในการแต่งและดัดแปลงบทวรรณคดี รวมถึงการรับพระราชโองการเพื่ออ่านบทกลอนในงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคราวเสด็จทอดกฐิน ที่แม้กิจกรรมจะดำเนินไปจนสิ้นสุด พระองค์ก็ยังไม่เคยทรงมีพระราชดำรัสติเตียนสุนทรภู่เลยแม้แต่ครั้งเดียว เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพและเกียรติยศที่สุนทรภู่เคยได้รับในราชสำนัก

เสื่อมยศในที่นี้หมายถึง สภาวะที่บุคคลขาดซึ่งคุณงามความดี และไม่ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรม จริยธรรม ส่งผลให้สูญเสียเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความน่าเคารพนับถือจากสังคม บุคคลผู้ประพฤติเช่นนี้มักถูกมองว่าเป็น “คนอัปยศ” คือผู้ที่มีแต่พฤติกรรมอันเลวร้าย อันเป็นที่รังเกียจของผู้อื่น และไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่ชนหรือสภาวะที่เสื่อมไปจากความเป็นใหญ่ (พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิโต (รื่นราย), 2564, น. 56)

เมื่อวิเคราะห์ตัวบทพบว่าสุนทรภู่สะท้อนการเสื่อมยศจากการสูญเสียสถานะของตนเองจากกวีหลวงไปเป็นสามัญชนดังตัวบท

“โอ้พระคุณสูญลับไม่กลับหลัง	แต่ชื่อตั้งก็ยังอยู่เขารู้ทั่ว
โอ้เรานี้ที่สุนทรประทานตัว	ไม่รอดชั่วเขินสามโคกยิ่งโคกใจ
สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม่นก่าเน็ดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 16)

จากตัวบทจะพบว่าเมื่อสุนทรภู่เดินทางมาถึงจังหวัดปทุมธานี ได้กล่าวแสดงความรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แม้ว่าพระองค์จะเสด็จสวรรคตไปแล้วก็ตาม แต่พระราชทานนาม “ปทุมธานี” ยังคงปรากฏอยู่เป็นนิรันดร์ อย่างไรก็ดี สุนทรภู่กลับตั้งข้อสังเกตถึงชื่อของตนเองในฐานะ “ขุนสุนทรโวหาร” ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเช่นกัน แต่กลับไม่

ปรากฏชื่อหรือเกียรติคุณในราชสำนักหลังจากที่พระองค์เสด็จสวรรคต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดทำจารึก ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดยมีการแต่งกลอนเพลงยาวกลบท และบทกวีต่าง ๆ ปรากฏว่าแม้แต่ข้าราชการบริพารระดับล่างยังได้รับพระบรมราชานุญาตให้มีชื่อในฐานะผู้ประพันธ์ ทว่าสุนทรภู่ยังเป็นกวีเอกในรัชกาลก่อน กลับไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกชุดดังกล่าว อันอาจสันนิษฐานได้ว่าท่านอาจตกอยู่ในพระราชอาญาหรือไม่โปรดในรัชกาลนี้ ซึ่งสอดคล้องกับถ้อยคำในตัวบทประพันธ์ที่สุนทรภู่ได้กล่าวถึงความลำบากและความเปลี่ยนแปลงหลังจากพ้นจากตำแหน่งกวีหลวง การสูญเสียสถานะจากผู้มีตำแหน่ง “ขุนสุนทรโวหาร” สู่สามัญชน สะท้อนถึงความไม่แน่นอนของเกียรติยศในระบบสังคมไทยโบราณ (กรมศิลปากร, 2529, น. 22)

3. สรรเสริญ - นินทา

สรรเสริญ ในที่นี้หมายถึง การกล่าวถึงความดีของผู้อื่น ไม่ว่าจะกล่าวต่อหน้าหรือลับหลังเจ้าของความดีนั้น ล้วนถือว่าเป็นการสรรเสริญ ในทำนองเดียวกัน หากมีผู้กล่าวถึงความดีของเรา ก็เรียกได้ว่า “เราได้รับการสรรเสริญ” การได้รับคำสรรเสริญเช่นนี้สะท้อนถึงการยอมรับในคุณงามความดีที่ได้กระทำ และถือเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา เพราะเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณค่าทางศีลธรรมและพฤติกรรมอันเหมาะสมในสายตาของสังคม (พระมหาชวน ชวนปัญโญ อัครภูมิ, 2565, น. 23)

ชีวิตของสุนทรภู่ช่วงเป็นไปตามหลัก “สรรเสริญ” ตามหลักโลกธรรม 8 กล่าวคือ เมื่อสุนทรภู่ได้รับตำแหน่งอาลักษณ์ ได้มีโอกาสแสดงความสามารถในทางกวีนิพนธ์อย่างชัดเจน เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งกำลังทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาผูกคอตาย โดยบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เดิมนั้น เมื่อกล่าวถึงตอนที่นางสีดาผูกคอตาย กินเวลานานเกินกว่าที่หนุमानจะมาช่วยได้ทัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงมีพระราชดำริให้แก้ไขบทใหม่เพื่อให้หนุमानสามารถเข้าช่วยได้โดยรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การแต่งบทให้เป็นไปตามพระราชประสงค์กลับเป็นเรื่องยาก เหล่ากวีในราชสำนักไม่อาจแต่งให้ทรงพอพระราชหฤทัยได้ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีพระราชดำรัสโปรดให้สุนทรภู่แต่งต่อ โดยสุนทรภู่ได้รจนาบทดังกล่าวเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จนทรงยกย่องสุนทรภู่ในความเฉลียวฉลาดและไหวพริบทางกวี อีกทั้งเมื่อนำไปซ้อมละคร ก็สามารถเข้ากับกระบวนการแสดงได้โดยสะดวก ไม่ติดขัด จึงทรงโปรดให้นำมาใช้จริง ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนถึงความสามารถและการเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของสุนทรภู่ในราชสำนัก (กรมศิลปากร, 2529, น. 14-15)

เหตุการณ์ที่สุนทรภู่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้แต่งบทแก้ไขใน *รามเกียรติ์* ตอนนางสีดาผูกคอตาย และสามารถรจนาบทได้ถูกพระราชหฤทัย ถือเป็นจุดสำคัญที่สะท้อนถึงการได้รับ “การสรรเสริญ” ในฐานะกวีผู้มีความสามารถรอบด้าน การที่บทดังกล่าวเข้ากับกระบวนการแสดงละครได้อย่างเหมาะสม ไม่เพียงเป็นการยืนยันพรสวรรค์ทางกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่เท่านั้น แต่ยังทำให้ท่านได้รับการยกย่องสรรเสริญทั้งจากพระมหากษัตริย์และราชสำนัก การสรรเสริญครั้งนี้นับเป็นบันไดสำคัญที่ทำให้สุนทรภู่ก้าวสู่การเป็นกวีเอก และต่อมาได้รับการยกย่องเป็น “รัตนกวี” แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นินทา ในที่นี้หมายถึง การกล่าวถึงข้อบกพร่องหรือความไม่ดีของผู้อื่นในที่ลับหลัง โดยมีเจตนาเปิดเผยหรือประจานความผิดพลาดของเขา เรียกว่า “การนินทา” ซึ่งถือเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในทุกสังคม ไม่ว่าผู้ฟังจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม การนินทามักส่งผลให้เกิดความแตกแยก ความไม่ไว้วางใจ และบ่อนทำลายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มนุษย์ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีและความรู้สึก ไม่มีผู้ใดปรารถนาให้ผู้อื่นพูดถึงตนในเชิงลบลับหลัง (พระมหาชวน ชวนปัญโญ อัครภูมิ, 2565, น. 23)

เมื่อวิเคราะห์ประวัติของสุนทรภู่แล้ว จะเห็นได้ว่าตั้งแต่วัยเยาว์จวบจนตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ท่านยังมิได้อุปสมบท จนกระทั่งเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ตัดสินใจบวช โดยเหตุแห่งการบวชนั้น มีผู้เล่ากันว่า อาจเกิดจากความหวั่นเกรงพระราชอาญา ด้วยตระหนักว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอัธยาศัยที่ไม่สอดคล้องกับพระองค์ก่อน และทรงอาจมีความขัดเคืองในอดีต สุนทรภู่อ้างอิงว่าท่านบวชอยู่ ณ วัดราชบูรณราชวรวิหาร ต่อมาภายหลังเมื่อออกพรรษาในปี พ.ศ. 2373 จึงได้ประพันธ์ ‘นิราศภูเขาทอง’ ขึ้นในขณะเป็นพระภิกษุ (กรมศิลปากร, 2529, น. 21, 25)

เนื่องจากตามธรรมเนียมการประพันธ์นิราศในวรรณกรรมไทย นอกจากจะบรรยายถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้เดินทางได้พบเห็นแล้ว ยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การคร่ำครวญถึงหญิงคนรักที่พลัดพรากจากกัน ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหลักของนิราศ สุนทรภู่อ้างอิงว่าผู้มีความเชี่ยวชาญในรูปแบบนิราศ ก็ได้ชำระรักษารูปแบบดังกล่าวไว้อย่างครบถ้วน อย่างไรก็ตามด้วยสถานะของท่านในช่วงเวลานั้นที่ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ การกล่าวถึงความรักในเชิงโลกียอาจถูกมองว่าไม่เหมาะสมและอาจก่อให้เกิดคำครหาได้ ด้วยความรอบคอบและจรรยาบรรณในฐานะภิกษุสงฆ์ สุนทรภู่อ้างอิงว่าผู้มีความเชี่ยวชาญในส่วนท้ายของเรื่องอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่าการกล่าวถึงหญิงอันเป็นที่รักในนิราศภูเขาทองนั้นเป็นเพียงการดัดแปลงรูปแบบวรรณศิลป์ ให้ความสำคัญแสดงอารมณ์ส่วนตัวของพระภิกษุไม่ ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความใส่ใจในข้อวัตรปฏิบัติและธรรมวินัยของท่านดังตัวบท

“ใช่จะมีที่รักสมครมด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพไร	ตามนิสสัยกายกอลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวคว่ำแกงพะแนงผัด	สารพัดเพียยุชนิ่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยหน้าเสียสักหน่อยอร่อยใจ
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	อย่าหนักนินทาแกล้งแหยงใจ
นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ	จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 27-28)

จากตัวบทประพันธ์ข้างต้น เห็นได้ว่าแม้ในนิราศภูเขาทองจะปรากฏการกล่าวถึงหญิงคนรักในบทประพันธ์ แต่หาใช่เพราะสุนทรภู่อ้างอิงว่ามีความรักหรือพึงประสงค์ความพลัดพรากในช่วงเวลานั้นไม่ หากแต่เป็นไปตามธรรมเนียมของการแต่งนิราศที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งนิยมพรรณนาถึงความอาดูรจากการจากไกลหญิงคนรักเพื่อเสริมอารมณ์แห่งวรรณศิลป์ เปรียบเสมือนการปรุงอาหารประเภทพะแนง ที่แม้จะมีวัตถุดิบหลักครบถ้วนแล้วก็ยังต้องใส่เครื่องเคียงอย่างพริกไทยและใบผักชีเพื่อเพิ่มกลิ่นหอมและความน่ารับประทานฉนั้น การแทรกเรื่องราวของหญิงคนรักที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มเสน่ห์ให้งานเขียนฉนั้น สุนทรภู่อ้างอิงว่าตระหนักดีว่าการกล่าวถึงหญิงในฐานะพระภิกษุอาจถูกตีความคลาดเคลื่อนได้ จึงได้ชี้แจงอย่างชัดเจนไว้ในบทท้ายของนิราศว่า ตนไม่ได้มีหญิงคนรักแต่อย่างใด พร้อมวอนขอผู้อ่านอย่าได้เข้าใจผิดจนถึงขั้นนินทาว่าร้ายให้ได้รับความเสียหาย เพราะการวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่รู้ข้อเท็จจริงนั้น ย่อมเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ในสังคม

4. สุข - ทุกข์

สุข ในที่นี้หมายถึง ความสุขเป็นสภาวะที่มนุษย์ทุกคนแสวงหา ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็นสองลักษณะ คือ ‘กายิกสุข’ หมายถึง ความสุขทางกาย อันเกิดจากการได้เสพสิ่งที่น่าพึงพอใจ เช่น อาหารอร่อย ที่อยู่อาศัยสะดวกสบาย หรือสุขภาพที่ดี และ ‘เจตสิกสุข’ หรือความสุขทางใจ อันหมายถึงความรื่นรมย์

ความอึดอ้อมใจที่เกิดจากความสงบภายใน ปราศจากความทุกข์ ความกังวล หรือความขัดแย้งในจิตใจ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2564ก, น. 500)

จากการวิเคราะห์ประวัติของสุนทรภู่ปรากฏว่า นิราศภูเขาทอง เป็นผลงานที่สุนทรภู่ประพันธ์ขึ้นในช่วงที่ท่านดำรงสมณเพศ ขณะพำนักอยู่ ณ วัดราชบูรณราชวรวิหาร (วัดเลียบ) ภายหลังออกพรรษาและเสร็จสิ้นภารกิจรับจตุรโกฐในเดือนสิบเอ็ด ท่านจึงได้ออกเดินทางจากวัดราชบูรณราชวรวิหารพร้อมด้วย “หนูพุด” บุตรชายซึ่งยังเยาว์วัย มุ่งหน้าสู่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือการเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง อันเป็นโบราณสถานสำคัญซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2548, น. 12) การเดินทางครั้งนี้จึงมิใช่เพียงการท่องเที่ยวตามธรรมเนียมของนิราศเท่านั้น แต่ยังแฝงไว้ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาและความสุขทางใจของท่านในฐานะสมณศากยบุตรเสมือนหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาโดยนัยเป็นการแสวงหาทั้งสุขทางกายจากการเดินทาง และสุขทางใจจากศรัทธาในพระพุทธศาสนา อันสะท้อนความลึกซึ้งทั้งในเชิงศาสนาและวรรณศิลป์อย่างยิ่งดังตัวบท

“ประทับทำหน้าอรุณอารมณ์หลวง	ค่อยสร้างทรวงทรงศีลพระชินสีห์
นิราศเรื่องเมืองเก่าของเรา	ไว้เป็นที่โสมนัสทัศน
ด้วยได้ไปเคารพพระพุทธรูป	ทั้งสถูปบรมธาตุพระศาสนา
เป็นนิสยไว้เหมือนเตือนศรัทธา	ตามภาษาไม่สบายพอลคลายใจ”
	(กรมศิลปากร, 2510, น. 27)

จากตัวบทจะพบว่าเมื่อสุนทรภู่เดินทางกลับมาถึงบริเวณหน้าวัดอรุณราชวราราม ความเศร้าหมองในจิตใจก็ค่อย ๆ บรรเทาลง ด้วยได้มีโอกาสกราบสักการะพระเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นิราศภูเขาทองจึงไม่เพียงแต่เป็นวรรณกรรมที่บรรยายการเดินทางอย่างงดงาม หากยังทำหน้าที่เสมือนคู่มือแห่งจิตใจสำหรับผู้ที่กำลังเผชิญความทุกข์ เมื่อได้อ่านแล้วอาจเกิดความรู้สึกสงบ เย็นใจ เปรียบเสมือนได้ร่วมกราบพระบรมสารีริกธาตุไปพร้อมกับผู้แต่ง เนื่องจากสำหรับผู้ที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา การได้กราบไหว้พระบรมสารีริกธาตุนั้นถือเป็นการคลายทุกข์ทางใจ และเสริมสร้างกำลังใจให้เดินต่อไปในเส้นทางชีวิตอย่างมั่นคง

ทุกข์ ในที่นี้หมายถึง สภาพที่ยากแก่การทนอยู่ หรือไม่อาจดำรงอยู่ได้นาน เนื่องจากถูกบีบคั้นด้วยความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติแห่งการเกิดขึ้นและดับไป ทั้งนี้เพราะสภาพดังกล่าวมิได้ตั้งอยู่โดยลำพังแต่ขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ด้วยตนเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2564ก, น. 149)

จากการวิเคราะห์ประวัติของสุนทรภู่จะพบว่าการแต่งนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่นั้น จุดมุ่งหมายสำคัญในการร่ำพันคือการแสดงความอาลัยและรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ด้วยเหตุที่นิราศฉบับนี้แต่งขึ้นในช่วงเวลาหลังการเสด็จสวรรคตของพระองค์เพียงราว 3 ปี สุนทรภู่จึงยังมีความอาวรณลึกซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์เคยมีต่อท่าน ในฐานะเป็นผู้ชุบชีวิต เสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรที่ให้ความร่มเย็นและคุ้มเกล้าอยู่ในรัชสมัยนั้น ด้วยความจงรักภักดีและความประทับใจอย่างสุดซึ้ง สุนทรภู่จึงร่ำพันถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอยู่เนือง ๆ แทบทุกสถานที่ที่ได้เดินทางผ่านไปในบทนิราศ ซึ่งเป็นการสื่อสารทั้งความเศร้า ความอาลัย และความภักดีผ่านบทกวีได้อย่างลึกซึ้งกินใจ (พจนีย์ เห็นพิทักษ์, 2515, น. 185) ดังตัวบท

“เคยหมอบไถ่ได้กลิ่นสุคนธ์ตรลบ	ละอองอบรสชื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเรากี่สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์
ดูในวังยังเห็นหอพระอิฐ	ตั้งสติเต็มถวายเป็นกุศล
ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าพิภพจบสากล	ให้ผ่องพันภัยสำราญผ่านบุรินทร์”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 9)

จากตัวบท พบว่าเมื่อสุนทรภู่มองไปยังพระราชวัง เห็นหอประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระองค์ ท่านจึงตั้งจิตแน่วแน่ว่า ถวายส่วนบุญส่วนกุศลด้วยความกตัญญูอย่างสุดหัวใจ พร้อมทั้งอุทิศกุศลต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อขอให้ทรงพันภัยในการกิจอันยิ่งใหญ่แห่งการปกครองบ้านเมือง เหตุการณ์นี้ไม่เพียงบอกเล่าถึงความอาลัยส่วนตัวของกวีเท่านั้น หากยังสะท้อนภาพแห่ง “ทุกข์” อย่างลึกซึ้ง อันเป็นสถานะที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้นทุกข์จากการพลัดพรากจากที่รัก ทุกข์จากความสิ้นหวัง ไร้ที่พึ่ง และทุกข์จากการเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจ อดรู้ไว้ได้ ทุกข์ของสุนทรภู่ในครานี้ จึงมิใช่เพียงอารมณ์ แต่คือความจริงของชีวิตที่ทุกคนต้องเผชิญในสักวันหนึ่ง

สรุป

ผลการศึกษาพบว่านิราศภูเขาทองปรากฏโลกธรรม 8 ในมิติทางพระพุทธศาสนา ประการแรกพบ การมีลาภและเสื่อมลาภซึ่งสุนทรภู่ได้รับ “ลาภ” อย่างไม่คาดฝันเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ทรงเล็งเห็นถึงพรสวรรค์ในเชิงอักษร จึงโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการเป็นอาลักษณ์ นับเป็นลาภอันประเสริฐทั้งในด้านเกียรติยศ ชีวิตความเป็นอยู่ และความมั่นคงในฐานะข้าราชการผู้ใกล้ชิดพระองค์ ทว่าลาภนั้นกลับไม่ยั่งยืน เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ชีวิตของสุนทรภู่อีกพลิกผันอย่างฉับพลัน ต้องสูญเสียตำแหน่ง หน้าที่ และสิทธิพิเศษในราชสำนัก กลับกลายเป็นเพียงสามัญชนที่ไร้ที่พึ่งพิง ต้องเผชิญทั้งโรคภัย ความยากลำบาก และเคราะห์กรรมอันหลากหลาย ชีวิตช่วงนี้สะท้อนหลัก “อนิจจัง” ตามพุทธธรรมได้อย่างลึกซึ้ง ว่าสรรพสิ่งย่อมแปรเปลี่ยนไป ไม่มีสิ่งใดคงทนถาวร

ประการที่สองการมียศและเสื่อมยศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สุนทรภู่นับเป็นผู้มีบารมีแห่งวรรณศิลป์ ได้รับแต่งตั้งเป็น “ขุนสุนทรโวหาร” มีเกียรติยศสูงส่ง และได้รับโอกาสถวายงานพระราชนิพนธ์อย่างใกล้ชิดพระองค์ จนชื่อเสียงก้องไกลในวงวรรณกรรม ทว่าเมื่อกาลเวลาผันเปลี่ยนเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชื่อของสุนทรภู่อีกเปลี่ยนหายจากหลักฐานราชสำนัก ดังเห็นได้จากหลักฐาน “จารึกวัดพระเชตุพน” ทั้งที่แม้แต่ขุนนางชั้นผู้น้อยยังได้รับการจารึกไว้ การขาดหายนี้มีใช่เพียงเรื่องบังเอิญ หากสะท้อนถึงภาวะ “เสื่อมยศ” อันมีเหตุจากพระราชอัธยาศัยที่เปลี่ยนไปและสภาวะทางการเมืองที่ มีอาจหลีกเลี่ยง สุนทรภู่อีกกลายเป็นเพียงเงาในฉากหลังของราชสำนัก แม้จะยังเปี่ยมด้วยความสามารถก็ตาม

ประการที่สามการสรรเสริญและนินทาซึ่งการแก้บทละครแก้ไขใน รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาผูกคอตาย อันเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยรัชกาลที่ 2 จนได้รับการยกย่องสรรเสริญในความเฉลียวฉลาดและพรสวรรค์ทางกวี ถือเป็นบันไดสำคัญที่ทำให้สุนทรภู่อำนาจสู่การเป็น “รัตนกวี” แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นทว่าแม้ในยามที่ท่านครองเพศบรรพชิตและแต่ง นิราศภูเขาทอง ซึ่งเปี่ยมด้วยคติธรรมและจินตภาพอันงดงาม ท่านก็ยังมิอาจหลีกเลี่ยงจากเสียงติฉินนินทา กล่าวหาว่าการเอ่ยถึงหญิงคนรักนั้นไม่เหมาะสมในสมณเพศ สุนทรภู่อิงได้ชี้แจงอย่างสุภาพในบททำนองว่า การกล่าวถึงความรักนั้นเป็นเพียงการดำเนินไปตาม “ธรรมเนียมนิราศ” หาใช่อารมณ์

ส่วนตัวไม่ เพื่อขจัดความเข้าใจผิดและป้องกันว่าจาวาร้าย ซึ่งเป็นบทเรียนว่าผู้คนย่อมต้องเผชิญทั้งคำชมและคำนิทาไปพร้อมกันเสมอ

ประการสุดท้าย ความสุขและทุกข์ นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่เปรียบเสมือนการเดินทางทั้งทางกายและทางใจ ซึ่งช่วงต้นของการเดินทาง การได้กราบนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองเป็นแหล่งแห่ง “สุข” ที่หล่อเลี้ยงจิตวิญญาณของท่านในฐานะพระภิกษุ เป็นความสงบเย็นในท่ามกลางความปั่นป่วนของชีวิต ทว่าเมื่อบทกลอนดำเนินไป ก็ปรากฏภาพของ “ทุกข์” อย่างเด่นชัด ทั้งจากความเศร้าโศกต่อการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้ทรงพระเมตตาต่อท่านอย่างยิ่ง และจากความทุกข์ในชีวิตที่ต้องสูญเสียสถานะในสังคม อันเป็นความปวดร้าวที่สอดประสานอยู่กับสุนทรียภาพของภาษาอย่างแนบเนียน อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่ได้เลือกใช้การเดินทาง การเขียน และความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นเสมือนแสงแห่งธรรมที่คอย ๆ คลี่คลายทุกข์ให้จางลง แปรเปลี่ยนความโศกเป็นพลังใจ ทั้งแก่ตนเองและผู้อ่านที่ติดตามเส้นทางของท่านด้วยใจร่วมรู้สึก

สรุปได้ว่า ชีวิตและเส้นทางของสุนทรภู่ที่นำเสนอผ่านนิราศภูเขาทอง เปรียบดั่งกระจกเงาส่องย้อน “โลกธรรม 8” ได้อย่างชัดเจน ครบถ้วนทั้ง ลาภ-เสื่อมลาภ ยศ-เสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา สุข-ทุกข์ ซึ่งล้วนเป็นสภาวะที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตามธรรมดาของโลก อันไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ถาวร ในห้วงเวลาหนึ่งท่านอาจได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในราชสำนัก มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือในฐานะกวีเอก แต่เพียงไม่นานกลับต้องเผชิญกับความพลัดพรากจากตำแหน่ง ความเสื่อมยศ และความเจ็บปวดจากผู้คนราวกับชีวิตได้ถูกพัดพาไปตามกระแสคลื่นแห่งอนิจจัง ทว่าแม้จะผ่านทั้งรุ่งโรจน์และร่วงโรย สุนทรภู่ไม่เคยทอดทิ้งอักษรศิลป์ หากกลับยิ่งฝังรากลึกลงในแผ่นดิน ด้วยผลงานที่เปี่ยมด้วยถ้อยคำอันละเมียดละไม และเนื้อหาที่สะท้อนทั้งชีวิต ความรัก ความทุกข์ และความจริงแห่งธรรม มรดกทางวรรณกรรมของท่านจึงหาใช่เพียงผลผลิตจากปัญญา หากยังเป็นผลึกแห่งประสบการณ์ชีวิตที่กลั่นกรองผ่านใจอันใฝ่รู้และใฝ่ธรรม จนกลายเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่ยังคงได้รับการยกย่อง สืบทอด และรำลึกอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ประเด็นที่สามารถศึกษาต่อยอดเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นในหลายแง่มุมของบทประพันธ์ โดยควรศึกษาการเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องโลกธรรมในนิราศภูเขาทองกับวรรณคดีเรื่องอื่นของสุนทรภู่ เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางความคิดและทัศนะทางธรรมของผู้ประพันธ์ในแต่ละช่วงชีวิต รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับวรรณคดีนิราศของกวีร่วมสมัย เพื่อสำรวจอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2510). *นิราศภูเขาทองของสุนทรภู่*. แพร์: โรงพิมพ์แพร่การช่าง.
- กรมศิลปากร. (2529). *200 ปีรัตนกวีสุนทรภู่*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- เครือวัลย์ ศรีรัตนลิม. (2553). *คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่ : กรณีศึกษา นิราศภูเขาทอง และนิราศเมืองเพชร (ปริญญานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2568, จาก <https://e-thesis.mcu.ac.th/storage/gOVRPgS1ocp5V9sRKJn6JHxhYIWwf5SYV7NfNRf1.pdf>
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2536). *วรรณกรรมศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธัญลักษณ์ อารยตานนท์ และ พระมหาพจน์ สุวโจ. (2565). สุนทรียศาสตร์ในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(1), 261-272. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2568, จาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/phiv/article/view/255378/174646>
- พจนีย์ เทียนพิทักษ์. (2515). *การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริญญานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)*. วิทยาลัยวิชาการศึกษา. กรุงเทพฯ. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2568, จาก http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Tha/Potjane_H.pdf
- พระครูกาญจนธรรมาภรณ์, พระครูใบฎีกาพัดพล จนทวิโส (แฝงปาน) และ พระครูกาญจนกิจโสภณ. (2566). โลกธรรม 8 ในชีวิตประจำวัน. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 8(1), 110-120. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2568, จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jbp/article/view/266448/177662>
- พระครูอุเทศธรรมสาทิส อชิโต (เร็นรวย). (2564). โลกธรรมกับการดำรงรักษามโนกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 8(7), 50-63. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2568, จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/253505/169857>
- พระมหาชวน ขวนปัญญา อัสวภูมิ. (2565). โลกธรรม : การสนองตอบในสังคมปัจจุบัน. *วารสารธรรมเพื่อชีวิต*, 28(4), 14-27. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2568, จาก <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/article/view/1092>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย 45 เล่ม*. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2564ก). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 35)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2564ข). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 43)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2548). *แนวทางการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

บทเรียนและแนวทาง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ แบบบูรณาการ

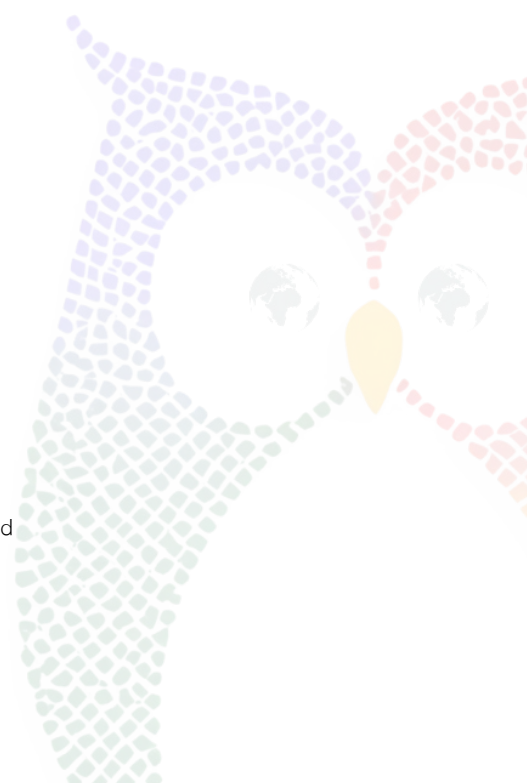
5

Lessons and an integrated approach
to creative tourism development

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ¹
Yuwadee Wongweerasert

รับบทความ	25 เมษายน 2568
แก้ไขบทความ	27 ตุลาคม 2568
ตอบรับบทความ	28 ตุลาคม 2568

1 ดร., นักวิจัยปฏิบัติการ สถาบันเสริมศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
Institute for Continuing Education and Human Resource, Thammasat University
2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand
E-mail: yuwadeesocio.tu@gmail.com



บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างคุณค่า (Value creation) บนฐานอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเอื้อต่อการรื้อฟื้นและตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนในการศึกษานี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในภูมิภาคเอเชียโดยเปรียบเทียบ แนวทางแบบขับเคลื่อนโดยรัฐบาลแบบบนลงล่าง (Top-down) กับ แนวทางแบบขับเคลื่อนโดยชุมชน (Bottom-up) แบบล่างขึ้นบน โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารและกรณีตัวอย่างเชิงเปรียบเทียบ ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐ ช่วยกำหนดทิศทางเชิงยุทธศาสตร์และสร้างความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่แนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ความเป็นเจ้าของและการคงอยู่ของอัตลักษณ์ท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวทางต่างมีข้อจำกัด จึงจำเป็นต้องบูรณาการให้เกิด ระบบการท่องเที่ยวที่สมดุลระหว่างพลังเชิงนโยบายและพลังจากฐานราก เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่มีความหมาย ควบคู่กับการเสริมพลังชุมชนและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในระยะยาว

คำสำคัญ : การพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บูรณาการ

Abstract

Creative tourism has emerged as a transformative form of tourism that foregrounds value creation derived from local identities, ways of life, and local wisdom. It plays a pivotal role in revitalizing cultural heritage and enhancing community awareness of its intrinsic value. This study examines the development trajectories of creative tourism across Asia through a comparative analysis of state-driven (top-down) and community-driven (bottom-up) approaches. Drawing upon documentary analysis and comparative case studies, the findings indicate that top-down strategies provide strategic direction, institutional coherence, and infrastructural readiness, whereas bottom-up approaches cultivate participation, local ownership, and the safeguarding of cultural distinctiveness. Nevertheless, both approaches exhibit inherent constraints. The study therefore argues for an integrated, balanced model that synthesizes policy-level frameworks with grassroots dynamics to advance meaningful tourist experiences while strengthening community empowerment and fostering long-term economic and cultural sustainability.

Keywords: Development, Creative Tourism, Integration

บทนำ

ความคิดสร้างสรรค์เป็นแนวคิดกระแสหลักที่ถูกอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวพัฒนาให้เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือแปรรูปการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ไปสู่วัฒนธรรมที่จับต้องได้ด้วยการบวนการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น (Richards & Wilson, 2006) การเชื่อมโยงแนวคิดเรื่อง “ความคิดสร้างสรรค์” และ “การท่องเที่ยว” แสดงให้เห็นถึง “จุดเปลี่ยนเชิงสร้างสรรค์” (Creative turn) ที่เกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวและแรงขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจในพื้นที่การท่องเที่ยวในมิติต่าง ๆ ที่มาจากการเกิดขึ้นของแนวปฏิบัติใหม่ในภาคการท่องเที่ยว

แม้ว่า การท่องเที่ยวที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โดยมีบทบาทในการสร้างรายได้ทั้งจากตลาดในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้ง ยังส่งผลต่อการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ แต่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังคงต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากปัจจัยภายนอก ทั้งสภาวะการณ์โลก พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ กระแสสื่อต่าง ๆ และอีกมากมาย ซึ่งส่งผลให้ต้องปรับตัวเชิงยุทธศาสตร์เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและยกระดับสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) ในประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาจจะมีลักษณะที่ทับซ้อนกัน แต่ไม่ถือว่าเป็นสิ่งเดียวกันโดยสมบูรณ์ หากอธิบายในเชิงแนวคิดแล้ว การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะมีขอบเขตที่กว้างกว่า และการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่ง/รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการนำหลักการไปใช้ในบริบทของชุมชน และหากพิจารณาในมิติของความสัมพันธ์ทั้ง 2 ส่วน อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายสถานที่และหลายมิติ เมื่อเทียบกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มักเป็นรูปแบบที่เจาะจงลงไป โดยนำเอาหลักการของ “ความคิดสร้างสรรค์” และ “การมีส่วนร่วม” มาผนวกเข้าด้วยกันกับหลักการของการพัฒนาโดยชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระดับรากฐานได้อย่างยั่งยืน (Goodwin & Santilli, 2009)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism) เป็นหนึ่งในแนวทางที่ถูกผลักดันให้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ย่อยที่สำคัญภายใต้แผนแม่บทยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2566–2580 โดยเน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายผ่านการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่แสวงหาประสบการณ์เฉพาะบุคคลและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังสร้างคุณค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ระดับชุมชน (Richards, 2011) เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดที่ผ่านมา ความคิดสร้างสรรค์มักจะถูกเชื่อมโยงกับ “ตัวบุคคล” โดยเฉพาะผู้มีพรสวรรค์ ผู้ที่เป็นปราชญ์ ตลอดจนผู้ที่มีความสามารถเฉพาะด้าน แต่ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมางานวิจัยของ Amabile (1996) ชี้ให้เห็นว่า ความสนใจได้เปลี่ยนไปเน้นที่ “ผลผลิตสร้างสรรค์” มากขึ้น และมองว่าความคิดสร้างสรรค์ ไม่ได้ผูกติดอยู่กับตัวบุคคล หากแต่เป็น “ปรากฏการณ์ที่ฝังตัวอยู่ในโครงสร้างทางสังคม” (Socially embedded creativity) ซึ่งครอบคลุมความสามารถของบุคคลอยู่ ฉะนั้น แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่รายล้อม เพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างวัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์และการท่องเที่ยว (Frey, 2003) ด้วยเหตุนี้เอง ความคิดสร้างสรรค์ จึงกลายมาเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่เมืองและภูมิภาคต่าง ๆ ใช้ในการแข่งขันเพื่อความเจริญเติบโต เพื่อนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมและการพัฒนาทักษะเฉพาะบุคคล ซึ่งสัมพันธ์กับกระแส

โลกาภิวัตน์ การแข่งขันทางเศรษฐกิจ การแปรรูปสิ่งของเป็นสินค้า (Commodification) และการเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจฐานความรู้

กระบวนการทัศน์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มิได้จำกัดอยู่เพียงการส่งเสริมกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในระดับชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมการกำหนดนโยบายระดับมหภาค การส่งเสริมทรัพยากรเส้นทางปัญญา การออกแบบเมืองสร้างสรรค์และการสร้างระบบนิเวศที่เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้วยนวัตกรรมและองค์ความรู้ (UNESCO, 2022) อย่างไรก็ตาม รูปแบบการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในแต่ละประเทศในภูมิภาคเอเชียยังมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนตามโครงสร้างอำนาจและกลไกการมีส่วนร่วม โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่ แนวทางที่ขับเคลื่อนโดยรัฐ (Top-down approach) ซึ่งพบในประเทศอย่างเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และสิงคโปร์ ที่รัฐมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย กำกับงบประมาณ และกำหนดภาพลักษณ์ของประเทศผ่านกลยุทธ์ซอฟต์แวร์และวัฒนธรรมร่วมสมัย ขณะที่อีกแนวทางหนึ่งคือ การขับเคลื่อนโดยชุมชน (Bottom-up approach) ซึ่งพบได้ในประเทศไทยและอินโดนีเซีย โดยมุ่งเน้นการให้ชุมชนเป็นผู้นำในกระบวนการออกแบบและบริหารจัดการการท่องเที่ยว บนฐานของอัตลักษณ์และทรัพยากรท้องถิ่น

บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ระหว่างกลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชียที่ใช้กลยุทธ์แบบขับเคลื่อนโดยรัฐและการขับเคลื่อนโดยชุมชน เพื่อทำความเข้าใจข้อได้เปรียบ ข้อจำกัดและบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแต่ละแนวทาง พร้อมทั้งเสนอแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของประเทศไทยให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ กระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและเสริมสร้างความยั่งยืนในระยะยาวทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ใช้แนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐ และแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความยั่งยืน

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาผ่านเอกสาร (Documentary research) หรือการทบทวนวรรณกรรม (Literature review) ผ่านการรวบรวมข้อมูล เอกสารทางวิชาการและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากมุมมองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น รายงานการศึกษา แนวคิดของนักคิดคนสำคัญ รายงานวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านท่องเที่ยว รวมถึงนโยบายระดับชาติของประเทศต่าง ๆ ที่เป็นตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาผ่านการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ซึ่งถือเป็นกระบวนการอีกขั้นหนึ่งหลังจากรวบรวมรวมเนื้อหาข้างต้นได้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงจุดเน้นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และเปรียบเทียบระหว่างแนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐและแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน เพื่อระบุจุดแข็ง จุดอ่อนจากบริบทพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เพื่อให้สามารถสะท้อนการ

วิเคราะห์ผลการศึกษาทั้งหมดและนำมาสรุปเป็นข้อค้นพบใหม่ได้ นั่นคือ แนวคิดการทำงานบนหลักบูรณาการที่ผสมผสานจุดแข็งและจุดอ่อนของทั้งสองแนวทาง เพื่อแก้ไขความท้าทายที่อาจต้องพบเจอและสร้างข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในประเทศไทย

การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแบบเน้นการขับเคลื่อนโดยรัฐ

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบขับเคลื่อนโดยรัฐนั้น มีลักษณะสำคัญ คือ ภาครัฐเข้ามามีบทบาทนำในการกำหนดทิศทาง นโยบายและแผนแม่บทที่ชัดเจน โดยมีการจัดสรรงบประมาณ ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานจากส่วนกลางอย่างเป็นระบบและมาตรฐานผ่านการจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กรเฉพาะทางที่รับผิดชอบโดยตรง นอกจากนี้ ภาครัฐยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนามาตรฐานของกิจกรรมท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ให้เป็นเอกภาพทั่วทั้งประเทศหรือภูมิภาค แนวทางดังกล่าวจะเน้นการเชื่อมโยงในระดับมหภาค โดยสนับสนุนการสร้างเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งการทำตลาดเชิงรุกเพื่อสร้างภาพลักษณ์รวมของประเทศหรือภูมิภาค นอกจากนี้ ยังมีการใช้ตัวชี้วัดและกระบวนการติดตามประเมินผลที่ชัดเจนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่วางไว้

หลักการสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบแนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐ ประกอบด้วย วิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic vision) ที่รัฐเป็นผู้กำหนดเป้าหมายและทิศทางอย่างชัดเจน โดยมองการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นยุทธศาสตร์ชาติที่สำคัญ ตามมาด้วยการบูรณาการนโยบาย (Policy integration) ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ รัฐยังมีบทบาทในการลงทุนและสนับสนุน (Government investment) ผ่านการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานในโครงการต้นแบบและกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ เพื่อดึงดูดจากภาคเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ (Stakeholder engagement) พร้อมเปิดโอกาสให้ชุมชนและผู้ประกอบการมีส่วนร่วมภายใต้กรอบที่รัฐกำหนดและยังต้องให้ความสำคัญกับการส่งเสริมอัตลักษณ์และทรัพยากรท้องถิ่น (Local identity and resources) เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่โดดเด่นและแตกต่างไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาและสร้างขีดความสามารถ (Capacity building) ผ่านการพัฒนาบุคลากรทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพบริการและผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainability management) โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม พร้อมกับมีมาตรการที่ชัดเจนในการบริหารจัดการอย่างสมดุล สุดท้าย การส่งเสริมการตลาดเชิงรุก (Proactive marketing) ยังเป็นหลักการสำคัญที่รัฐต้องรับผิดชอบในการสื่อสาร สร้างแบรนด์ และการตลาดเพื่อดึงดูดกลุ่มเป้าหมายทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

ผลจากการศึกษา พบว่า ตัวอย่างกลุ่มประเทศที่ใช้แนวทางนี้ที่ใช้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบขับเคลื่อนโดยรัฐและประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่น ได้แก่ ประเทศเกาหลีใต้ที่นำแนวคิดนี้ไปดำเนินการผ่านแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติ ภายใต้ชื่อ *Creative Korea* ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 เป็นแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมร่วมสมัย เน้นส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบถือเป็นนโยบายระดับชาติของรัฐบาลเกาหลีใต้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative economy) อันมีเป้าหมายในการสร้างงาน สร้างตลาดใหม่ และยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศผ่านการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรมและการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เข้ากับ

อุตสาหกรรมต่าง ๆ กว่า 18 แห่งทั่วประเทศเพื่อพัฒนานวัตกรรมที่มาจากพื้นฐานทางทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งมีบริการให้คำปรึกษาในการต่อยอดธุรกิจ สนับสนุนผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ในประเทศให้สามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติ (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2559)

โครงการนี้ได้รับการผลักดันอย่างเป็นระบบภายใต้แผนปฏิบัติการ “Creative Economy Action Plan” ซึ่งกำหนดวิสัยทัศน์ในการ “สร้างความสุขยุคใหม่ให้แก่ประชาชนเกาหลีผ่านเศรษฐกิจสร้างสรรค์” โดยมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ เน้นให้เกิดการสร้างงานและตลาดใหม่ผ่านความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม เน้นให้เกิดการสร้างความเป็นผู้นำระดับโลกผ่านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และเน้นให้เกิดการสร้างสังคมที่เคารพและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ (Ministry of Strategy and Finance, 2002) นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ส่งเสริมโครงการต่างประเทศ เช่น “Korea Funds-in-Trust (K-Fit)” ซึ่งเป็นความร่วมมือกับองค์การยูเนสโก ในการสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในประเทศกำลังพัฒนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการสร้างขีดความสามารถและการออกแบบนโยบายที่ยั่งยืนสำหรับวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (UNESCO, 2022) โครงการ Creative Korea จึงเป็นตัวอย่างของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ที่มีการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายสนับสนุนทรัพยากร และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในประเทศ

ในขณะที่ญี่ปุ่น ใช้นโยบาย *Cool Japan* เป็นยุทธศาสตร์ระดับชาติของรัฐบาลญี่ปุ่นที่มุ่งส่งเสริมและเผยแพร่อิทธิพลทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นไปทั่วโลก โดยใช้ Soft power เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่น่าสนใจและทันสมัย โครงการนี้ มีรัฐบาลเป็นผู้นำในการส่งเสริมทั้งในภาคอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างชัดเจน เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ประเทศในเวทีโลก โครงการนี้มีเป้าหมายในการส่งเสริมความเข้าใจและความนิยมในวัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น อนิเมะ มังงะ เกม แฟชั่น อาหาร และศิลปะดั้งเดิม กระตุ้นให้เกิดกระแสญี่ปุ่นนิยมในต่างประเทศ ทำธุรกิจในประเทศเป้าหมาย และดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามายังประเทศญี่ปุ่นผ่านโครงการต่าง ๆ อาทิ Anime Tourism โดยความร่วมมือระหว่างสำนักพิมพ์ Kadokawa และพันธมิตร ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่นในด้านของเงินทุนและการอำนวยความสะดวกในการเปิดเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยอนิเมะและมังงะ เพื่อให้ผู้คนโดยเฉพาะชาวต่างประเทศได้เข้าไปเยี่ยมชมสถานที่จริงตามที่ปรากฏในอนิเมะหรือมังงะที่ชื่นชอบ อีกทั้ง ยังเป็นการกระจายรายได้ไปยังภูมิภาคต่าง ๆ เป็นต้น (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2559) และในปี พ.ศ. 2556 ที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดตั้ง Cool Japan Fund Inc. ซึ่งเป็นกองทุนร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อสนับสนุนโครงการที่ส่งเสริมวัฒนธรรมญี่ปุ่นในต่างประเทศ โดยกองทุนนี้มีบทบาทในการลงทุนในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น การท่องเที่ยว การผลิตสื่อและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและถือเป็นความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นในการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์และส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศ แม้จะมีความท้าทาย แต่โครงการนี้ยังคงเป็นส่วนสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นสู่สายตาชาวโลก

สำหรับประเทศสิงคโปร์ พบว่า มีการดำเนินงานผ่านการลงทุนในพื้นที่สร้างสรรค์ ผ่านแนวคิด *Creative District* เริ่มต้นขึ้นในแผนแม่บทปี ค.ศ. 1822 (พ.ศ. 2365) ซึ่งวางแผนโดยท่านเซอร์ สแตมฟอร์ด ราฟเฟิลส์ ผู้ก่อตั้งประเทศสิงคโปร์ สถานที่แห่งนี้เกิดจากการวางผังเมือง โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนต่าง ๆ กระจายกันอยู่เลียบ Singapore River (แม่น้ำสิงคโปร์) และอาคารใหม่ ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการค้าขายที่กำลังเจริญรุ่งเรือง โดยรัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการส่งเสริมกิจกรรมสร้างสรรค์ ศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง โครงการนี้ถือเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการ

สร้างสรรค์พื้นที่หลายแห่งจากการพัฒนาและสนับสนุนโดยภาครัฐ เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์และวัฒนธรรมของประเทศ พื้นที่เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมศิลปะ การออกแบบและนวัตกรรม อาทิเช่น National Design Centre (NDC) ที่ตั้งอยู่ในย่าน Bras Basah-Bugis พื้นที่ศิลปะร่วมสมัยอย่าง Gillman Barracks ที่ตั้งของแกลลอรีศิลปะนานาชาติ ศูนย์วิจัย และร้านอาหาร โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยหรือจะเป็น Somerset Belt เป็นโครงการของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการพัฒนาพื้นที่สำหรับเยาวชน โดยมี SCAPE เป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นอาคารที่ให้พื้นที่สำหรับกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การแสดงดนตรี การเต้นรำ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ โครงการนี้มีเป้าหมายในการสร้างพื้นที่ที่เยาวชนสามารถแสดงออกและพัฒนาทักษะของตนเองได้

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาแบบแนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบขับเคลื่อนโดยรัฐ ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่เน้นบทบาทนำของภาครัฐในการกำหนดนโยบาย วางแผน และจัดสรรทรัพยากรจากส่วนกลางอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการสร้างมาตรฐานและเครือข่ายเพื่อสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับมหภาค พร้อมทั้งส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ภายใต้กรอบที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการใช้แนวทางนี้ต่างให้ความสำคัญกับการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาบุคลากร และการตลาดเชิงรุก เพื่อสร้างภาพลักษณ์และยกระดับการแข่งขันในระดับสากลอย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแบบเน้นแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนมีรากฐานสำคัญมาจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ในทุกกระบวนการของการบริหารจัดการการท่องเที่ยว นับตั้งแต่การวางแผน การออกแบบกิจกรรม ไปจนถึงการบริหารจัดการและการติดตามผล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและเสริมสร้างความยั่งยืนในระยะยาว (Afenyo-Agbe & Mensah, 2022) การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จะยึดโยงกับทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น วิถีชีวิตของชุมชน ศิลปหัตถกรรม อาหารพื้นบ้านและความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งจะถูกนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความสนใจของนักท่องเที่ยวโดยตรง มีหลักการกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม เป็นหัวใจหลักสำคัญของการบริหารจัดการและต้องถูกทำให้เชื่อมั่นว่า รายได้ที่มาจากการท่องเที่ยวนั้นจะกลับคืนสู่ท้องถิ่นและคนในชุมชนอย่างทั่วถึง และไม่กระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงเท่านั้น

การเสริมสร้างศักยภาพของสมาชิกในชุมชน ทั้งในด้านความรู้ ทักษะและการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถพัฒนาและดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ ซึ่งต้องได้รับพัฒนาและยกระดับควบคู่ไปกับการเปิดรับนักท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนที่มีลักษณะเป็นแบบสองทาง (Mutual exchange) โดยนักท่องเที่ยวไม่ใช่เพียงผู้แสวงหาบริการหรือมาเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเพื่อสร้างการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ตามบริบทของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม หลักการด้านความยืดหยุ่นในการออกแบบกิจกรรมก็มีบทบาทสำคัญเช่นกัน โดยชุมชนควรสามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจเฉพาะของนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างประสบการณ์เฉพาะบุคคลที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง สุดท้าย การส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมท่องเที่ยว ถือเป็นการรักษามรดกวัฒนธรรมของชุมชนไปพร้อมกับการสร้างรายได้

ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าการท่องเที่ยวแบบเน้นแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน มิใช่เพียงเครื่องมือทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างอำนาจทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือนอย่างยั่งยืน

ผลจากการศึกษา พบว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นตัวอย่างของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแบบเน้นการขับเคลื่อนโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Creative tourism เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2542-2543 เป็นคำที่ถูกคิดขึ้นโดยโดยเกร็ก ริชาร์ด (Greg Richards) และคริสปิน เรย์มอนด์ (Crispin Raymond) ที่พยายามหาคำนิยามความหมายของรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้เข้าไปมีประสบการณ์ และมีส่วนร่วมกับการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเป็นประสบการณ์ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงานหลังการท่องเที่ยวได้อีกด้วย ซึ่งทั้งสองได้นิยามความหมายไว้ว่า “การท่องเที่ยวซึ่งมอบโอกาสให้กับผู้เดินทางในการพัฒนาศักยภาพ การสร้างสรรค์ของตน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้ท่องเที่ยว” (Richards & Raymond, 2000)

โดยในปี พ.ศ. 2547 UNESCO ได้ดำเนินการสนับสนุนนโยบายส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมของโลก และริเริ่มโครงการ “เครือข่ายเมืองสร้างสรรค์” (The Creative Cities Network) ขึ้นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative industries) ที่จะนำไปสู่รูปแบบใหม่ของความร่วมมือในระดับนานาชาติ ในภาคประชาชนเอกชน สาธารณะและประชาคม โดยในการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่นี้จะเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับวิถีวัฒนธรรมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 เมื่อมีการประชุมนานาชาติครั้งแรก ณ เมืองซานตาเฟ ประเทศสหรัฐอเมริกา การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ถูกให้นิยามความหมายใหม่ดังนี้ “การท่องเที่ยวที่มุ่งไปสู่ความผูกพันและประสบการณ์อันแท้จริง ซึ่งได้มาจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้านศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรมหรือคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่” (Wurzbarger et al., 2009) ซึ่งมีความแตกต่างจากนิยามแรกตรงที่การให้ความสำคัญ และเน้นย้ำความผูกพันของนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้าน (Host and guests) ผ่านประสบการณ์ที่แท้จริง ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ศิลปะ และมรดกวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความรู้ได้อย่างแท้จริง ขณะที่นิยามแรกจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพและการสร้างสรรค์ของนักท่องเที่ยวโดยผ่านการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมเฉพาะของพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้นักท่องเที่ยวมีความจดจำ ประทับใจและในท้ายที่สุดจะมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ที่ได้ท่องเที่ยว (สุดแดนวิสุทธิลักษณ์, 2555)

ตัวอย่างกลุ่มประเทศที่ใช้แนวทางนี้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบขับเคลื่อนโดยชุมชนที่น่าสนใจ ได้แก่ ประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งในประเทศไทย รัฐบาลได้ประกาศนโยบายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2551 และมีการดำเนินการส่งเสริมนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผ่านโครงการพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และมีการพัฒนามาสู่การนำวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญามาเชื่อมโยงเข้ากับการท่องเที่ยว โดยมีองค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญผ่านการพัฒนาพื้นที่ชุมชนสร้างสรรค์จำนวน 9 แห่งทั่วประเทศ (องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2567) โดยแต่ละพื้นที่จะมีการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและงานหัตถกรรมท้องถิ่น จุดเด่น คือ การที่นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนท้องถิ่น เน้นความยั่งยืนและการสร้างประสบการณ์ที่แท้จริงให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งลักษณะเด่นของแนวนี้นี้ คือ การเน้นให้เห็นลักษณะที่สำคัญ 5 เรื่อง ได้แก่ (1) เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน (2) เน้นการสร้างประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่

ลึกซึ้ง (3) เน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง (4) ความแท้จริงในกระบวนการและผลิตภัณฑ์ และ (5) การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้มาเยือน

ในขณะที่ประเทศอินโดนีเซีย มีเมืองท่องเที่ยวที่แสดงให้เห็นถึงการนำแนวทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาใช้ในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น เมืองเปอกาโลงัน อัมบอน บันดุง และจาการ์ตา ซึ่งเป็นตัวอย่างของการบริหารจัดการที่ผสมผสานระหว่างแนวทางของรัฐและชุมชนโดยให้ความสำคัญกับการวางโปรแกรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่นผ่านการใช้กลยุทธ์ที่ผสมผสานทรัพยากรที่มีอยู่ เน้นย้ำการให้ความหมายทางวัฒนธรรม และลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ เมืองสร้างสรรค์ในอินโดนีเซียจึงเป็นต้นแบบที่มีคุณค่าสำหรับภูมิภาคอื่น ๆ ที่ต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวผ่านแนวทางการออกแบบพื้นที่สร้างสรรค์ ดังตัวอย่างโครงการที่น่าสนใจ เช่น “Kampung Kreatif Dago Pojok” ในเมืองบันดุง ที่เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับศิลปินและกลุ่มที่ชื่อ Komunitas Taboo จัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคม โดยเฉพาะจากแก๊งมอเตอร์ไซด์ ด้วยการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของชุมชนที่เสื่อมโทรมให้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ปัจจุบัน พื้นที่นี้มีกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ เช่น การจัดเทศกาล ศิลปะบนกำแพงและพื้นที่สร้างสรรค์สาธารณะ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในชุมชน เป็นการเน้นวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) เช่น ประเพณี วิถีชีวิต ทำให้ไม่ต้องใช้งบประมาณสูง โดยให้ชาวบ้านมีบทบาทเป็น “ครู” ถ่ายทอดความรู้แก่นักท่องเที่ยวและช่วยสร้างความภาคภูมิใจทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับการเสริมสร้างคุณค่าให้พื้นที่ท่องเที่ยวดั้งเดิม

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) ที่ช่วยยกระดับการท่องเที่ยวแบบดั้งเดิมที่มวลชนสนใจเข้าชมและถ่ายภาพสถานที่ที่น่าสนใจและมีความสำคัญในทางธรรมชาติและวัฒนธรรมให้เปลี่ยนพฤติกรรมมาสนใจในการท่องเที่ยวเชิงภาพลักษณ์ (Image) อัตลักษณ์ (Identity) วิถีวัฒนธรรม (Lifestyles) บรรยากาศ (Atmosphere) เรื่องเล่า (Narratives) การสร้างสรรค์ (Creativity) และสื่อ (Media) ที่เป็นวิถีวัฒนธรรมสามัญ (Everyday culture) เพิ่มมากขึ้น การท่องเที่ยวสร้างสรรค์จึงมีความสอดคล้องกับทิศทางใหม่ของการท่องเที่ยวในปัจจุบันและมีแนวโน้มจะสร้างความยั่งยืนในอนาคตได้

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO, 2006) ได้กำหนดนิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า “การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ คือ การเดินทางที่มุ่งไปสู่ความผูกพันและประสบการณ์จริงแท้ที่เกิดจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรมหรือคุณลักษณะพิเศษของพื้นที่นั้นและนำมาซึ่งความเชื่อมโยงกับผู้คนซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่และเป็นผู้รังสรรค์วัฒนธรรมที่มีชีวิตนั้น”

ต่อมาในปี พ.ศ.2550 ที่คริสปิน เรย์มอนด์ ได้มีประสบการณ์การนำแนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไปดำเนินงานกับโครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในประเทศนิวซีแลนด์ ได้ปรับนิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยนิยามไว้ว่า “เป็นรูปแบบอันยั่งยืนของการท่องเที่ยวซึ่งมอบความรู้สึกที่แท้จริงของวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านการลงมือปฏิบัติและประสบการณ์เชิงสร้างสรรค์อย่างไม่เป็นทางการ โดยการลงมือปฏิบัตินั้นเกิดขึ้นในกลุ่มขนาดเล็กที่บ้านหรือสถานที่ทำงานของผู้สอน โดยพวกเขายินยอมที่จะให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ความสามารถเชิงสร้างสรรค์ของตนเองไปพร้อม ๆ ไปกับได้ใกล้ชิดกับผู้คนในท้องถิ่นที่ได้มาเยือน” (Raymond, 2007)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จำเป็นต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับบริบทที่แตกต่างกันไป โดยถือเป็นทางเลือกหนึ่งของแนวทางเพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับสถานที่ท่องเที่ยวเดิมให้มีคุณค่าสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพที่ลงทุนน้อยที่สุด เนื่องจากการให้คุณค่าเพิ่มจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ทั้งประเพณี เนื่องจากการให้คุณค่าเพิ่มจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ทั้งประเพณี วัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Immaterial heritage) ทำให้รูปแบบของประสบการณ์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อาจมีได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การสร้างประสบการณ์ผ่านการเรียนรู้ (Learning) อาทิ การปั้นเครื่องสังคโลก ทอผ้า โดยสามารถใช้รูปแบบของการสร้างประสบการณ์ผ่านการจัดอบรม (Workshops) การชิม (Testing) อาหารท้องถิ่น ขนม การทำอาหาร/ เครื่องดื่มท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประสบการณ์ร่วมให้กับนักท่องเที่ยว กระบวนการมองมาเป็นระดับลงมือปฏิบัติ (Experience/ open ateliers) พร้อมกับสอดแทรกความรู้จากเจ้าของกิจกรรมไปด้วย เกิดการเปลี่ยนผ่านแนวคิดต่อการท่องเที่ยวแบบเดิมที่นักท่องเที่ยวรู้สึกเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ มาเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านความคิดสร้างสรรค์ของตนเองผ่านการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะของสถานที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ (Raymond, 2003)

ทั้งนี้ เกร็ก ริชาร์ด และ คริสติน เรย์มอนด์ ได้มีการกล่าวขยายความเพิ่มเติมในบทความที่ชื่อว่า Creative tourism (Richards & Raymond, 2000) ระบุว่า การพิจารณาว่า การท่องเที่ยวใดเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สามารถพิจารณาได้จาก 3 เรื่อง ได้แก่

1. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ

1.1 การเปลี่ยนผู้ชม ไปสู่ ผู้มีส่วนร่วม โดยรูปแบบการท่องเที่ยวในแบบดั้งเดิมนั้น นักท่องเที่ยวมักจะถูกจัดวางในฐานะของ “ผู้เยี่ยมชม” เช่น การดูพิพิธภัณฑ์ การชมโบราณสถาน การชมการแสดงทางวัฒนธรรม เป็นต้น แต่ทว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นรูปแบบที่ตรงกันข้าม มีการเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเป็น “ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชุมชน” เช่น การทำอาหารร่วมกับชุมชน การร่วมทำงานหัตถกรรม การลองดนตรีพื้นฐาน และอีกมากมาย เป็นการแสดงบริบทใหม่ของการจัดวางนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้เป็นเพียงการบริโภควัฒนธรรมเท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ด้วย

1.2 ประสบการณ์ที่เป็นส่วนตัวและความเฉพาะเจาะจง การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยว ได้เลือกประสบการณ์ที่สอดคล้องกับความสนใจหรือทักษะเฉพาะของตนเอง เช่น ผู้ที่ชอบการทำอาหาร ก็จะเลือกกิจกรรมการทำอาหารร่วมกับชุมชน ผู้ที่ชื่นชอบหลงใหลในงานศิลปะก็จะเลือกเข้าร่วมกิจกรรมหัตถกรรมต่าง ๆ การปฏิสัมพันธ์ จึงมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป การท่องเที่ยวไม่ได้เป็นกิจกรรมทั่วไป แต่เป็นการเชื่อมโยงแบบปัจเจกและส่งเสริมความเข้าใจระหว่างบุคคล

1.3 บทบาทของชุมชน ที่ไม่ใช่แค่ “เจ้าบ้าน” แต่เป็น “ผู้ร่วมออกแบบประสบการณ์” การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สำหรับบทบาทของชุมชนท้องถิ่น ไม่ได้มีหน้าที่เพียงเป็นผู้ต้อนรับในฐานะเจ้าบ้านเท่านั้น หากแต่ต้องอยู่ในฐานะของผู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของการร่วมออกแบบประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวด้วย ไม่ว่าจะเป็นในฐานะของผู้ให้ความรู้ ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ผู้ออกแบบกิจกรรม เป็นการยกระดับอำนาจของชุมชนให้สามารถกำหนดได้ว่าประสบการณ์อะไรที่จะถูกสอดแทรกเข้าและถูกจำกัดอย่างไรต่างจากแนวคิดการท่องเที่ยวแบบเดิมหรือ Mass tourism ซึ่งชุมชนมักไม่มีสิทธิในการควบคุมเนื้อหาทางวัฒนธรรมที่น่าเสนอ

1.4 การท่องเที่ยวแบบความสัมพันธ์ 2 ทาง การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีลักษณะสำคัญอีกประการที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ความสัมพันธ์ 2 ทาง เป็นรูปแบบของการ

แลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชน (เจ้าบ้าน) และนักท่องเที่ยว ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ใช่การไปเยี่ยมชมเพียงด้านเดียว ความสัมพันธ์แบบ 2 ทางนี้ นักท่องเที่ยวจะมีโอกาสในการเรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ เปิดมุมมองใหม่ กระตุ้นแรงบันดาลใจและเป้าหมายต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยวได้

2. ประสบการณ์ที่เป็นของแท้ (Authentic) และส่วนบุคคล (Personalized) แบ่งออกเป็น

2.1 ประสบการณ์ที่แท้จริง (Authentic experience) หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถนำไปสู่การเกิดประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ผ่านการใช้ชีวิตและการทำงานร่วมกันจริงกับผู้คนในท้องถิ่น แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบเดิม ซึ่งนักท่องเที่ยวมีประสบการณ์มาจากการรับชมการแสดงและเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อสร้างความบันเทิงเท่านั้น

2.2 ประสบการณ์เฉพาะบุคคล (Personalized experience) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ถูกระบุว่า “ไม่มีโปรแกรมสำเร็จรูป” (Tucker & de Jong, 2017) และไม่มีกิจกรรมที่เป็นรูปแบบตายตัว เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการหนึ่งที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวกับชุมชนเจ้าของกิจกรรมได้เลือกเส้นทาง/แนวทางการท่องเที่ยวของตนเอง ผลจากการคัดเลือกนี้ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วม เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีบทบาท รู้สึกตระหนักต่อบางสิ่งบางอย่างจากกระบวนการมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรม

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เช่น หัตถกรรม ดนตรี ศิลปะ อาหาร ภาษา ฯลฯ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ “กิจกรรม” ถือเป็นหัวใจหลักสำคัญที่ถูกพัฒนาขึ้นมาจากนักวิชาการอย่าง เกร็ก ริชาร์ด และ คริสติน เรย์มอนด์ (Richards & Raymond, 2000) จากที่ระบุในข้างต้นว่าความแตกต่างที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนฐานะของนักท่องเที่ยวจากผู้ชม หรือเสพ เป็นผู้มีส่วนร่วมในการลงมือทำเพื่อส่งผลให้เกิดความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม (Intercultural understanding) และทำให้ความสัมพันธ์มีความหมาย ฉะนั้นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและเป็นไปตามความสนใจได้ อันเป็นการสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนและสามารถสร้างเศรษฐกิจชุมชนได้

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) ที่ปรากฏในงานวิชาการต่าง ๆ ในช่วงที่ผ่านมา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาแบบบนลงล่างมาสู่แนวคิดแบบล่างขึ้นบนที่ยึดโยงกับการเสริมพลัง (Empowerment) และความยั่งยืน (Sustainability) ของชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยเริ่มต้นจากแนวคิดของ Murphy (1985) ซึ่งเน้นให้ชุมชนมีบทบาทโดยตรงในการจัดการทรัพยากรของตน ต่อมา Goodwin & Santilli (2009) ได้วางกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผ่าน 4 แกนหลัก ได้แก่ การมีส่วนร่วม การเป็นเจ้าของ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการเสริมสร้างศักยภาพ ซึ่งกลายเป็นกรอบที่ถูกใช้อย่างแพร่หลายในงานวิจัยและโครงการพัฒนา CBT ในขณะที่ Afenyo-Agbe และ Mensah (2022) เสนอแนวคิด CBT ในกรอบของความยืดหยุ่น (Flexibility) และการวางระบบเชิงโครงสร้างที่ชุมชนสามารถควบคุมเงื่อนไขต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และสร้างความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเชิงระบบ (Systemic economic linkages)

จากการวิเคราะห์นี้จะเห็นได้ว่า แม้จะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัยและบริบททางภูมิศาสตร์ แต่แก่นสำคัญของ CBT ที่นักวิชาการร่วมกันเน้นย้ำ คือ การคืนอำนาจให้ชุมชนตัดสินใจจัดการแบบมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ทุนวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เกื้อหนุนต่อความยั่งยืนในระดับรากฐาน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัจจุบัน ไม่ควรจำกัดอยู่ที่แนวทางใดแนวทางหนึ่งเท่านั้น หากแต่ควรพิจารณาการบูรณาการจุดแข็งของทั้งแนวทางขับเคลื่อนโดยรัฐและแนวทางขับเคลื่อนโดยชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดระบบการท่องเที่ยวที่มีทั้งประสิทธิภาพเชิงโครงสร้างและความยั่งยืนจากฐานราก

การบูรณาการทั้งสองแนวทางนี้ หากเป็นในเชิงโครงสร้าง รัฐสามารถมีบทบาทในการสร้างกรอบนโยบาย การลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน การจัดการทรัพยากรสินทางปัญญา การส่งเสริมแบรนด์สินค้าและการสนับสนุน การตลาดในระดับสากล (UNWTO, 2005) ขณะที่ชุมชนมีบทบาทเป็นผู้ออกแบบประสบการณ์ สร้างนวัตกรรม เชิงวัฒนธรรม และรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ ภาครัฐจึงควรทำหน้าที่เป็น “ผู้อื้อ” (Facilitator) มากกว่า “ผู้ควบคุม” (Controller) โดยเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถนำเสนอองค์ความรู้ กำหนดเงื่อนไขของกิจกรรม และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Goodwin & Santilli, 2009)

การบูรณาการดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิด Co-creation of value ที่นักท่องเที่ยวมิได้เป็นเพียง ผู้บริโภค (Consumer) แต่เป็น “ผู้ร่วมสร้าง” (Co-creator) ประสบการณ์ที่มีความหมายจากการเดินทาง ท่องเที่ยว ซึ่งเกิดจากปฏิสัมพันธ์แบบสองทางร่วมกันกับเจ้าของบ้าน/ชุมชน (Richards & Raymond, 2000) ด้วยเหตุนี้ การจัดระบบการมีส่วนร่วม การกำหนดนโยบายและการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคม จึงเป็นหัวใจสำคัญของการบูรณาการ ซึ่งการบูรณาการทั้งสองแนวทางนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการร่วมประสานระหว่างการบริหารจัดการจากส่วนบน และจากฐานล่างเท่านั้น แต่ยังถือเป็นการออกแบบระบบการท่องเที่ยวที่สร้างสมดุลระหว่างพลังเชิงนโยบายและพลังของชุมชนเพื่อสร้างคุณค่าร่วม (Shared value) ที่มีความยืดหยุ่น เป็นธรรมและยั่งยืนในระยะยาว อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ของการบูรณาการ แนวทางเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้น อาจปรากฏได้ใน 3 เรื่อง ดังนี้

1. เสริมพลังร่วมระหว่างโครงสร้างนโยบายกับพลังของชุมชน (Policy-community synergy)

การบูรณาการช่วยเชื่อมโยง “นโยบายจากส่วนบน” กับ “พลังการขับเคลื่อนจากฐานราก” ได้อย่างสมดุล เป็นการสร้างความสอดคล้องและเกื้อหนุนกันระหว่างกลไกการวางแผนและกำหนดนโยบายในระดับมหภาค กับ พลังของชุมชนในระดับปฏิบัติการที่เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคนในท้องถิ่นสามารถมีบทบาทในการออกแบบ นโยบาย ร่วมบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง โดยมีรัฐเป็นผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) มากกว่าการเป็น “ผู้ควบคุม” (Controller) (Bramwell & Lane, 2011) ผลลัพธ์ของการเสริมพลังร่วมกันนี้จะช่วยลดภาวะช่องว่างเชิงโครงสร้างที่มักเกิดขึ้นในระบบราชการ ซึ่งหลายครั้งนโยบายที่ออกจากส่วนกลาง ไม่ได้สะท้อนความต้องการของพื้นที่ หรือไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงตามการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่าง ๆ ดังนั้น การผนึกกำลัง (Synergy) ระหว่างนโยบายภาครัฐกับชุมชนจึงทำให้นโยบายนั้นไม่เพียง มีทิศทางที่ชัดเจน หากแต่ยังมีแนวทางในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวสามารถปรับใช้ได้จริงในบริบทที่ หลากหลาย (Jamal & Getz, 1995) ตลอดจนยังช่วยสร้างเงื่อนไขเชิงระบบที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นในด้านการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเชื่อมโยง สินค้าท้องถิ่นสู่ตลาด การสนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมของชุมชน การรับรองมาตรฐานให้กับ สินค้าท้องถิ่นหรือจัดการทรัพยากรสินทางปัญญา และ การเสริมทักษะด้านการตลาดและสร้างแบรนด์โดยรัฐ ควบคู่กับเรื่องเล่าของชุมชน

2. เพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (Cultural sustainability with economic impact)

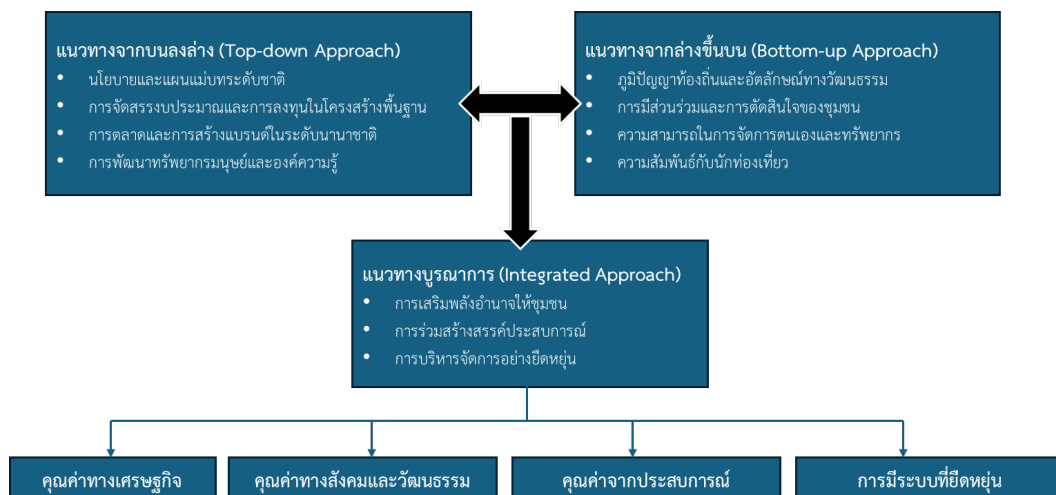
การบูรณาการแนวทางการท่องเที่ยวสามารถนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์ วัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้ บทบาทของภาครัฐ คือ การส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐาน การตลาดและทรัพยากรสินทางปัญญา ขณะเดียวกันชุมชนก็สามารถวางบทบาทของตัวเองในฐานะผู้นำเสนอกิจกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ที่แท้จริง เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจบนฐานทุนวัฒนธรรมเดิม (Cultural asset-based development) โดยไม่ทำลาย รากเหง้าของท้องถิ่น การดำเนินการควบคู่กันนี้สามารถนำไปสู่การขยายโอกาสในการแข่งขันในระดับสากล

โดยใช้แนวทางซอฟต์แวร์ของพื้นที่ผ่านความคิดสร้างสรรค์และการเล่าเรื่องที่มีความหมาย (Richards & Wilson, 2006)

3. สร้างระบบการท่องเที่ยวที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้ดี (Resilient and adaptive tourism system)

การบูรณาการแนวทางทั้งสองแบบช่วยสร้างระบบการจัดการที่ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ฯลฯ โดยภาครัฐสามารถสนับสนุนในเชิงนโยบายและการเงิน ขณะที่ชุมชนสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วผ่านการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของตนเอง นำไปสู่การสร้างระบบการท่องเที่ยวที่มีภูมิคุ้มกัน โดยระบบที่มีความยืดหยุ่นนี้จะส่งเสริมให้ภาครัฐ ชุมชน และนักท่องเที่ยว เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ (Afenyo-Agbe & Mensah, 2022) ทำให้เกิดเป็นความสามารถของพื้นที่หรือชุมชนท่องเที่ยวในการรับมือกับแรงกระทบ และสามารถกลับสู่ภาวะปกติหรือสถานะใหม่ที่ดีกว่าเดิม ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาคได้อย่างมีประสิทธิภาพและปรับโครงสร้างการดำเนินงานให้สอดคล้องกับเงื่อนไขใหม่อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาข้างต้น การบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ก็นับเป็นอีกส่วนที่ควรให้ความสำคัญอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน บทบาทสำคัญของเทคโนโลยีและการตลาดเชิงสร้างสรรค์ที่เข้ามาเสริมสร้างประสิทธิภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ที่มีความสำคัญกับประสบการณ์ที่มีคุณค่าและแตกต่าง การใช้แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) และเทคโนโลยีความจริงเสมือน (Virtual reality) ไม่ได้เป็นเพียงช่องทางการสื่อสารแต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างเรื่องราว (Storytelling) และสร้างการมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยวตั้งแต่ออนไลน์ การเดินทาง เกิดการขยายขอบเขตของประสบการณ์การท่องเที่ยวให้ไปไกลเกินกว่าสถานที่จริง นักท่องเที่ยวจะสามารถใช้เทคโนโลยีในการสัมผัสบรรยากาศการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการเดินทางด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสแกนคิวอาร์โค้ด (QR code) การชมวิดีโอแบบ 360 องศา เพื่อแสดงถึงขั้นตอนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงจบ การพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อศึกษาดูรายละเอียด/คำอธิบายของภาพจิตรกรรมที่มีคุณค่าของชุมชน นอกจากนี้ การพัฒนาแอปพลิเคชันเฉพาะสำหรับชุมชน (Community-specific apps) หรือการใช้เทคโนโลยีบล็อกเชน (Blockchain) ในการสร้างระบบการชำระเงินที่โปร่งใสและเป็นธรรม อีกทั้งยังช่วยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างอิสระและยั่งยืนมากขึ้น ชุมชนสามารถจัดตารางเส้นทาง การท่องเที่ยว กิจกรรมต่าง ๆ การจองห้องพักและสินค้าชุมชน เพื่อสร้างความมั่นใจว่ารายได้จากการท่องเที่ยวจะถูกกระจายมาอย่างสมาชิกของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเติบโตได้ การบูรณาการแนวคิดเหล่านี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการตอบสนองต่อพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของนักท่องเที่ยวในยุคดิจิทัล และช่วยสร้างความแข็งแกร่งให้กับการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างครบวงจร



ภาพที่ 1 Model สรุปแนวความคิดการบูรณาการเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์จากการศึกษา
ที่มา: ผู้ศึกษา, 2568

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ เป็นแนวทางของการผสมผสานจุดแข็งของแนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐ เป็นพลังนโยบายทำหน้าที่เอื้ออำนวย กำหนดกรอบนโยบายเชิงยุทธศาสตร์ จัดสรรงบประมาณ ประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น พร้อมทั้งส่งเสริมการตลาดและภาพลักษณ์ และแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชน เป็นพลังชุมชน ในการสร้างสรรค์สร้างประสบการณ์และดำรงรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น มีบทบาทในการออกแบบกิจกรรม ออกแบบประสบการณ์ร่วม มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอด/เล่าเรื่อง กำหนดเงื่อนไขที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเอง และไม่ทำให้วัฒนธรรมถูกลดทอนคุณค่าเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียว

ข้อท้าทายสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้แสดงศักยภาพหรือความสามารถของนักท่องเที่ยวให้มีส่วนร่วมในวิถีชีวิตและรับประสบการณ์เรียนรู้โดยตรงกับผู้คนในพื้นที่ มิใช่การท่องเที่ยวที่มาเพื่อดูหรือสังเกตการณ์การทำกิจกรรมหรือซื้อสินค้าในท้องถิ่นเพียงเท่านั้น แต่ยังต้องการให้ผู้เข้ามาท่องเที่ยวได้ลงมือปฏิบัติและสัมผัสการทำด้วยตนเอง จะมีกิจกรรมหรือวิถีทางที่มีความเหมาะสมในเชิงพื้นที่และโดดเด่นในเชิงกระบวนการ และแสดงให้เห็นถึงมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้ แม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะเป็นแนวทางที่มีศักยภาพสูงในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม แต่ยังคงความท้าทายและข้อจำกัดสำคัญ หลายประการที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในทางปฏิบัติ เช่น

1. ความไม่สมดุลของอำนาจในการกำหนดทิศทาง (Power asymmetry in tourism governance)

หนึ่งในอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในบริบทที่เน้นการขับเคลื่อนจากบนลงล่าง คือ ปัญหาความไม่สมดุลของอำนาจในการกำหนดทิศทาง ซึ่งสะท้อนออกมาในหลายลักษณะ ประการแรก คือ การลดทอนอำนาจของชุมชนในการจัดการตนเอง โดยแม้จะมีการกล่าวอ้างถึง “การมีส่วนร่วม

ร่วม” แต่ในเชิงปฏิบัติก็มักปรากฏเพียงในรูปแบบของ Tokenism ที่ชุมชนมีสถานะเป็นเพียงผู้รับนโยบายโดยไม่มีอำนาจตัดสินใจอย่างแท้จริง ประการที่สอง คือ การกำหนดวาระการพัฒนาจากคนภายนอกชุมชน ซึ่งทำให้ทิศทางของโครงการท่องเที่ยวหลายแห่งสะท้อนเป้าหมายของรัฐหรือกลุ่มทุน มากกว่าความต้องการและความเหมาะสมของชุมชนเจ้าของพื้นที่ (Scheyvens, 2002) และประการสุดท้าย คือ หากความหมายของการท่องเที่ยวไม่ชัดเจน อาจนำไปสู่การจำลองวัฒนธรรมแบบตื้นเขินที่เน้นการผลิตซ้ำเพื่อเป้าหมายทางการตลาดโดยไม่สะท้อนความหมายดั้งเดิมของชุมชน ส่งผลให้วัฒนธรรมกลายเป็นเพียงเครื่องมือทางการตลาดมากกว่ามรดกทางอัตลักษณ์ (MacCannell, 1999) สภาวะเหล่านี้ไม่เพียงลดทอนความยั่งยืนของการพัฒนาท่องเที่ยว แต่ยังบั่นทอนศักดิ์ศรีและความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของชุมชนในระยะยาวด้วย

2. ความเสี่ยงจากการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (Cultural commodification) สอดคล้องกับข้อที่ 1 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มุ่งเน้นการใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นจุดขายหลัก ซึ่งหากไม่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและแนวทางการสื่อสารอย่างรอบคอบ รอบด้าน อาจนำไปสู่การ “จำลองวัฒนธรรมซ้ำ ๆ” เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายทางการตลาดมากเกินไป โดยขาดการคำนึงถึงบริบทที่แท้จริงหรือความหมายเชิงวัฒนธรรมของชุมชน (Richards & Wilson, 2006; Zukin, 2010) ผลที่ตามมา คือ การเสื่อมถอยของคุณค่าทางจิตวิญญาณและการแปรรูปเรื่องราวที่เป็นวิถีชีวิตประจำวันเป็นเพียงสินค้าเพื่อการบริโภค โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาประสบการณ์ที่ “แปลกใหม่” หรือ “แท้จริง” (MacCannell, 1999) ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นและพบได้อย่างชัดเจนในหลายพื้นที่ทั้งในต่างประเทศและสังคมไทย เมื่อการท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์และชุมชนจำเป็นต้อง “บรรจุ” วัฒนธรรมของตนให้อยู่ในรูปแบบที่ขายได้ เข้าใจง่าย และน่าดึงดูดสำหรับตลาด ซึ่งมักส่งผลให้ความหมาย ความลึกซึ้งและบริบททางวัฒนธรรมที่แท้จริงถูกลดทอน หรือ “การถูกทำให้เรียบง่าย” (Simplify) เพื่อความบันเทิงหรือตอบสนองการบริโภค ทั้ง ๆ ที่มีมิติที่ละเอียดละออและซับซ้อน (Greenwood, 1989; Richards & Wilson, 2006)

ในกรณีของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำอาหารพื้นบ้าน การทอผ้าหรือการรำพื้นเมือง ถูกทำให้กลายเป็น “แพ็คเกจของประสบการณ์” คล้ายโปรแกรมการท่องเที่ยวและนำเสนอแบบซ้ำเดิมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในเชิงพาณิชย์ โดยที่สมาชิกในชุมชนอาจไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการออกแบบหรือควบคุมกิจกรรมเหล่านี้ ความสัมพันธ์ที่เคยเป็น “ความร่วมมือเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้” จึงกลายเป็น “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค” และทำให้ชุมชนสูญเสียอำนาจในการควบคุมความหมายของวัฒนธรรมของตน (Cohen, 1988)

ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้สามารถรักษาสสมดุลระหว่าง “คุณค่าทางวัฒนธรรม” และ “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” โดยไม่ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าในแบบที่ลดทอนความหมายจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยแนวทางหนึ่งที่ต้องดำเนินการร่วมกัน คือ การส่งเสริมให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดขอบเขต กำกับและอธิบายวัฒนธรรมของตนในแบบที่สะท้อนอัตลักษณ์จริง รวมถึงการออกแบบกิจกรรมที่ยึดหยุ่นตามบริบทและความสนใจของผู้เข้าร่วม (Richards, 2011)

3. ศักยภาพของชุมชนและระบบสนับสนุนในระดับท้องถิ่น (Local capacity and institutional gaps) โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทหรือเมืองรอง ชุมชนจำนวนมาก ยังขาดทักษะในการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยว และการออกแบบกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์หรือแม้แต่การเข้าถึงทรัพยากร เช่น แหล่งเงินทุน เทคโนโลยีหรือระบบการตลาด (Afenyo-Agbe & Mensah, 2022) ความขาดแคลนเหล่านี้ส่งผลทำให้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขาดความต่อเนื่อง และไม่สามารถขยายผลได้ในระยะยาว อีกทั้ง ยังอาจทำให้ชุมชนต้องหันไปพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากเกินไป แทนที่จะยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง

นอกเหนือจากความท้าทายที่ปรากฏในข้างต้น แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ อาจยังมีจุดแข็งและจุดอ่อนในการพัฒนาที่ควรร่วมกันพิจารณาอย่างน้อย ใน 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (1) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ สามารถเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการทำงานเชิงนโยบายที่ชัดเจนได้ เพื่อให้ท้องถิ่นดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและมีทิศทางเดียวกันได้ อย่างไรก็ตาม พบว่าจุดอ่อนที่สำคัญที่อาจเกิดขึ้นคือ การกำหนดนโยบายดังกล่าวอาจขาดความยืดหยุ่นจากการพิจารณาบริบทพื้นที่ที่อาจไม่สอดคล้องต่อความหลากหลายในชุมชน (2) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ สามารถเป็นนโยบายที่นำมาสู่กลไกการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐาน การตลาด และการสร้างแบรนด์ในระดับสากลได้ ขณะที่จุดอ่อนที่สำคัญ คือ ชุมชนอาจเป็นเพียงผู้สนอง/รับนโยบายจากส่วนบน และขาดอำนาจในการตัดสินใจ เกิดความเสี่ยงต่อความยั่งยืน และ (3) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการ จะสามารถช่วยเสริมภาพลักษณ์ของประเทศได้จากการเป็นยุทธศาสตร์ชาติ ดังตัวอย่างในประเทศเกาหลีใต้ ซึ่งช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวได้จำนวนมาก แต่จุดอ่อนที่สำคัญ คือ ความเสี่ยงด้านวัฒนธรรมและความจริงแท้ที่อาจเกิดการสูญเสียคุณค่าและความหมายไป เพราะเมื่อรัฐเป็นผู้กำหนดแนวทาง การจำลองวัฒนธรรมต่าง ๆ จะกลายเป็นเป้าหมายทางการตลาด ซึ่งท้ายที่สุด หากไม่มีกลไกและแนวทางในการบริหารจัดการในระยะยาว จะส่งผลให้ชุมชนสูญเสีย “ความจริงแท้” ทางวัฒนธรรม ตลอดจนลดทอนความหมายไปในที่สุด

ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เชิงบูรณาการ เมื่อเชื่อมโยงกับสถานการณ์การท่องเที่ยวทั้งบริบทพื้นที่ และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา จะทำอย่างไรที่จะให้การท่องเที่ยวเพียงเพื่อเข้าชมสถานที่ ถ่ายรูปแล้วเดินทางกลับ ปรับเปลี่ยนไปเป็นการสร้างประสบการณ์ร่วมกับเจ้าของพื้นที่ ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในทางใดทางหนึ่ง แนวทางแบบขับเคลื่อนโดยรัฐและขับเคลื่อนโดยชุมชนจึงอาจตอบโจทย์ความท้าทายนี้ได้ โดยรัฐควรทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวร่วมกันออกแบบประสบการณ์ที่ตอบโจทย์ความต้องการที่ซับซ้อนได้ ผ่านการนำเทคโนโลยี สื่อสังคมออนไลน์เป็นสื่อกลางในการค้นหากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในชุมชน จัดทำคลังข้อมูลการท่องเที่ยวและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ สร้างแพลตฟอร์มการจองหรือชำระเงินที่เอื้อต่อชุมชนในทุกระดับ เปิดโอกาสให้ชุมชนเล็ก ๆ ที่มีคุณค่าการท่องเที่ยวแบบจริงแท้ได้แสดงศักยภาพสู่สายตานักท่องเที่ยวทั่วโลก

สรุป

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัจจุบัน ไม่ควรจำกัดอยู่ที่แนวทางใดแนวทางหนึ่งเท่านั้น หากแต่ควรบูรณาการจุดแข็งของทั้งแนวทางการขับเคลื่อนโดยรัฐ และแนวทางการขับเคลื่อนโดยชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่มีทั้งประสิทธิภาพเชิงโครงสร้างและความยั่งยืนจากฐานราก ซึ่งการบูรณาการทั้งสองแนวทางนี้ สามารถนำไปสู่การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน ชุมชน และนักท่องเที่ยว โดยมีการกระจายอำนาจอย่างสมดุล (Bramwell & Lane, 2011) ทั้งในเชิงโครงสร้างที่รัฐสามารถเข้ามามีบทบาทในการสร้างกรอบนโยบาย การลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมแบรนด์และการสนับสนุนการตลาดในระดับสากล ในขณะที่ชุมชนมีบทบาทในฐานะของผู้ออกแบบประสบการณ์ ผู้สร้างนวัตกรรมเชิงวัฒนธรรมและรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ เปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถนำเสนอองค์ความรู้ กำหนดเงื่อนไขของกิจกรรมและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งมีภาครัฐควรทำหน้าที่เป็น “ผู้เอื้อ” (Facilitator) ให้เกิดการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มากกว่า “ผู้ควบคุม” (Goodwin & Santilli, 2009) อันเป็นหัวใจสำคัญของการบูรณาการที่แท้จริง

การบูรณาการทั้งสองแนวทางไม่ได้เป็นเพียงการประนีประนอมระหว่าง “แนวทางการบริหารจัดการจากบน” และ “แนวทางการบริหารจัดการจากล่าง” เท่านั้น แต่คือ การออกแบบระบบการท่องเที่ยวที่สร้างสมดุลระหว่าง พลังเชิงนโยบาย และ พลังของชุมชน เพื่อสร้างคุณค่าร่วม (Shared value) ที่มีความยืดหยุ่น เป็นธรรม และยั่งยืนในระยะยาว โดยเน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในการเรียนรู้ สร้างสรรค์และแลกเปลี่ยนกับชุมชนท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมวลชนไปสู่การท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าทางประสบการณ์ จากความจริงแท้และการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ (Richards & Raymond, 2000) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยังคงเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญ ได้แก่ ความไม่สมดุลของอำนาจในการกำหนดทิศทาง ความเสี่ยงจากการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า และการขาดศักยภาพในระดับท้องถิ่น ดังนั้น แนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอนาคตควรมุ่งสร้างคุณค่าร่วม ผ่านการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนและการยกระดับทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นไปสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้การท่องเที่ยวกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจทางวัฒนธรรม เสริมพลังชุมชนและส่งเสริมศักยภาพของมนุษย์อย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2555). *โครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนแม่บทยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2566–2580*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2559). *Creative Economy: พลังแห่งความคิดสร้างสรรค์เพื่อเศรษฐกิจใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์.
- องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2567). *รายงานโครงการพัฒนาพื้นที่ชุมชนสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.
- Afenyo-Agbe, Y., Mensah, I. (2022). Community-based tourism and resilience: A framework for post-COVID-19 recovery. *Journal of Ecotourism*, 21(1), 1–17.
<https://doi.org/10.1080/14724049.2022.2027625>
- Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Boulder: Westview Press.
- Bramwell, B., & Lane, B. (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4–5), 411–421.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371–386.
- Frey, B. S. (2003). *Arts & economics: Analysis & cultural policy*. Berlin: Springer.
- Goodwin, H., Santilli, R. (2009). *Community-based tourism: A success?* ICRT Occasional Paper 11. International Centre for Responsible Tourism.

- Greenwood, D. J. (1989). Culture by the pound: An anthropological perspective on tourism as cultural commoditization. In V. L. Smith (Ed.), *Hosts and guests: The anthropology of tourism* (2nd ed.), pp. 171–185. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jamal, T., & Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186–204.
- MacCannell, D. (1999). *The tourist: A new theory of the leisure class* (2nd ed.). Berkeley: University of California Press.
- Ministry of Strategy and Finance. (2002). *Creative Economy Action Plan*. Government of Korea.
- Government of the Republic of Korea. (2013). *Creative economy action plan and measures to establish a creative economic ecosystem*. Seoul: Government of the Republic of Korea.
- Murphy, P. E. (1985). *Tourism: A community approach*. New York: Methuen.
- Raymond, C. (2007). *Creative tourism in New Zealand: A practical guide for the development of creative tourism*. Wellington, New Zealand: Creative Tourism New Zealand.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1225–1253. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.07.008>
- Richards, G., & Raymond, C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*, 23(8), 16–20.
- Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209–1223.
- Scheyvens, R. (2002). *Tourism for development: Empowering communities*. Harlow: Pearson Education.
- Tucker, H., & de Jong, J. (2017). Intercultural exchange and mutuality in volunteer tourism: The case of Intercambio in Ecuador. *Tourism Studies*, 17(3), 327–343. <https://doi.org/10.1177/1468797616687189>
- UNESCO. (2006). Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism. In *Discussion report of the planning meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism, Santa Fe, New Mexico, U.S.A., October* (pp. 25–27). Paris: UNESCO/ Creative Cities Network.
- UNESCO. (2022). *UNESCO Creative Cities Network* (Report and guidelines). Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved Nov 10, 2025, from <https://en.unesco.org/creative-cities/>
- UNWTO. (2005). *Tourism and Local Agenda 21: The role of local authorities in sustainable tourism*. Madrid: World Tourism Organization.
- Wurzburger, R., Aageson, T., Pattakos, A., & Pratt, S. (Eds.). (2009). *Creative tourism: A global conversation*. Santa Fe, NM: Sunstone Press.
- Zukin, S. (2010). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. New York: Oxford University Press.

ปัจจัยและระดับความวิตกกังวล

ในการพูดภาษาอังกฤษ

ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ

6

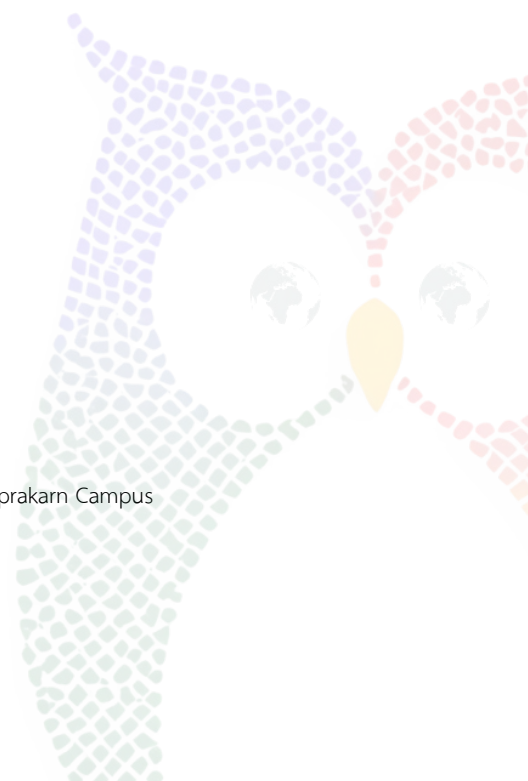
Factors and Extent of English Speaking Anxiety
among Undergraduate Students
Dhonburi Rajabhat University Samutprakan

รับบทความ 27 กรกฎาคม 2567
แก้ไขบทความ 4 พฤศจิกายน 2568
ตอบรับบทความ 4 พฤศจิกายน 2568

พรเทพ เจริญกิจ¹

Pornthep Charoenkit

1 นักวิชาการโสตทัศนศึกษา ศูนย์ภาษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ
59/1 ซอยเทศบาลบางปู 119 ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 10540
Audio-Visual Technical Officer, Language Center, Dhonburi Rajabhat University Samutprakan Campus
59/1, Thetsaban Bang Pu Soi 119, Bangpla, Bangplee, Samutprakan, Thailand 10540
E-mail: porntep.c@dru.ac.th



บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปริมาณนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง 400 คน ซึ่งได้มาด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็นในลักษณะหลายขั้นตอน (Multi-stage non-probability sampling) กล่าวคือ ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบกำหนดโควตา (Quota sampling) ตามสัดส่วนคณะ และตามด้วยการเลือกตัวอย่างตามความสะดวก (Convenience sampling) ผลการวิจัยเผยให้เห็นข้อค้นพบหลักที่น่าสนใจ คือความขัดแย้งระหว่างปัจจัยสนับสนุนที่อยู่ในระดับต่ำ (ด้านผู้เรียน การสอน และครอบครัว) กับระดับความวิตกกังวลที่อยู่ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญ ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณยืนยันประเด็นนี้ โดยพบว่าปัจจัยที่ศึกษาสามารถอธิบายความผันแปรของความวิตกกังวลได้เพียงร้อยละ 5.0 ($R^2=.050$) ซึ่งข้อค้นพบนี้ได้ชี้ชัดว่า ความวิตกกังวลของนักศึกษาในกลุ่มนี้ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนโดยปัจจัยแวดล้อมภายนอกเป็นหลัก แต่มีรากฐานมาจากปัจจัยทางจิตวิทยาภายในที่ทรงพลัง เช่น ความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบและความไม่มั่นใจในการสื่อสาร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความวิตกกังวลในภาษาต่างประเทศ ดังนั้น ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจึงควรมุ่งเน้นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางจิตใจของผู้เรียนโดยตรง เช่น การสร้างความเชื่อมั่น การปรับทัศนคติต่อความผิดพลาด และการให้คำปรึกษา ควบคู่ไปกับการปรับปรุงปัจจัยภายนอก เพื่อลดอุปสรรคทางจิตวิทยาและส่งเสริมทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ ความวิตกกังวลในภาษาต่างประเทศ การเรียนการสอนภาษาอังกฤษ

Abstract

This quantitative study aimed to investigate the factors associated with English-speaking anxiety and the level of anxiety among undergraduate students at Dhonburi Rajabhat University, Samutprakan. A questionnaire was administered to a sample of 400 students selected through multi-stage non-probability sampling, which utilized quota sampling based on the proportion of students in each faculty and was followed by convenience sampling.

The results revealed a notable key finding: the supporting factors related to the learner ($M=1.60$), instruction ($M=1.95$), and family ($M=1.25$) were all rated as "low" or "lowest" levels, whereas students' overall level of English-speaking anxiety was found to be "high" ($M=3.75$). This conclusion was substantiated by multiple regression analysis, which indicated that the studied factors accounted for only 5.0% of the variance in anxiety ($R^2=0.050$).

This finding indicates that the students' anxiety is not mainly influenced by external environmental factors. Instead, it appears to be rooted in strong internal psychological factors, such as the fear of negative evaluation and lack of confidence in communication, which are consistent with Foreign Language Anxiety theory. Consequently, policy recommendations should focus on directly strengthening students' psychological resilience. This includes building self-confidence, developing a positive attitude towards making mistakes, and providing counseling to address internal fears, thereby enhancing communication skills.

Keywords: English speaking anxiety, foreign language anxiety, English language teaching

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ ภาษาอังกฤษมีบทบาทสำคัญในทุกมิติของการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การทำงาน หรือการสื่อสารระหว่างประเทศ การพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักศึกษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากภาษาอังกฤษถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงองค์ความรู้และโอกาสทางอาชีพ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาหลายคนยังคงประสบปัญหาความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษจะช่วยให้สถาบันการศึกษาเข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริง และนำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์ที่เหมาะสมในการสนับสนุนนักศึกษา เช่น การปรับปรุงรูปแบบการสอน การใช้เทคนิคที่ช่วยลดความวิตกกังวล หรือการส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกพูดภาษาอังกฤษได้อย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการพัฒนาหลักสูตรและนโยบายด้านการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในระดับอุดมศึกษา เพื่อช่วยให้นักศึกษามีทักษะการสื่อสารที่ดีขึ้น และสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้และพัฒนาทักษะทางภาษา หากนักศึกษามีความกังวลมากเกินไป อาจส่งผลให้พวกเขาหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาอังกฤษ ทำให้ขาดโอกาสในการฝึกฝนและพัฒนา นอกจากนี้ ความวิตกกังวลยังอาจลดทอนความมั่นใจ ส่งผลให้เกิดความเครียด และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเรียนภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาแม่ โดยเฉพาะในบริบทของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่อาจมีโอกาสดูแลและใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวันน้อย ทำให้เกิดความไม่มั่นใจและความกลัวในการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษ ปรากฏการณ์ความวิตกกังวลนี้สอดคล้องกับแนวคิดความวิตกกังวลในภาษาต่างประเทศ (Foreign language anxiety) ซึ่ง Horwitz et al., (1986) ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นภาวะที่ซับซ้อนซึ่งประกอบด้วยความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ (Fear of negative evaluation) และความวิตกกังวลในการสื่อสาร (Communication apprehension) โดยความวิตกกังวลดังกล่าวอาจเกิดจากปัจจัยหลายด้าน ทั้งปัจจัยภายในตัวผู้เรียนเอง เช่น ความเชื่อในความสามารถของตนเองที่ต่ำ และปัจจัยภายนอก เช่น บรรยากาศการแข่งขันในชั้นเรียน ดังนั้น การทำความเข้าใจปัจจัยแวดล้อมที่อาจมีความสัมพันธ์กับความวิตกกังวลจึงเป็นสิ่งสำคัญ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาปัจจัยสนับสนุน 3 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้เรียน เช่น ทัศนคติ ความมั่นใจ ปัจจัยด้านการเรียนการสอน เช่น บรรยากาศในชั้นเรียน กิจกรรม และปัจจัยด้านครอบครัว เช่น การสนับสนุนเพื่อทำความเข้าใจว่าปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับระดับความวิตกกังวลของนักศึกษาอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาแนวทางสนับสนุนที่ตรงจุดต่อไป อีกทั้งงานวิจัยนี้ยังมีเป้าหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี ตลอดจนวิเคราะห์ระดับของความวิตกกังวลที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนและสนับสนุนให้นักศึกษาสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างมั่นใจมากขึ้น

นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการมีปัญหาด้านการพูดภาษาอังกฤษเนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น 1. ขาดโอกาสในการฝึกฝน โดยนักศึกษาหลายคนอาจไม่มีโอกาสใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมรอบตัวไม่ได้เอื้อต่อการฝึกพูด 2. พื้นฐานภาษาอังกฤษไม่แข็งแรงสืบเนื่องมาจากระบบการศึกษาที่ได้รับในระดับก่อนอุดมศึกษาอาจไม่ได้มุ่งเน้นการสื่อสารภาษาอังกฤษมากนัก ทำให้นักศึกษาไม่มีทักษะการพูดที่ดีเพียงพอ 3. ความกลัวและความไม่มั่นใจ นักศึกษาหลายคนอาจกลัวที่จะ

พูดผิด กลัวถูกเพื่อนหรืออาจารย์ตำหนิ ทำให้เกิดความวิตกกังวลและไม่กล้าพูด 4. ขาดสื่อและสภาพแวดล้อมที่สนับสนุน การเรียนภาษาอังกฤษส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบการสอนเชิงทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติจริง นักศึกษาจึงขาดโอกาสในการใช้ภาษาอังกฤษในสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติ 5. ขาดทัศนคติที่ดีและแรงจูงใจที่เพียงพอ บางคนอาจมองว่าภาษาอังกฤษเป็นเรื่องยาก หรือไม่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ทำให้ขาดแรงจูงใจในการพัฒนา และ 6. อิทธิพลของภาษาแม่ การออกเสียงและโครงสร้างของภาษาไทยแตกต่างจากภาษาอังกฤษ ส่งผลให้นักศึกษาพบปัญหาในการออกเสียงและสร้างประโยคที่ถูกต้อง หากสามารถลดข้อจำกัดเหล่านี้ได้ ก็จะช่วยให้นักศึกษามีความมั่นใจในการพูดภาษาอังกฤษ และมีพัฒนาทักษะการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ

สมมติฐานการวิจัย

มีปัจจัยอย่างน้อย 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ (Foreign language speaking anxiety) ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความวิตกกังวลทางภาษาต่างประเทศ (Foreign Language Anxiety: FLA) ซึ่งหมายถึงความกลัว ความเครียด หรือความไม่มั่นใจที่เกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนต้องใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องพูดต่อหน้าผู้อื่น ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษมิใช่เป็นเพียงความประหม่าทั่วไป แต่เป็นโครงสร้างทางจิตวิทยาที่ซับซ้อนซึ่งได้รับการนิยามโดย Horwitz et al., (1986) ว่าเป็น กลุ่มของมโนทัศน์เกี่ยวกับตนเอง ความเชื่อ ความรู้สึก และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเรียนภาษาในชั้นเรียน ซึ่งเกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะตัวของกระบวนการเรียนรู้ภาษา แนวคิดนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่

ความวิตกกังวลในการสื่อสาร (Communication apprehension) คือ ความกลัวหรือความประหม่าที่เกิดขึ้นเมื่อต้องสื่อสารกับผู้อื่น ซึ่งมักเกิดจากความไม่มั่นใจในทักษะทางภาษาของตนเอง หรือกลัวว่าจะสื่อสารผิดพลาดจนผู้ฟังไม่เข้าใจ

ความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ (Fear of Negative Evaluation: FNE) คือความกังวลต่อการตัดสิน การวิพากษ์วิจารณ์ หรือการเยาะเย้ยจากผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์หรือเพื่อนร่วมชั้น FNE ถือเป็น

ปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้เกิดความวิตกกังวลในห้องเรียนภาษา

ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการสอบ (Test anxiety) คือความกลัวความล้มเหลวในสถานการณ์ที่มีการประเมินผลอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นเรื่องปกติในบริบทของห้องเรียน

แนวคิดเหล่านี้สามารถใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลของนักศึกษาในการพูดภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะในบริบทของผู้เรียนที่ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาหลัก สำหรับการวัดระดับความวิตกกังวล Horwitz et al., (1986) ได้พัฒนาแบบวัด Foreign Language Classroom Anxiety Scale (FLCAS) ซึ่งเน้นพฤติกรรม ความรู้สึก และความเชื่อของผู้เรียนในสถานการณ์ห้องเรียน โดยมีการแปลผลผ่านมาตราส่วนลิเคิร์ตแบบ 5 ระดับ ทั้งนี้ ความวิตกกังวลดังกล่าวอาจเกิดจากปัจจัยภายใน เช่น ความเชื่อในความสามารถของตนเองที่ต่ำ หรือความรู้สึกกลัวผู้สอน และปัจจัยภายนอก เช่น บรรยากาศการแข่งขันในห้องเรียนหรือความไม่คุ้นเคยกับการสื่อสารภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน

2. แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในศตวรรษที่ 21 ซึ่งผู้สอนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน โดยเน้นการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ฟัง พูด อ่าน และเขียน อย่างสมดุล เพื่อส่งเสริมการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ทักษะการพูดถือเป็นหัวใจสำคัญในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ผู้สอนควรให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการฝึกพูด เช่น บทสนทนาในสถานการณ์จำลอง การอภิปรายกลุ่ม และการนำเสนอหน้าชั้นเรียน โดยควรลดแรงกดดันจากการประเมิน เน้นการให้กำลังใจ และสร้างสภาพแวดล้อมที่นักเรียนรู้สึกปลอดภัยในการใช้ภาษา สำหรับทักษะการฟัง การอ่าน และการเขียน ควรจัดให้สัมพันธ์กับการพูด เช่น ฟังบทสนทนาแล้วพูดสรุป อ่านบทความแล้วอภิปราย หรือเขียนความคิดเห็นหลังจากกิจกรรมพูด เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้ในแต่ละทักษะได้อย่างเป็นระบบ แนวทางการเรียนการสอนแบบบูรณาการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างมั่นใจ ลดความวิตกกังวลในการพูด และสร้างเจตคติที่ดีต่อการเรียนภาษาในระยะยาว

3. การทบทวนปัจจัยที่สัมพันธ์กับความวิตกกังวลในภาษาต่างประเทศ ในงานวิจัยจำนวนมาก ได้พยายามระบุถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อ FLA ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ ปัจจัยด้านการเรียนการสอนและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยทางสังคมและบริบท และปัจจัยภายในตัวผู้เรียนเอง ซึ่งการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบนี้จะช่วยสร้างกรอบแนวคิดที่แข็งแกร่งเพื่อรองรับการศึกษาในครั้งนี้

ปัจจัยด้านการเรียนการสอนและสิ่งแวดล้อม

บรรยากาศในห้องเรียนและวิธีการสอนของอาจารย์มีบทบาทสำคัญต่อระดับความวิตกกังวลของนักศึกษา การสร้างห้องเรียนที่ปลอดภัยทางจิตใจ (Psychologically safe classroom) ซึ่งผู้เรียนรู้สึกสบายใจที่จะเสี่ยงและทำผิดพลาด สามารถช่วยลดความวิตกกังวลได้อย่างมีนัยสำคัญ กลยุทธ์ของผู้สอน เช่น การให้ข้อมูลป้อนกลับเชิงสร้างสรรค์แทนการแก้ไขข้อผิดพลาดทุกครั้ง การลดการแข่งขัน และการส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ล้วนเป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เกื้อหนุน ในทางกลับกัน วิธีการสอนที่เน้นการประเมินผลอย่างเข้มงวดหรือการแก้ไขข้อผิดพลาดอย่างเปิดเผยต่อหน้าเพื่อนร่วมชั้น อาจเป็นการเพิ่มความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ (FNE) ให้สูงขึ้นได้

ปัจจัยทางสังคมและบริบท: บทบาทของครอบครัว

สภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน โดยเฉพาะครอบครัว ก็มีอิทธิพลต่อความวิตกกังวลทางวิชาการของนักศึกษาเช่นกัน งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าครอบครัวที่มีการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีรูปแบบการสื่อสารที่ดี และให้การสนับสนุนทางอารมณ์ สามารถช่วยลดความวิตกกังวลของบุตรหลานได้ นอกจากนี้ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว เช่น ระดับการศึกษาและรายได้ของผู้ปกครอง ยังมีความสัมพันธ์กับความ

วิตกกังวลในการเรียนภาษาและความสำเร็จทางวิชาการของนักศึกษาอีกด้วย การสนับสนุนจากครอบครัวจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการศึกษาปรากฏการณ์นี้

ปัจจัยภายในตัวผู้เรียน ตัวแปรทางจิตวิทยาที่ทรงอิทธิพล

แม้ว่าปัจจัยภายนอกจะมีความสำคัญ แต่งานวิจัยทางจิตวิทยาการศึกษาจำนวนมากชี้ตรงกันว่าปัจจัยภายในตัวผู้เรียนมักเป็นตัวพยากรณ์ความวิตกกังวลที่ทรงพลังที่สุด ซึ่งประกอบด้วย

1) การรับรู้ความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) หมายถึง ความเชื่อของบุคคลในความสามารถของตนเองที่จะทำงานให้สำเร็จลุล่วง งานวิจัยจำนวนมากพบความสัมพันธ์เชิงลบที่แข็งแกร่งและสม่ำเสมอระหว่าง Self-efficacy กับ FLA กล่าวคือ นักศึกษาที่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองสูง มีแนวโน้มที่จะมีความวิตกกังวลต่ำ

2) ความสมบูรณ์แบบนิยม (Perfectionism) และบุคลิกภาพแบบวิตกกังวล (Trait anxiety) ความสมบูรณ์แบบนิยม โดยเฉพาะในรูปแบบที่ไม่สร้างสรรค์ (Maladaptive perfectionism) ซึ่งมีลักษณะเด่นคือการตั้งมาตรฐานที่สูงเกินจริงและ “ความกังวลต่อความผิดพลาด” (Concern over mistakes) มีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างยั่งยืนกับ FLA ผู้เรียนที่มีแนวโน้มนี้มักจะกลัวการทำผิดพลาดอย่างรุนแรง ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นความวิตกกังวลโดยตรง

3) ประสบการณ์การเรียนรู้ในอดีต (Prior learning experiences) โดยพบว่า ประสบการณ์เชิงลบในอดีต เช่น การถูกตำหนิอย่างรุนแรงเมื่อพูดผิด หรือการอยู่ในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่กดดัน สามารถสร้างบาดแผลทางจิตใจและฝังรากความวิตกกังวลที่คงทน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในปัจจุบันจะดีขึ้นแล้วก็ตาม

ดังนั้น แม้จะมีงานวิจัยเกี่ยวกับ FLA ในบริบทของนักศึกษาไทยอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ยังขาดการศึกษาเชิงปริมาณที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลระหว่างระดับของปัจจัยสนับสนุนภายนอกที่ผู้เรียนรับรู้กับระดับความวิตกกังวลที่ขับเคลื่อนจากภายในอย่างชัดเจน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความวิตกกังวลและระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ โดยทำการวัดระดับการสนับสนุนที่รับรู้จาก 3 ด้าน (ได้แก่ ผู้เรียน การเรียนการสอน และครอบครัว) และระดับความวิตกกังวลไปพร้อมกัน เพื่อสำรวจความสัมพันธ์และอธิบายพลวัตของปรากฏการณ์นี้ในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

สรุป ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการสื่อสารของผู้เรียน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีทั้งทางจิตวิทยาและสิ่งแวดล้อม โดยมีทฤษฎี FLA ช่วยอธิบายสาเหตุและผลกระทบของความวิตกกังวล เพื่อช่วยลดปัญหานี้ ผู้เรียนควรได้รับการสนับสนุนให้สร้างความมั่นใจ ฝึกฝนทักษะการพูด และพัฒนาแนวคิดเชิงบวกเกี่ยวกับการใช้ภาษาอังกฤษ

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ โดยกลุ่มตัวอย่างคือนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษา และเพื่อนำไปพัฒนาจัดการเรียนการสอนทักษะการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับวิธีการศึกษา โดยกำหนดหัวข้อวิธีการศึกษาที่ประกอบด้วย 1) ประชากรและ

การสุ่มตัวอย่าง 2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล และ 4) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ปีการศึกษา 2567 ซึ่ง ณ วันที่เก็บข้อมูล มีจำนวนทั้งสิ้น 1,336 คน ประกอบด้วยนักศึกษาจาก 4 คณะ ได้แก่ คณะวิทยาการจัดการ จำนวน 620 คน คณะครุศาสตร์ จำนวน 308 คน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จำนวน 245 คน และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน 163 คน

การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้สูตรคำนวณของยามาเน (Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ร้อยละ 5 ซึ่งคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำได้ 308 คน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเพียงพอต่อการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ 400 คน

เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงกรอบประชากร (Sampling frame) ที่สมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) ในรูปแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage sampling) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควตา (Quota sampling) ผู้วิจัยได้กำหนดโควตาของกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของจำนวนนักศึกษาในแต่ละคณะ เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างมีโครงสร้างใกล้เคียงกับประชากรในมิติของคณะที่สังกัด ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การกระจายประชากรและโควตากลุ่มตัวอย่างตามคณะ

คณะ	จำนวนนักศึกษา	คิดเป็นร้อยละ	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
วิทยาการจัดการ	620 คน	46.41	186 คน
ครุศาสตร์	308 คน	23.05	92 คน
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์	245 คน	18.34	73 คน
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	163 คน	12.20	49 คน
จำนวนรวม	1,336 คน	100.00	400 คน

ขั้นตอนที่ 2 การเลือกกลุ่มตัวอย่างตามสะดวก (Convenience sampling) ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักศึกษาในแต่ละคณะตามโควตาที่กำหนดไว้ จากนักศึกษาที่สามารถเข้าถึงได้และสมัครใจที่จะเข้าร่วมในการตอบแบบสอบถาม ณ สถานที่และช่วงเวลาต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ 1-31 เดือนมกราคม พ.ศ. 2568 จนกระทั่งได้จำนวนตัวอย่างครบตามโควตาของแต่ละคณะ

ข้อจำกัดของการวิจัย (Limitations of the study)

ผู้วิจัยตระหนักถึงข้อจำกัดบางประการในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งควรนำมาพิจารณาประกอบการตีความผลการวิจัย ดังนี้

ข้อจำกัดด้านการอ้างอิงผล (Generalizability) เนื่องจากงานวิจัยนี้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) โดยเฉพาะการเลือกตัวอย่างแบบโควตาและตามความสะดวก ทำให้หน่วยตัวอย่างแต่ละหน่วยในประชากรไม่มีโอกาสถูกเลือกอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ผลการวิจัยที่ได้จึงเป็นข้อค้นพบที่สะท้อนลักษณะของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คนที่เข้าร่วมการวิจัยเท่านั้น การนำผลการวิจัยไปอ้างอิงหรือสรุปเป็นภาพรวมของนักศึกษาทั้งหมดของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง

ข้อจำกัดด้านตัวแปรที่ศึกษา งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้เรียน ด้านการเรียนการสอน และด้านครอบครัว ซึ่งอาจยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ เช่น ปัจจัยเชิงจิตวิทยาส่วนบุคคล ความเชื่อมั่นในตนเอง บุคลิกภาพ หรือประสบการณ์การเรียนรู้ในอดีต ซึ่งงานวิจัยนี้ยังไม่ได้ครอบคลุม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าจากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างเครื่องมือสำหรับการทำวิจัย โดยประยุกต์ใช้จากแนวคิด Foreign Language Classroom Anxiety Scale (FLCAS) ของ Horwitz & Cope (บุษยา สันติกาญจน์, 2563, น. 15)
- 2) ศึกษารูปแบบ วิธีการสร้าง กำหนดขอบเขตและโครงสร้างของเนื้อหาแบบสอบถามที่จะใช้ในการศึกษา เพื่อให้มีความครอบคลุมตามวัตถุประสงค์
- 3) ดำเนินการสร้างแบบสอบถามและกำหนดเกณฑ์การวัดและแปลผลตามหลักวิธีการสร้างแบบสอบถาม ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ใช้แบบสอบถาม = ลักษณะแบบปลายปิดและปลายเปิด ประเมินมาตราประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ ซึ่งแบ่งโครงสร้างของแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ปัจจัยทางประชากรศาสตร์และปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) จำนวน 4 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ ชั้นปีที่กำลังศึกษา และคณะที่ศึกษา

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีต่อการฝึกทักษะด้านการพูดภาษาอังกฤษ ประกอบด้วยคำถามที่มีลักษณะแบบมาตราประมาณค่า 5 ระดับเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือความคิดเห็นที่มีต่อปัจจัยที่ส่งผลการฝึกทักษะด้านการพูดภาษาอังกฤษ ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้เรียน ปัจจัยด้านการเรียนการสอน และปัจจัยด้านครอบครัว จำนวน 27 ข้อ

ส่วนที่ 3 ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ ประกอบด้วยคำถามที่มีลักษณะแบบมาตราประมาณค่า 5 ระดับเกี่ยวกับความวิตกกังวลหรือพฤติกรรมเกี่ยวกับการพูดภาษาอังกฤษ จำนวน 15 ข้อ

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

สำหรับการออกแบบและการทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือวิจัย มีกระบวนการดังนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าจากวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนทบทวนแนวคิดทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อนำประเด็นมาประกอบการสร้างกรอบแนวคิดวิจัย

- 2) ดำเนินการการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) โดยผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสอบถามโดยการสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือจำนวน 3 ท่านเพื่อตรวจสอบด้านความถูกต้องของเนื้อหาและความเที่ยงตรงของเนื้อหา ภาษาที่ใช้ในและนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence: IOC) โดยกำหนดเกณฑ์พิจารณา คือ

เห็นว่าสอดคล้อง ให้คะแนน +1

ไม่แน่ใจ ให้คะแนน 0

เห็นว่าไม่สอดคล้อง ให้คะแนน -1

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลความเหมาะสมสอดคล้องของแบบสอบถามใช้ดัชนีความสอดคล้อง (IOC) คำนวณค่าตามสูตร (ณัฐวัฒน์ คณารักษ์สมบัติ, 2566, น. 36)

จากนั้นนำข้อมูลที่รวบรวมความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านดังกล่าว มาคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องได้ค่าระหว่าง 0.60 - 1.00 และแก้ไขปรับปรุงรายละเอียดของคำถามตามที่คุณผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ เพื่อให้มีความชัดเจนสามารถสื่อความได้ง่าย

3) แบบสอบถามไปทดลองใช้ก่อนนำแบบสอบถามไปใช้จริง โดยทำการทดสอบแบบสอบถามกับกลุ่มประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาความเที่ยงหรือความเชื่อมั่น (Reliability) ของคำถาม และคำตอบในแบบสอบถาม ด้วยสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) ได้ผลลัพธ์ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัยทางประชากรศาสตร์และปัจจัยส่วนบุคคล มีค่าความเชื่อมั่น (α) เท่ากับ .78

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีต่อการพูดภาษาอังกฤษ มีค่าความเชื่อมั่น (α) เท่ากับ .77

ส่วนที่ 3 ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ มีค่าความเชื่อมั่น (α) เท่ากับ .80

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง 400 คน นำมาวิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สำหรับคำนวณค่าสำคัญทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้กำหนดไว้ที่ระดับ .05 โดยเสนอผลการศึกษาโดยเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาแสดงค่าของข้อมูลส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1) การวิเคราะห์ปัจจัยทางประชากรศาสตร์เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของผู้ตอบแบบสอบถาม ทำการวิเคราะห์การแจกแจงความถี่ และค่าร้อยละ

2) การวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อทักษะการพูดภาษาอังกฤษ โดยผู้ตอบแบบสอบถามพิจารณาความสำคัญกับการปฏิบัติหรือความคิดเห็นที่มีต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อทักษะการพูดภาษาอังกฤษแต่ละด้าน ทั้งนี้การกำหนดคะแนนความสำคัญในการพิจารณา โดยแบ่งเป็น 5 ระดับตามแนวทางของลิเกิร์ต (Likert type scale) ดังนี้

น้อยที่สุด ค่าคะแนนเท่ากับ 1 คะแนน

น้อย ค่าคะแนนเท่ากับ 2 คะแนน

ปานกลาง ค่าคะแนนเท่ากับ 3 คะแนน

มาก ค่าคะแนนเท่ากับ 4 คะแนน

มากที่สุด ค่าคะแนนเท่ากับ 5 คะแนน

ส่วนเกณฑ์การแปลความหมาย ใช้เกณฑ์ ดังนี้

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 4.51 – 5.00 หมายความว่า มีการปฏิบัติหรือเห็นด้วยในระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.51 – 4.50 หมายความว่า มีการปฏิบัติหรือเห็นด้วยในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.51 – 3.50 หมายความว่า มีการปฏิบัติหรือเห็นด้วยในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.51 – 2.50 หมายความว่า มีการปฏิบัติหรือเห็นด้วยในระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 – 1.50 หมายความว่า มีการปฏิบัติหรือเห็นด้วยในระดับน้อยที่สุด

โดยการคำนวณหาค่าสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation : SD) สำหรับการวัดปัจจัยที่ส่งผลต่อการฝึกทักษะด้านการพูดภาษาอังกฤษในแต่ละด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้เรียน ปัจจัยด้านการเรียนการสอน และปัจจัยด้านครอบครัว

3) การวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษในภาพรวม โดยผู้ตอบแบบสอบถามพิจารณาความสำคัญกับความวิตกกังวล/พฤติกรรมเกี่ยวกับการพูดภาษาอังกฤษ ทั้งนี้การกำหนดคะแนนความสำคัญในการพิจารณา โดยแบ่งเป็น 5 ระดับตามแนวทางของลิเกิร์ต ดังนี้

ไม่เป็นเลย	ค่าคะแนนเท่ากับ	1	คะแนน
เป็นบางครั้ง	ค่าคะแนนเท่ากับ	2	คะแนน
มีบ้าง	ค่าคะแนนเท่ากับ	3	คะแนน
บ่อยครั้ง	ค่าคะแนนเท่ากับ	4	คะแนน
ทุกครั้ง	ค่าคะแนนเท่ากับ	5	คะแนน

ส่วนเกณฑ์การแปลความหมาย ใช้เกณฑ์ ดังนี้

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 4.51 – 5.00 หมายถึง มีความวิตกกังวลในระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.51 – 4.50 หมายถึง มีความวิตกกังวลในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.51 – 3.50 หมายถึง มีความวิตกกังวลในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.51 – 2.50 หมายถึง มีความวิตกกังวลในระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 – 1.50 หมายถึง มีความวิตกกังวลในระดับน้อยที่สุด

4) สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ ได้ใช้สถิติการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Linear Regression: MLR) ทั้งนี้ ก่อนการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นทางสถิติ (Statistical assumptions) เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลมีความเหมาะสมกับการวิเคราะห์ด้วยวิธีดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วย การตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม การตรวจสอบการแจกแจงของค่าความคลาดเคลื่อน (Residuals) ว่ามีการแจกแจงใกล้เคียงโค้งปกติ การตรวจสอบความแปรปรวนของค่าความคลาดเคลื่อนว่ามีลักษณะคงที่ (Homoscedasticity) และการตรวจสอบภาวะร่วมเส้นตรงพหุ (Multicollinearity) ระหว่างตัวแปรอิสระ โดยพบว่าค่าสถิติ Variance Inflation Factor (VIF) อยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ ($VIF < 10$) ซึ่งบ่งชี้ว่าข้อมูลมีคุณสมบัติสอดคล้องกับข้อตกลงเบื้องต้นของการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ในปีการศึกษา 2567 ระหว่างวันที่ 1-31 เดือนมกราคม พ.ศ. 2568 เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 400 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย 214 คน คิดเป็นร้อยละ 53.50 และเพศหญิง 186 คน คิดเป็นร้อยละ 46.50 เมื่อพิจารณาตามชั้นเรียน ผลเรียงตามลำดับ ดังนี้ เรียนชั้นปีที่ 1 จำนวน 213 คน คิดเป็นร้อยละ 53.25 รองลงมา ได้แก่ เรียนชั้นปีที่ 3 จำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 19.00 เรียนชั้นปีที่ 2 จำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 12.25 เรียนชั้นปีที่ 5 จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 9.00 และเรียนชั้นปีที่ 4 มีน้อยที่สุด จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 6.50 เรียนคณะวิทยาการจัดการ จำนวน 173 คน คิดเป็นร้อยละ 43.25 เรียนคณะครุศาสตร์

จำนวน 142 คน คิดเป็นร้อยละ 35.50 เรียนคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 11.00 และเรียนคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 10.25 ตามลำดับ

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษ

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของ นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ผู้วิจัยได้จำแนกปัจจัยทั้งสิ้น 3 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้เรียน ปัจจัยด้านการเรียนการสอน และปัจจัยด้านครอบครัว ผลการตอบแบบสอบถามมีดังนี้

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านผู้เรียนที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษ

ปัจจัยด้านผู้เรียน	ระดับการปฏิบัติ / ความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ข้าพเจ้าชอบและหาโอกาสสนทนากับชาวต่างชาติ	1.54	0.89	น้อย
2. ข้าพเจ้าชอบดูภาพยนตร์และฟังเพลงเป็นภาษาอังกฤษ	2.87	0.72	ปานกลาง
3. ข้าพเจ้าชอบเรียนรู้ภาษาอังกฤษจากสื่อต่าง ๆ ด้วยตนเอง	1.33	0.71	น้อยที่สุด
4. ในการเรียนภาษาอังกฤษข้าพเจ้าชอบทักษะการพูดมากที่สุด	2.21	0.82	น้อย
5. ข้าพเจ้าพยายามพูดภาษาอังกฤษทุกครั้งที่มีโอกาส	1.18	0.81	น้อยที่สุด
6. ข้าพเจ้ากล้าพูดภาษาอังกฤษโดยไม่กังวลเรื่องหลักไวยากรณ์	0.77	0.87	น้อยที่สุด
7. ข้าพเจ้ามีความสุขเมื่อได้เรียนภาษาอังกฤษ	1.98	0.74	น้อย
8. ข้าพเจ้าชอบเรียนวิชาภาษาอังกฤษมากที่สุด	1.64	0.76	น้อย
9. ข้าพเจ้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษต่าง ๆ เช่น กิจกรรมค่ายภาษาอังกฤษ ชมรมภาษาอังกฤษ เป็นต้น	0.53	0.82	น้อยที่สุด
10. ข้าพเจ้าได้เรียนภาษาอังกฤษกับอาจารย์ชาวต่างชาติ	1.97	0.77	น้อย
11. ข้าพเจ้ามีโอกาสพูดภาษาอังกฤษในชั้นเรียน	2.72	0.75	ปานกลาง
12. ข้าพเจ้ารู้สึกมั่นใจทักษะการพูดภาษาอังกฤษของตนเอง ขณะที่พูดภาษาอังกฤษในชั้นเรียน	0.47	0.81	น้อยที่สุด
ค่าเฉลี่ย	1.60	0.79	น้อย

จากตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์พบว่า ปัจจัยด้านผู้เรียนที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษโดยรวมอยู่ในระดับ น้อย มีค่าเฉลี่ย 1.60 และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.79 และเมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์รายข้อพบว่า ปัจจัยด้านผู้เรียนที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ 3 อันดับแรก เรียงจากมากไปน้อย คือ ข้อ 2 ข้าพเจ้าชอบดูภาพยนตร์และฟังเพลงเป็นภาษาอังกฤษ มีค่าเฉลี่ย 2.87 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.72 แปลผลอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมา คือ ข้อ 11 ข้าพเจ้ามีโอกาสพูดภาษาอังกฤษในชั้นเรียน มีค่าเฉลี่ย 2.72 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.75 แปลผลอยู่ในระดับปานกลาง อันดับ 3 คือ ข้อ 7 ข้าพเจ้ามีความสุขเมื่อได้เรียนภาษาอังกฤษ มีค่าเฉลี่ย 1.98 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.74 แปลผลอยู่ในระดับน้อย ข้อคำถามส่วนมากแปลผลอยู่ในระดับน้อย

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านการเรียนการสอน

ปัจจัยด้านการเรียนการสอน	ระดับการปฏิบัติ / ความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
13. อาจารย์เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้ฝึกพูดภาษาอังกฤษจากสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย	1.62	0.91	น้อย
14. กิจกรรมการเรียนกระตุ้นให้ข้าพเจ้ามีโอกาสพูดภาษาอังกฤษทั้งในและนอกชั้นเรียน	1.81	0.72	น้อย
15. มีการจัดกิจกรรมนอกสถานที่เพื่อให้ข้าพเจ้ามีโอกาสฝึกพูดภาษาอังกฤษ	1.02	0.78	น้อยที่สุด
16. ข้าพเจ้าได้เรียนภาษาอังกฤษกับอาจารย์สอนภาษาอังกฤษที่ใช้คำถามที่เหมาะสมกับความรู้ของข้าพเจ้า	2.47	0.81	น้อย
17. อาจารย์พูดกับนักศึกษาเป็นภาษาอังกฤษโดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและชัดเจน	1.97	0.83	น้อย
18. อาจารย์ซักถามนักศึกษาอย่างทั่วถึง	0.98	0.72	น้อยที่สุด
19. อาจารย์ชมเชยเมื่อข้าพเจ้าตอบคำถามเป็นภาษาอังกฤษอย่างถูกต้อง	2.96	0.84	ปานกลาง
20. อาจารย์สังเกตและจดบันทึกพฤติกรรมของข้าพเจ้าที่แสดงออกหน้าชั้นเรียน ในขณะที่นักศึกษา กำลังพูดภาษาอังกฤษ เช่น การประหม่า เสียใจ	2.78	0.87	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	1.95	0.81	น้อย

ผลการศึกษาในตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยด้านการเรียนการสอนที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ โดยรวมอยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 1.95 และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.81 เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์รายข้อพบว่า ปัจจัยด้านการเรียนการสอนที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ มากที่สุด คือ ข้อ 19 อาจารย์ชมเชยเมื่อข้าพเจ้าตอบคำถามเป็นภาษาอังกฤษอย่างถูกต้อง มีค่าเฉลี่ย 2.96 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.84 แปลผลอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมา คือ ข้อ 20 อาจารย์สังเกตและจดบันทึกพฤติกรรมของข้าพเจ้าที่แสดงออกหน้าชั้นเรียน ในขณะที่กำลังพูดภาษาอังกฤษ เช่น อาการประหม่า เสียใจ มีค่าเฉลี่ย 2.78 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.87 แปลผลอยู่ในระดับปานกลาง อันดับ 3 คือ ข้อ 16 ข้าพเจ้าได้เรียนภาษาอังกฤษกับอาจารย์สอนภาษาอังกฤษที่ใช้คำถามที่เหมาะสมกับความรู้ของข้าพเจ้า มีค่าเฉลี่ย 2.47 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.81 แปลผลอยู่ในระดับน้อย โดยข้อคำถามส่วนมากแปลผลอยู่ในระดับน้อย

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยด้านครอบครัวที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษ

ปัจจัยด้านครอบครัว	ระดับการปฏิบัติ / ความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
21. ผู้ปกครองแนะนำให้ข้าพเจ้าเห็นประโยชน์ และความสำคัญของการเรียนภาษาอังกฤษ	0.73	0.74	น้อยที่สุด
22. ผู้ปกครองสนับสนุนให้ข้าพเจ้าเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมหรือเข้าค่ายภาษาอังกฤษเพื่อฝึกฝนทักษะทางภาษา	1.23	0.73	น้อยที่สุด
23. ผู้ปกครองสนับสนุนให้ข้าพเจ้าสอบชิงทุนแลกเปลี่ยนที่ต่างประเทศเพื่อให้มีโอกาสได้ใช้ทักษะทางภาษาในสถานการณ์จริง	1.21	0.85	น้อยที่สุด
24. ผู้ปกครองสนับสนุนให้ข้าพเจ้ามีเพื่อนชาวต่างชาติ	2.02	0.84	น้อย
25. ผู้ปกครองชมเชยหรือให้รางวัลเมื่อข้าพเจ้าพูดภาษาอังกฤษได้	1.41	0.92	น้อยที่สุด
26. สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้ามักสนทนาเป็นภาษาอังกฤษกับข้าพเจ้า	0.45	0.75	น้อยที่สุด
27. สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้ามักสนับสนุนให้ใช้สื่อเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว เช่น ร้องเพลง ดูภาพยนตร์	1.67	0.89	น้อย
ค่าเฉลี่ย	1.25	0.82	น้อยที่สุด

ปัจจัยด้านครอบครัวที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ โดยรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ย 1.25 และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.82 ดังแสดงในตารางที่ 4 ทั้งนี้เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์รายข้อพบว่า ปัจจัยด้านครอบครัวที่ส่งผลต่อการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการมากที่สุด คือ ข้อ 24 ผู้ปกครองสนับสนุนให้ข้าพเจ้ามีเพื่อนชาวต่างชาติ มีค่าเฉลี่ย 2.02 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.84 แปลผลอยู่ในระดับน้อย รองลงมา คือ ข้อ 27 สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้ามักสนับสนุนให้ใช้สื่อเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว เช่น ร้องเพลง ดูภาพยนตร์ มีค่าเฉลี่ย 1.67 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.89 แปลผลอยู่ในระดับน้อย อันดับ 3 คือ ข้อ 25 ผู้ปกครองชมเชยหรือให้รางวัลเมื่อข้าพเจ้าพูดภาษาอังกฤษได้ มีค่าเฉลี่ย 1.41 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.92 แปลผลอยู่ในระดับน้อยที่สุด และพบว่าข้อคำถามส่วนมากแปลผลอยู่ในระดับน้อยที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ผู้วิจัยได้สอบถามความคิดเห็นของนักศึกษาเพื่อวัดระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในแบบสอบถาม สามารถนำมาสรุปได้ ดังแสดงในตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ

ความคิดเห็นของนักศึกษา	ระดับความวิตกกังวล		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ข้าพเจ้าเกรงว่าผู้อื่นไม่เข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าพูด	4.89	0.98	มากที่สุด
2. ข้าพเจ้ากังวลว่าจะพูดผิดไวยากรณ์	4.12	0.71	มาก
3. ข้าพเจ้ากังวลเมื่อต้องเป็นผู้เริ่มคุยก่อน	4.37	0.76	มาก
4. ข้าพเจ้ารู้สึกเขินอายเมื่อต้องพูดภาษาอังกฤษกับชาวต่างชาติหรือคนไทย	4.87	0.74	มากที่สุด
5. ข้าพเจ้ารู้สึกอายสำหรับการพูดภาษาอังกฤษของตนเอง	4.11	0.84	มาก
6. ข้าพเจ้าเกรงว่าจะสอบไม่ผ่านรายวิชาการพูดภาษาอังกฤษ	3.12	0.86	ปานกลาง
7. ข้าพเจ้ามักวิตกกังวลว่านักศึกษาคนอื่นพูดภาษาอังกฤษได้ดีกว่าข้าพเจ้า	2.23	0.89	น้อย
8. ข้าพเจ้าเกรงว่าอาจารย์ชาวต่างชาติจะฟังไม่เข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าสื่อสาร	3.88	0.81	มาก
9. ข้าพเจ้ารู้สึกไม่พร้อมเมื่อต้องพูดภาษาอังกฤษโดยไม่ได้เตรียมตัวล่วงหน้า	3.48	0.86	ปานกลาง
10. ข้าพเจ้าเกรงว่าเพื่อนในห้องเรียนจะหัวเราะเยาะ เมื่อข้าพเจ้าพูดผิด	4.65	0.71	มากที่สุด
11. ข้าพเจ้ารู้สึกอายที่จะอาสาตอบคำถามในชั่วโมงเรียนภาษาอังกฤษ	4.39	0.76	มาก
12. เมื่ออาจารย์ให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการพูด ข้าพเจ้ารู้สึกไม่อยากเข้าชั้นเรียน	2.21	0.91	น้อย
13. ข้าพเจ้าเลียงวงสนทนาที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษ	3.11	0.76	ปานกลาง
14. ข้าพเจ้ากลัวว่าอาจารย์จะแก้ไขข้อผิดพลาดทุกอย่างที่พูดออกไป	3.15	0.96	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	3.75	0.82	มาก

ผลการวิเคราะห์ในตารางข้างต้น พบว่า ระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษา ระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.75 และค่า ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.82 เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์รายข้อพบว่า ความคิดเห็นของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ที่มีผลต่อระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ มากที่สุด คือ ข้อ 1 ข้าพเจ้าเกรงว่าผู้อื่นไม่เข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าพูด มีค่าเฉลี่ย 4.89 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.98 แปลผลอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ ข้อ 4 ข้าพเจ้ารู้สึกเขินอาย เมื่อต้องพูดภาษาอังกฤษกับชาวต่างชาติ หรือแม้กระทั่งคนไทยด้วยกัน มีค่าเฉลี่ย 4.87 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.74 แปลผลอยู่ในระดับมากที่สุด อันดับ 3 คือ ข้อ 10 ข้าพเจ้าเกรงว่าเพื่อนในห้องเรียนจะหัวเราะเยาะ เมื่อข้าพเจ้าพูดผิด มีค่าเฉลี่ย 4.65 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.71 แปลผลอยู่ในระดับมากที่สุด โดยพบว่าข้อคำถามส่วนมาก แปลผลอยู่ในระดับมาก

การทดสอบสมมติฐาน มีปัจจัยอย่างน้อย 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ วิเคราะห์ถดถอยของความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษา

ตารางที่ 6 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณของปัจจัยที่พยากรณ์ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ

ตัวแปร	ค่าเฉลี่ย (M)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	การแปลผล
ปัจจัยสนับสนุน (ตัวแปรอิสระ)			
ปัจจัยด้านผู้เรียน	1.60	0.79	น้อย
ปัจจัยด้านการเรียนการสอน	1.95	0.81	น้อย
ปัจจัยด้านครอบครัว	1.25	0.82	น้อยที่สุด
ตัวแปรตาม			
ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ	3.75	0.82	มาก

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญของการวิจัยอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในขณะที่ปัจจัยสนับสนุนทั้งสามด้าน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านผู้เรียน ด้านการเรียนการสอน และด้านครอบครัว ล้วนอยู่ในระดับ “น้อย” ถึง “น้อยที่สุด” แต่ระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษากลับอยู่ในระดับ “มาก” ความไม่สอดคล้องกันนี้เป็นแกนหลักที่จะนำไปสู่การอภิปรายผลในเชิงลึกต่อไป

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุน 3 ด้าน พบว่า

ปัจจัยด้านผู้เรียน โดยรวมอยู่ในระดับ น้อย ($\bar{X}=1.60$, S.D.=0.79) แม้ว่านักศึกษาจะชอบดูภาพยนตร์และฟังเพลงภาษาอังกฤษในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.87$) และมีโอกาสพูดในชั้นเรียนบ้าง ($\bar{X}=2.72$) แต่ในด้านอื่น ๆ เช่น ความพยายามพูดภาษาอังกฤษทุกครั้งที่มีโอกาส ($\bar{X}=1.18$) หรือความรู้สึกมั่นใจในทักษะของตนเอง ($\bar{X}=0.47$) กลับอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ปัจจัยด้านการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับ น้อย ($\bar{X}=1.95$, S.D.=0.81) นักศึกษารับรู้ว่าอาจารย์มีการชมเชยเมื่อตอบคำถามถูกต้อง ($\bar{X}=2.96$) และสังเกตพฤติกรรมความประหม่า ($\bar{X}=2.78$) ในระดับปานกลาง แต่การเปิดโอกาสให้ฝึกพูดจากสื่อที่หลากหลาย ($\bar{X}=1.62$) หรือการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ ($\bar{X}=1.02$) อยู่ในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด

ปัจจัยด้านครอบครัว โดยรวมอยู่ในระดับ น้อยที่สุด ($\bar{X}=1.25$, S.D.=0.82) การสนับสนุนจากครอบครัวอยู่ในระดับต่ำในทุกมิติ เช่น การแนะนำให้เห็นประโยชน์ของภาษาอังกฤษ ($\bar{X}=0.73$) หรือการสนทนาเป็นภาษาอังกฤษในครอบครัว ($\bar{X}=0.45$)

การวิเคราะห์ระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ

ผลการวิเคราะห์พบว่า ระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.75$, S.D.=0.82) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าข้อที่นักศึกษามีความวิตกกังวลสูงสุดล้วนเกี่ยวข้องกับมิติทางสังคมและจิตวิทยา ดังนี้

- ข้าพเจ้าเกรงว่าผู้อื่นไม่เข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าพูด ($\bar{X}=4.89$, ระดับมากที่สุด)

- ข้าพเจ้ารู้สึกเงินอายุเมื่อต้องพูดภาษาอังกฤษกับชาวต่างชาติหรือคนไทย ($\bar{X}=4.87$, ระดับมากที่สุด)
- ข้าพเจ้าเกรงว่าเพื่อนในห้องเรียนจะหัวเราะเยาะ เมื่อข้าพเจ้าพูดผิด ($\bar{X}=4.65$, ระดับมากที่สุด)

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณของปัจจัยที่พยากรณ์ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ (วิธี Stepwise)

ตัวพยากรณ์ (ค่าคงที่)	B	SE B	β	t	p
1. ความชอบเรียนวิชาภาษาอังกฤษ	-0.116	0.037	-0.151	-3.113	.002**
2. อาจารย์ใช้คำถามเหมาะสมกับความรู้	-0.144	0.045	-0.168	-3.178	.002**
3. สมาชิกในครอบครัวสนับสนุนให้ใช้สื่อภาษาอังกฤษ	-0.101	0.046	-0.112	-2.174	.030*
ภาพรวมโมเดล					
R ²	.050				
Adjusted R ²	.043				
F(3, 396)	7.108				<.001

หมายเหตุ B = สัมประสิทธิ์การถดถอยที่ไม่ปรับมาตรฐาน SE B = ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของ B
 β = สัมประสิทธิ์การถดถอยที่ปรับมาตรฐาน $p < .05$, * $p < .01$

ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณด้วยวิธี Stepwise ดังแสดงในตารางที่ 7 พบว่ามีตัวแปร 3 ตัวที่มีความสัมพันธ์กับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์เชิงลบ ซึ่งหมายความว่าเมื่อค่าของปัจจัยเหล่านี้สูงขึ้น ระดับความวิตกกังวลมีแนวโน้มที่จะลดลง 3 อย่างใดก็ตาม ประเด็นที่สำคัญที่สุดจากตารางนี้คือค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (R^2) ซึ่งมีค่าเพียง .050 หมายความว่าปัจจัยที่มีนัยสำคัญทั้งสามตัวนี้สามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของความวิตกกังวลได้เพียงร้อยละ 5 เท่านั้น ค่าอำนาจการพยากรณ์ที่ต่ำนี้ไม่ได้หมายความว่าการศึกษาวิจัยล้มเหลว แต่เป็นหลักฐานเชิงปริมาณชิ้นสำคัญที่บ่งชี้ว่าปัจจัยภายนอกที่วัดผลในงานวิจัยนี้ (เช่น การสอนของอาจารย์ การสนับสนุนจากครอบครัว) ไม่ใช่ตัวแปรหลักที่อธิบายปรากฏการณ์ความวิตกกังวลของนักศึกษาในกลุ่มนี้ได้ แสดงให้เห็นว่าความวิตกกังวลส่วนใหญ่ที่เหลืออีกร้อยละ 95 อาจจะสามารถอธิบายได้โดยปัจจัยอื่นที่ทรงพลังกว่า ซึ่งงานวิจัยนี้ยังไม่ได้ทำการวัดผลโดยตรง

อภิปรายผล

ผลการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจและท้าทายความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษ โดยประเด็นสำคัญที่สุดที่ควรนำมาอภิปราย คือ ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้นระหว่างระดับของปัจจัยสนับสนุนที่อยู่ในระดับต่ำ กับระดับความวิตกกังวลที่อยู่ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญ ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยด้านผู้เรียน ($\bar{X}=1.60$) ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ($\bar{X}=1.95$) และปัจจัยด้านครอบครัว ($\bar{X}=1.25$) ล้วนอยู่ในระดับน้อย ถึง น้อยที่สุด แต่ในทางกลับกัน ระดับความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของ

นักศึกษาลับอยู่ในระดับ "มาก" ($\bar{X}=3.75$) ความขัดแย้งนี้ไม่ได้เป็นข้อผิดพลาดของข้อมูล แต่เป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติของความวิตกกังวลในกลุ่มตัวอย่างนี้

1. ความโดดเด่นของปัจจัยทางจิตวิทยาภายใน (Internal psychological factors)

ความขัดแย้งดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษากลุ่มนี้อาจไม่ได้ถูกขับเคลื่อนโดยปัจจัยแวดล้อมภายนอก เช่น รูปแบบการสอนหรือการสนับสนุนจากครอบครัว เป็นหลัก แต่มีรากฐานมาจากปัจจัยทางจิตวิทยาภายในที่ทรงพลัง เมื่อพิจารณารายการคำถามที่ได้คะแนนสูงสุดในด้านความวิตกกังวล จะพบว่าล้วนเป็นเรื่องของสภาวะภายในใจตนเอง ได้แก่ ข้าพเจ้าเกรงว่าผู้อื่นไม่เข้าใจในสิ่งที่ข้าพเจ้าพูด ($\bar{X}=4.89$) ข้าพเจ้ารู้สึกเขินอายเมื่อต้องพูดภาษาอังกฤษ ($\bar{X}=4.87$) และข้าพเจ้าเกรงว่าเพื่อนในห้องเรียนจะหัวเราะเยาะ เมื่อข้าพเจ้าพูดผิด ($\bar{X}=4.65$)

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับองค์ประกอบหลักของทฤษฎีความวิตกกังวลในภาษาต่างประเทศ (FLA) ของ Horwitz et al., (1986) ซึ่งระบุว่าความวิตกกังวลประกอบด้วย 1) ความวิตกกังวลในการสื่อสาร คือความกลัวว่าจะสื่อสารไม่สำเร็จ และ 2) ความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ คือความหวาดหวั่นต่อสายตาสื่อ การตัดสิน หรือการเยาะเย้ยจากผู้อื่น ข้อมูลจากการวิจัยชี้ชัดว่านักศึกษากำลังเผชิญกับความกลัวและความไม่มั่นคงจากภายในจิตใจตนเองเป็นหลัก ดังนั้น แม้ว่าปัจจัยสนับสนุนภายนอกจะอยู่ในระดับต่ำ แต่มันอาจไม่ใช่สาเหตุโดยตรงของความวิตกกังวลที่สูงลิ่ว แต่เป็นเพียงสภาวะแวดล้อมที่ไม่ได้ช่วยบรรเทาความกลัวภายในที่มีอยู่แล้วให้ลดลงได้

2. การอธิบายอำนาจการพยากรณ์ที่ต่ำ ($R^2=.050$) และสมมติฐานเรื่องตัวแปรที่ขาดหายไป (Omitted variable hypothesis)

ประเด็นข้างต้นได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมจากผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณที่พบว่า ปัจจัยทั้งสามด้านที่ศึกษาสามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของความวิตกกังวลได้เพียงร้อยละ 5 ($R^2=.050$) ค่า R^2 ที่ต่ำนี้เป็นเครื่องยืนยันเชิงสถิติว่าตัวแปรส่วนใหญ่ที่ส่งผลต่อความวิตกกังวล (อีกร้อยละ 95) ยังไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาในโมเดลการวิจัยนี้

เมื่อประกอบกับข้อค้นพบเรื่องความโดดเด่นของปัจจัยภายใน จึงสามารถตั้งสมมติฐานได้ว่า ตัวแปรที่ขาดหายไปเหล่านั้นคือ ตัวแปรเชิงจิตวิทยาส่วนบุคคล ซึ่งวรรณกรรมในสาขานี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญอย่างต่อเนื่อง เช่น ความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง ความสมบูรณ์แบบนิยาม บุคลิกภาพแบบวิตกกังวลเป็นทุนเดิม และประสบการณ์เชิงลบกับการเรียนภาษาในอดีต ปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวขับเคลื่อนภายในที่สามารถสร้างและคงระดับความวิตกกังวลไว้ในระดับสูงได้ แม้ในสภาวะที่ไม่มีแรงกดดันจากภายนอกที่ชัดเจน

ดังนั้น ข้อเสนอแนะเชิงสังเคราะห์ของงานวิจัยนี้จึงไม่ใช่แค่การรายงานระดับปัจจัยและความวิตกกังวล แต่เป็นการเสนอข้อค้นพบที่ลึกซึ้งกว่านั้นว่า สำหรับนักศึกษากลุ่มนี้ ความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษเป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาที่ยังรากลึกภายในตัวบุคคล ซึ่งอาจมีความเป็นอิสระค่อนข้างสูงจากปัจจัยสนับสนุนด้านการเรียนการสอนและครอบครัวที่วัดผลได้ในงานวิจัยนี้ ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน โดยชี้ว่าการปรับปรุงวิธีการสอนหรือการส่งเสริมบรรยากาศในชั้นเรียนเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องมีมาตรการที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางจิตใจโดยตรง เช่น การสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง การปรับทัศนคติต่อความผิดพลาด และการให้คำปรึกษาเพื่อจัดการกับความกลัวภายในใจของผู้เรียน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษามีรากฐานมาจากปัจจัยทางจิตวิทยาภายในเป็นสำคัญ ในขณะที่ปัจจัยสนับสนุนภายนอกที่ศึกษามีอิทธิพลค่อนข้างจำกัด ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้และเพื่อการทำวิจัยในอนาคต ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. เปลี่ยนจุดเน้นจากการปรับวิธีการสอนสู่การสร้างห้องเรียนที่ปลอดภัยทางจิตใจ (Psychologically safe classroom) แม้การใช้สื่อที่น่าสนใจหรือการจัดกิจกรรมที่หลากหลายยังคงเป็นสิ่งที่ดี แต่ข้อค้นพบชี้ว่าสิ่งสำคัญกว่าคือการลดความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ อาจารย์ผู้สอนควรสร้างบรรยากาศที่นักศึกษารู้สึกปลอดภัยที่จะทำผิดพลาด โดยอาจใช้วิธีการ เช่น

การปรับกรอบความคิดเรื่องความผิดพลาด (Reframing errors) สื่อสารอย่างชัดเจนว่าความผิดพลาดในการใช้ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ไม่ใช่ความล้มเหลว

การให้ข้อมูลป้อนกลับเชิงบวก (Constructive feedback) เน้นการชื่นชมความพยายามในการสื่อสารก่อน แล้วจึงค่อยให้คำแนะนำเพื่อการพัฒนา แทนการแก้ไขทุกข้อผิดพลาดทันที

การส่งเสริมการสนับสนุนจากเพื่อน (Peer support) ออกแบบกิจกรรมกลุ่มที่เน้นการช่วยเหลือกันมากกว่าการแข่งขัน เพื่อลดความกลัวที่จะถูกเพื่อนหัวเราะเยาะ

2. ใช้มาตรการเชิงรุกเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางจิตใจโดยตรง เนื่องจากปัญหาเกิดจากปัจจัยภายใน สถาบันการศึกษาควรพิจารณาจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่มุ่งเป้าไปยังการพัฒนาจิตใจโดยตรง เช่น

จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ในหัวข้อต่าง ๆ เช่น การสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง เทคนิคการจัดการความวิตกกังวล (Anxiety management techniques) เช่น การฝึกสติ (Mindfulness) หรือการใช้ความคิดเชิงบวก (Positive self-talk)

การให้คำปรึกษา จัดช่องทางให้นักศึกษาที่มีความวิตกกังวลสูงสามารถเข้าถึงการให้คำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาตัวแปรเชิงจิตวิทยาที่ขาดหายไป งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยภายใน แต่ยังไม่ได้ทำการวัดผลโดยตรง งานวิจัยในอนาคตควรออกแบบการศึกษาเชิงปริมาณที่มุ่งวัดตัวแปรเหล่านี้โดยเฉพาะ เช่น ระดับความเชื่อมั่นในตนเอง ความสมบูรณ์แบบนิยาม และความกลัวที่จะถูกประเมินในทางลบ เพื่อสร้างโมเดลพยากรณ์ที่มีค่า R^2 สูงขึ้นและเข้าใจกลไกของปัญหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อความเข้าใจเชิงลึก ควรมีการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) หรือการจัดกลุ่มสนทนา (Focus group) กับนักศึกษาที่มีความวิตกกังวลสูง เพื่อสำรวจที่มาของความเชื่อและความกลัวเหล่านั้นอย่างละเอียด ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่การวิจัยเชิงปริมาณอาจเข้าไม่ถึง

3. พัฒนารูปแบบการสอนและประเมินผล (Intervention research) ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับข้อเสนอแนะข้างต้น เช่น การสอนที่เน้นสร้างความปลอดภัยทางจิตใจ จากนั้นทำการประเมินผลอย่างเป็นระบบ เพื่อศึกษาว่ารูปแบบดังกล่าวสามารถลดระดับความวิตกกังวลและพัฒนาทักษะการพูดของนักศึกษาได้จริงหรือไม่

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความวิตกกังวลในการพูดภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สมุทรปราการ ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณรายได้ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐวัฒน์ คณารักษ์สมบัติ. (2566). *บทบาทและอิทธิพลของสื่อโฆษณาผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพที่มีต่อผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรปราการ* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- บุษยา สันติกาญจน์. (2563). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความวิตกกังวลในการเรียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาชั้นปี 1. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 6(1), 13-25.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. A. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125–132.

จริยธรรมในการตีพิมพ์ ของวารสารสหวิทยาการ

หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เขียน

1. ผู้เขียนรับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นเป็นผลงานใหม่ของผู้เขียนและผู้ร่วมเขียน และไม่เคยตีพิมพ์มาก่อนหรืออยู่ระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น
2. ผู้เขียนรับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นไม่มีการคัดลอกหรือลอกเลียนผลงานส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดจากผลงานวิชาการทั้งของตนเองและผู้อื่น และมีการอ้างอิงผลงานอย่างถูกต้องตามรูปแบบที่วารสารสหวิทยาการกำหนด
3. ผู้เขียนขอรับรองว่าได้รายงานข้อเท็จจริงที่ได้จากการทำวิจัยตามจริง ไม่มีการบิดเบือนหรือให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ
4. ในกรณีที่มีผู้เขียนร่วม ผู้เขียนร่วมทุกคนได้เห็นชอบกับต้นฉบับบทความและเห็นชอบกับการส่งต้นฉบับให้วารสารสหวิทยาการพิจารณา
5. ข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความถือเป็นความคิดเห็นและความรับผิดชอบโดยตรงของผู้เขียนบทความและผู้เขียนร่วม
6. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะปฏิเสธการตีพิมพ์หากพบว่าบทความเดียวกันนี้ได้รับการเผยแพร่และตีพิมพ์ในแหล่งอื่นมาก่อน หรือเป็นการลอกเลียนเนื้อหาจากแหล่งอื่น

หน้าที่และความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ

1. กองบรรณาธิการเป็นผู้พิจารณาว่าบทความที่ส่งมานั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารสหวิทยาการหรือไม่ หากบทความนั้นไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารฯ กองบรรณาธิการจะรีบแจ้งผู้เขียนบทความให้ทราบเพื่อนำบทความไปเสนอต่อวารสารอื่นที่เกี่ยวข้อง
2. กองบรรณาธิการมีการตรวจสอบการพิมพ์ซ้ำซ้อน (duplication) และการลอกเลียนผลงานวิชาการ (plagiarism)
3. กองบรรณาธิการไม่เปิดเผยเนื้อหาหรือข้อมูลในบทความระหว่างที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์
4. กองบรรณาธิการไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียนบทความและผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบหรือเปิดเผยแก่บุคคลอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องในระหว่างที่บทความอยู่ในระหว่างการประเมิน
5. หากกรณีที่ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความมีความเห็นความขัดแย้งกัน กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาการดำเนินงานขั้นต่อไป

หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ประเมิน

1. ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลหรือเนื้อหาส่วนใดส่วนหนึ่งของบทความในระหว่างที่บทความนั้นยังไม่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่
 2. ผู้ประเมินต้องประเมินบทความด้วยความที่เป็นกลางปราศจากอคติ และคำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้อ่านบทความจะได้รับ ตลอดจนให้คำแนะนำและแนวทางแก้ไขปรับปรุงบทความในเชิงสร้างสรรค์
 3. ผู้ประเมินส่งผลการประเมินตามกำหนดเวลาและรับผิดชอบต่อการประเมินของตน
- หากภายหลังจากที่ผู้ประเมินตอบรับประเมินบทความใดบทความหนึ่งแล้วพบว่าไม่มีความเชี่ยวชาญเนื้อหาในระดับที่มากพอที่จะวิจารณ์บทความดังกล่าวได้อย่างมีคุณภาพ ผู้ประเมินบทความจะรีบแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบเพื่อหาผู้ทรงคุณวุฒิอื่นที่มีความเชี่ยวชาญประเมินแทน



ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568)
Volume 22, Issue 2 (July - December 2025)

ISSN 1685-2494 (Print)
ISSN 2821-9384 (Online)